

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**PREGLED
PRAKSE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA**

2014

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Izdavač:

Wolf Legal Publishers (WLP) P.O. Box 313

5061 KA Oisterwijk

The Netherlands/Pays-Bas info@wolfpublishers.nl - wolfpublishers.com

Na zahtjev štampa: CPI Wöhrmann Print Service (Zutphen, Nizozemska) na FSC papiru (www.fsc.org)

Svako ko želi reproducirati i/ili prevesti cijelu ili dio ove publikacije za štampu, objavljivanje online ili u bilo kom drugom formatu treba kontaktirati publishing@echr.coe.int za dalje upute.

Kada citirate ovaj izvještaj, molimo da navedete izvor kao "Pregled prakse Suda iz 2015."

Ova publikacija se može preuzeti sa www.echr.coe.int

Prevod je osiguran putem projekta Vijeća Evrope „Daljnja izgradnja kapaciteta pravosuđa u primjeni evropskih standarda o ljudskim pravima na nivou Bosne i Hercegovine“, koji finansira Vlada Norveške.

Za obavijesti o publikacijama pratite Twitter profil Suda na twitter.com/echrpublication.

Fotografija na naslovnici: Vijeće Evrope

© Vijeće Evrope – Evropski sud za ljudska prava, 2016

ISBN: 978-94-624-0289-8

Sadržaj

Predgovor	5
Uvod	7
Nadležnosti i prihvatljivost.....	9
Nadležnost država (član 1).....	9
Uslovi prihvatljivosti.....	12
Locus standi (član 34).....	12
Iscrpjivanje domaćih pravnih lijekova (član 35 § 1)	14
Šestomjesečni rok (član 35 § 1).....	16
“Osnovna” prava	19
Pravo na život (član 2).....	19
Obaveza zaštite života.....	19
Učinkovita istraga	22
Zabrana mučenja i nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (član 3).....	26
Obaveza zaštite od seksualnog zlostavljanja	26
Upotreba metalnog kaveza u sudnici	28
Nesrazmjerna upotreba sile.....	29
Zatvor.....	30
Izručenje.....	32
Udaljenje shodno Dublinskoj uredbi.....	33
Kazna	34
Članovi 2 i 3 Konvencije u sprezi sa članom 1 Protokola br. 6	35
Pravo na slobodu i sigurnost (član 5).....	36
Razmatranje zakonitosti u kratkom roku (član 5 § 4).....	37
Zabrana kolektivnog protjerivanja stranaca (član 4 Protokola br. 4).....	38
Procesna prava u građanskom postupku	39
Pravo na pravično suđenje (član 6).....	39
Primjenjivost.....	39
Pristup sudu (član 6 § 1)	39
Pravičnost postupka (član 6 § 1).....	43
Procesna prava u krivičnom postupku.....	46
Pravo na pravično suđenje (član 6).....	46
Pravičnost postupka (član 6 § 1).....	46

Pretpostavka o nevinosti (član 6 § 2).....	48
Prava odbrane (član 6 § 3)	49
Pravo na žalbu u krivičnim stvarima (član 2 Protokola br. 7)	50
Pravo da se ne bude suđen ili kažnjen dvaput.....	51
(član 4 Protokola br. 7).....	51
Gradanska i politička prava	53
Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i	
prepiske (član 8).....	53
Primjenjivost.....	53
Privatni život	54
Privatni i porodični život.....	59
Privatni život i prepiska	62
Porodični život.....	63
Dom i prepiska	67
Pravo na poštovanje privatnog života i sloboda vjeroispovijesti	
(članovi 8 i 9)	68
Sloboda izražavanja (član 10).....	69
Sloboda okupljanja i udruživanja (član 11)	72
Član 11 tumačen u svjetlu člana 9	72
Sloboda udruživanja.....	74
Pravo na osnivanje i priključivanje sindikatima	76
Zabrana diskriminacije (član 14)	77
Član 14 u sprezi sa članom 8	77
Član 14 u sprezi sa članom 9	78
Zaštita imovine (član 1 Protokola br. 1)	79
Uživanje svoje imovine.....	79
Pravo na obrazovanje (Član 2 Protokola br. 1)	81
Pravo na slobodne izbore (član 3 Protokola br. 1).....	82
Sloboda kretanja (Član 2 Protokola br. 4)	84
Ostale odredbe Konvencije	85
Pravično zadovoljenje (član 41).....	85
Materijalna šteta.....	87
Obaveznost i izvršenje presuda (član 46).....	88
Izvršenje presuda	88
Opće mjere.....	89
Pojedinačne mjere.....	89
Obaveza pružanja svih potrebnih olakšica (član 38).....	92
Spisak citiranih predmeta.....	93

Predgovor

Pozdravljam odluku da se godišnje, kao odvojena i samostalna publikacija, objavljuje Pregled glavnih presuda i odluka Suda. Iako se Pregled također pojavljuje u Godišnjim izvještajima Suda, posvećena publikacija odgovara značaju koji se pripisuje stalnoj potrebi za jačanjem napora širenja ključne prakse Suda. Sud je u proteklim godinama naročito aktivan u ovoj oblasti, kao što se vidi iz stalne pažnje koju posvećuje razvoju HUDOC baze podataka i značajnog rada koji je omogućio objavljivanje Informativnih bilješki o sudskoj praksi, *Praktičnog vodiča kroz uslove prihvatljivosti*, kao i niza vodiča i tematskih informativnih publikacija o praksi Suda.

Od suštinskog je značaja da praksa Suda bude poznata i da se primjenjuje na domaćem nivou. Podsjećam da je nakon Konferencije na visokom nivou “Primjena Evropska konvencije o ljudskim pravima, naša zajednička odgovornost” Briselska deklaracija od 27. marta 2015. naglasila “važnost dalje promocije znanja o i poštivanja Konvencije unutar svih institucija država ugovornica, uključujući sudove i parlamente, u skladu sa principom supsidijarnosti”.

Vjerujem da će ova nova inicijativa doprinijeti ovom poduhvatu. Biti upoznat s jurisprudencijom Suda od središnjeg je značaja za odgovarajuću primjenu Konvencije na domaćem nivou. Ova publikacija je također blagovremena jer se pojavljuje u vrijeme izgradnje Mreže viših sudova kojoj je namjena stvoriti praktično i korisno sredstvo za razmjenu relevantnih informacija o sudskoj praksi o Konvenciji i srodnim pitanjima.

Namjera Pregleda je da se fokusira na najvažnije predmete koje je Sud razmatrao tokom godine o kojoj je riječ. Izbor predmeta vrši Direkcija pravnog stručnjaka na osnovu jurisprudencije od interesa. Oni pokreću pitanja od općeg interesa, uspostavljaju nove principe, odnosno razrađuju ili razjašnjavaju sudsku praksu. Pregled će se naravno osvrutati na presude i odluke koje se objavljuju u seriji zvaničnih *Izveštaja o presudama i odlukama* Suda. Pristup podrazumijeva skretanje pažnje na značajna mjesta u predmetima, omogućujući time čitaocu da uvidi jurisprudencijski značaj određenog predmeta.

Na kraju bih se zahvalio izdavaču Wolf Legal Publishers što su omogućili ovu publikaciju. Izdanja i za 2014. i za 2015. objavljuju se istovremeno. Radujem se tome da će se Pregled ustoličiti kao neizostavni izvor informacija o praksi Suda, na dobrobit svih uključenih u zaštitu ljudskih prava.

Guido Raimondi

Predsjednik Evropskog suda za ljudska prava
Strasbourg, februar 2016.

Uvod

U toku 2014. Sud je bio pozvan da ispita sadržaj i područje primjene prava i sloboda zaštićenih Konvencijom i njenim Protokolima u raznim područjima, uključujući porodični život u kontekstu imigracije, pitanja azilanata, vjerskih organizacija, zatvorenika, ranjivih osoba, sindikata, pravnog priznavanja promjene spola, surogatskog majčinstva, sprečavanja terorizma, upotrebe oružja od strane sigurnosnih snaga, izbora, kao i zaštite imovine.

Također je razmatrao poštivanje privatnog života u kontekstu radnog spora. Po prvi put je donio odluku o pitanjima kao što su usklađenost sa članom 6 § 1 sistema sporazuma o priznanju krivice, imunitet od građanskog parničenja za šefa države i zaštita koju pruža član 11 pripadnicima oružanih snaga, a očitovao se i o sekundarnim industrijskim akcijama.

Veliko vijeće donijelo je devetnaest presuda. Ovi važni predmeti doprinijeli su praksi Suda o pravima i slobodama garantiranim članovima 1, 2, 3, 5, 8, 9, 14, 34, 35 § 1, 38, 41 i 46 Konvencije, članu 4 Protokola br. 4 i članu 4 Protokola br. 7. Dvije presude donesene su u međudržavnim predmetima (član 33 Konvencije).

U jednom predmetu koji se ticao međunarodnog oružanog sukoba Sud je razmatrao koncept državne ‘nadležnosti’ u smislu člana 1 Konvencije i primjenu garancija iz člana 5 u svjetlu pravila međunarodnog humanitarnog prava. Razvio je svoju sudsku praksu o pitanjima amnestije. Sud je također donio presude u predmetima pojedinaca protiv organa vlasti po pitanjima kao što su obrazovanje, zdravlje, religija, bankarstvo i imigracija, kao i o moralnim i etičkim pitanjima. Ponovo je utvrdio kako poštivanje ljudskog dostojanstva čini sastavni dio same suštine Konvencije i po prvi put priznao koncept “suživota” u društvu kao legitimni cilj. Pružene su i dodatne smjernice o uslovima prihvatljivosti. Po prvi put je Sud donio odluku da jedna nevladina organizacija ima aktivnu legitimaciju da podnese predstavku u ime preminulog čovjeka sa mentalnim invaliditetom koji je zbog svoje izrazite ranjivosti bio spriječen da brani svoje interese pred domaćim vlastima. Veliko vijeće također je razmatralo pitanja vezana za pravno zadovoljenje, a posebno pitanje primjenjivosti člana 41 Konvencije na međudržavne sporove.

Među ostalim pitanjima koja su se pojavila pred Sudom bilo je i pitanje međudjelovanja između Konvencije i prava Evropske unije o pitanjima kao što su Uredba Dublin II, procedura za dobijanje preliminarne odluke Suda pravde Evropske unije u Luksemburgu i izbori za Evropski parlament.

Sud je također razmatrao međudjelovanje između Konvencije i međunarodnog prava — posebno humanitarnog prava, prava o imunitetu države i prava o sukcesiji država — a u nizu presuda pozivao se na odluke drugih međunarodnih sudova.

Sudska praska je razrađena i po pitanju djelokruga polja slobodne procjene koja se dodjeljuje državama članicama i njihovih pozitivnih obaveza prema Konvenciji.

Sud je razmatrao mjere koje su države preduzele nakon izricanja “pilot presuda” o pravnom zadovoljenju za nezakonito brisanje imena iz registra rezidentnog stanovništva, o zapljeni i nacionalizaciji imovine od strane komunističkih režima, o kašnjenju u sudskim postupcima, o eksproprijaciji, kao i o prenatrpanosti zatvora.¹

Primijenio je proceduru pilot presude u postupku o povratu devizne štednje i neizvršenju ili kašnjenju u izvršenju domaćih presuda koje državnim vlastima nameću recipročne obaveze.²

U vidu alternative proceduri pilot presude, Sud je u nizu presuda nastavio ukazivati vladama na opće ili pojedinačne mjere shodno članu 46 Konvencije.

¹ *Kuric i drugi protiv Slovenije (pravično zadovoljenje)* [VV], br. 26828/06, ECHR 2014; *Preda i drugi protiv Rumunije*, br. 9584/02 et al., 29. april 2014; *Xynos protiv grčke*, br. 30226/09, 9. oktobar 2014; *Yildiz i Yanak protiv Turske* (odl.), br. 44013/07, 27. maj 2014; *Stella i drugi protiv Italije* (odl.), br. 49169/09, 16. septembar 2014.

² *Ališić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije* [VV], br. 60642/08, ECHR 2014; *Gerasimov i drugi protiv Rusije*, br. 29920/05 et al., 1. juli 2014.

Nadležnosti i prihvatljivost

Nadležnost država (član 1)

Predmet *Jaloud protiv Nizozemske*³ ticao se ubistva iračkog državljanina tokom okupacije Iraka od strane Sjedinjenih Država i Ujedinjenog Kraljevstva i navodnog propusta da se provede propisna istraga o njegovoj smrti. Nakon objave okončanja neprijateljstava u maju 2003. godine, nizozemska vlada uputila je svoje trupe u Stabilizacijske snage u Iraku (eng. Stabilisation Force in Iraq, SFIR) koje su bile razmještene na jugoistoku pod komandom jednog britanskog oficira. Sin podnosioca predstavke ubijen je pucnjem iz vatrenog oružja na kontrolnom punktu za vozila pod nizozemskom komandom u noći 21. aprila 2004. Ranije te iste noći na kontrolni punkt je otvorena vatra, a irački vojnici stacionirani na tom mjestu uzvratili su vatru, ali po svoj prilici nije bilo žrtava ni na jednoj strani. Pripadnici nizozemske vojske pozvani su na kontrolni punkt kako bi provedli istragu o tom incidentu. Ubrzo nakon što su stigli, automobil u kojem je gđin Jaloud sjedio na suvozačkom sjedištu prišao je kontrolnom punktu pri brzini bez zaustavljanja. Vozač je kasnije tvrdio da nije vidio kontrolni punkt. Na automobil je otvorena vatra, prvo od kontingenta iračkih vojnika, a zatim od nizozemskog vojnika (Poručnika A) koji je mislio da su pucnjevi koje su ispalili iračani zapravo dolazili iz automobila. Automobil se zaustavio i postalo je jasno da je gđin Jaloud smrtno ranjen. U toku naknadne istrage nije bilo moguće utvrditi da li je smrtonosni hitac ispalio jedan od iračkih vojnika ili Poručnik A. Pred Sudom je podnosilac predstavke (otac gđina Jalouda) naveo povredu člana 2 Konvencije.

I vlada Nizozemske i vlada Ujedinjenog Kraljevstva, koja se umiješala kao treća strana, osporavale su nadležnost Nizozemske u vezi sa incidentom, rezonujući da se ovaj slučaj razlikuje od predmeta *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴ pošto Nizozemska nikad nije preuzela javne ovlasti koje obično vrši suverena vlada i pošto nije došlo do preuzimanja fizičke ovlasti i kontrole nad gđinom Jaloudom prije nego je na njega ispaljen hitac iz vatrenog oružja. Odgovorna vlada je također

3 *Jaloud protiv Nizozemske* [VV], br. 47708/08, 20. novembar 2014.

4 *Al-Skeini i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 55721/07, ECHR 2011.

insistirala da se ubistvo ne može pripisati Nizozemskoj pošto su nizozemske trupe u Iraku bile pod komandom Ujedinjenog Kraljevstva i pošto su, u svakom slučaju, na kontrolnom punktu bili raspoređeni irački vojnici dok su nizozemske trupe bile prisutne samo kao posmatrači i savjetnici.

Ova presuda je zanimljiva po načinu na koji pristupa pitanju “nadležnosti”. Veliko vijeće je podsjetilo na principe o nadležnosti utvrđene u predmetu *Al-Skeini i drugi*. Zaključilo je da se otvaranje vatre može pripisati Nizozemskoj obzirom da je zadržala punu komandu nad svojim vojnim licima u Iraku, a naročito zato što je imala ovlasti nad Pravilima vojnog djelovanja kojih su se oni pridržavali. Pored toga, iako je kontrolni punkt na kojem je došlo do pucnjave imao posadu iračkih vojnika, oni su bili pod komandom i direktnim nadzorom oficira Nizozemske kraljevske vojske. Sud je dalje naveo: “Kontrolni punkt je uspostavljen u okviru izvršenja SFIR-ove misije, shodno Rezoluciji Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija br. 1483 ... u cilju ponovnog uspostavljanja uslova stabilnosti i sigurnosti pogodnih za stvaranja učinkovite uprave zemlje. Sud je zadovoljan da je odgovorna strana vršila svoju ‘nadležnost’ u granicama svoje misije u sklopu SFIR-a i u cilju vršenja vlasti i kontrole nad osobama koje su prolazile kroz kontrolni punkt. Obzirom na to, Sud zaključuje da se smrt gdina ... Jalouda desila unutar ‘nadležnosti’ Nizozemske, prema tumačenju ‘nadležnosti’ u smislu člana 1 Konvencije.”

Presuda u predmetu *Hassan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* ticala se hapšenja iračkog državljanina u Iraku od strane britanskih snaga i njegovog pritvora u objektu koji su vodile Sjedinjene Države tokom međunarodnih neprijateljstava 2003. godine. Odgovorna vlada predstavila je argumentaciju da taj slučaj ne spada u njenu vanteritorijalnu nadležnost u smislu člana 1 Konvencije. Priznali su da vanteritorijalna nadležnost treba postojati kada agenti države koji djeluju vanteritorijalno uzmu pojedinca u pritvor. Međutim, tvrdili su da se osnova nadležnosti ne može primjenjivati u fazi aktivnih neprijateljstava nekog međunarodnog oružanog sukoba, kada agenti države ugovornice djeluju na teritoriji na kojoj nisu okupirajuća sila, pri čemu ponašanje države treba, umjesto toga, podlijegati zahtjevima međunarodnog humanitarnog prava. Sud je odbacio tu argumentaciju kao nedosljednu praksi Međunarodnog suda

5 *Hassan protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 29750/09, ECHR 2014.

pravde, utvrdivši da međunarodno pravo o ljudskim pravima i međunarodno humanitarno pravo mogu biti istovremeno primjenjivi. Podsjetio je na principe koje je uspostavio u presudi u predmetu *Al-Skeini i drugi*, navedenoj iznad, o tome kada država ugovornica vrši svoju “nadležnost” u smislu člana 1 izvan svoje teritorije. Što se tiče drugog argumenta odgovorne vlade – da je po ulasku u pritvorni objekat zatvorenik prešao pod ovlasti Sjedinjenih Država – Sud je ispitao dogovore na snazi u objektu i primijetio da je Ujedinjeno Kraljevstvo zadržalo vlast i kontrolu nad svim aspektima pritvora relevantnim za pritužbe koje je podnosilac predstavke naveo u odnosu na član 5 Konvencije. Sud je stoga odbacio tvrdnju vlade da zatvorenik nije bio u njihovoj “nadležnosti”.

Presude u predmetima *Al-Nashiri protiv Poljske*⁶ i *Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske*⁷ ticale su se tajnog pritvora u Poljskoj i mučenja od strane organa Sjedinjenih Država osoba osumnjičenih za terorizam. Zanimljiv aspekt u ovim predmetima je kako je Sud ispitao odgovornost Poljske shodno članu 1 Konvencije za aktivnosti koje je provodila CIA na njenoj teritoriji. Sud je utvrdio da su poljske vlasti bile saučesnici i da su sarađivale sa djelovanjem CIA-e, tajnim pritvorom i operacijama isljeđivanja na njihovoj teritoriji kada su, obzirom na tadašnje široko dostupne javne informacije, trebale znati da dozvoljavanjem tih aktivnosti izlažu podnosiocima predstavki ozbiljnom riziku od postupanja koje je suprotno Konvenciji.

Sud je zaključio da je postojala odgovornost Poljske da svakoj osobi pod svojom nadležnosti osigura prava i slobode zagarantovane Konvencijom. U tom smislu je rezonovanje Suda shodno članu 3 naročito vrijedno pažnje: iako je mučenje koje je nanijela CIA unutar svog objekta u Poljskoj isključivo odgovornost CIA-e i iako je malo vjerovatno da su poljski zvaničnici znali tačno šta se dešava unutra, Sud je utvrdio da je u skladu sa članom 1 u sprezi sa članom 3 Poljska bila dužna da preduzme mjere kako bi osigurala da pojedinci pod njenom nadležnosti ne budu podvrgnuti postupanju zabranjenom prema članu 3. Međutim, umjesto da preduzme takve mjere, Poljska je svjesno omogućila cijeli proces i stvorila uslove za njegovo odvijanje, a da pritom nije ni pokušala da ga spriječi. Sud je zaključio da, čak iako poljske vlasti nisu svjedočile ni

⁶ *Al-Nashiri protiv Poljske*, br. 28761/11, 24. juli 2014.

⁷ *Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske*, br. 7511/13, 24. juli 2014.

učestvovala u zlostavljanju koje su pretrpjeli podnosioci predstavi, država Poljska se mora smatrati odgovornom u skladu sa članom 3 Konvencije.

Uslovi prihvatljivosti

Locus standi (član 34)⁸

Presuda u predmetu *Centar za pravne resurse u ime Valentina Câmpeanu protiv Rumunije*⁹ ticala se legitimacije nacionalne nevladine organizacije (NVO) za podnošenje predstavke Sudu u ime preminule osobe. Nевladina organizacija nije dobila upute od preminulog i nije imala nikakve veze s njim. Za razliku od prehodnih predmeta u kojima je Sud razmatrao ovo pitanje, preminuli u ovom slučaju, mladi Rom sa teškim mentalnim invaliditetom i zaražen HIV-om, bio je izuzetno ranjiv i nije imao bliže rodbine. Cijeli svoj život je proveo kao štíćenik države, a preminuo je u bolnici. Vlasti nisu imenovale staratelja ili drugog zastupnika da mu pruži odgovarajuću pravnu pomoć, uprkos zakonskoj obavezi da to učine.

Iako nije imala značajnog kontakta s preminulim tokom njegovog života i nije dobila ovlaštenje ni upute od njega, niti od bilo koje druge nadležne osobe, nevladina organizacija podnijela je predstavku Sudu u vezi sa okolnostima njegove smrti (članovi 2, 3 i 13 Konvencije). Ranije je pokrenula nekoliko domaćih postupaka kako bi rasvijetlila okolnosti pod kojima je preminuo. Sud je bio mišljenja da je od značajne važnosti to što ni sposobnost nevladine organizacije da postupa u ime preminulog ni njeni podnesci u njegovo ime nisu dovođeni u pitanje niti osporavani od strane relevantnih domaćih vlasti koje su pristale na te postupke.

U presudi Sud navodi specifične razloge koji su ga naveli na zaključak da nevladina organizacija ima legitimaciju da djeluje u svojstvu *de facto* zastupnika preminulog, iako nema punomoć i iako je smrt tog mladog

⁸ Za još relevantnih predmeta u pogledu članu 34, vidi *S.A.S. protiv Francuske* [VV], br. 43835/11, ECHR 2014 (izvodi), o kojem se izvještava pod članom 8 i 9 u produžetku teksta, i *Kruškić protiv Hrvatske* (odl.), br. 10140/13, 25. novembar 2014, o kojem se izvještava pod članom 8.

⁹ *Centar za pravne resurse u ime Valentina Câmpeanua protiv Rumunije* [VV], br. 47848/08, ECHR 2014.

čovjeka nastupila prije podnošenja predstavke. Nadalje ukazuje da je prihvatanje legitimacije nevladine organizacije da postupa u svojstvu zastupnika preminulog u skladu sa pristupom zauzetim shodno članu 5 § 4 u slučaju “mentalno oboljelih osoba” (član 5 § 1 (e)). S tim u vezi naglašava potrebu specijalnih procesnih zaštita u cilju zaštite interesa osoba koje zbog svog mentalnog invaliditeta nisu u potpunosti u stanju postupati u svoje ime.

Presuda u predmetu *Ergezen protiv Turske*¹⁰ ticala se legitimacije nasljednika preminulog podnosioca predstavke. Podnosioci predstavke, koji su bili u pritvoru, osporavali su zakonitost tog pritvora shodno članu 5 §§ 3, 4 i 5 Konvencije, dužinu trajanja krivičnog postupka i nedostatak učinkovitog pravnog lijeka na osnovu kojeg bi uložili žalbu (član 6 § 1 i član 13). Jedan od podnosilaca predstavke je preminuo dok je predstavka još bila u postupku kod Suda. Njegova udovica i djeca željeli su nastaviti postupak po predstavci.

Ova presuda je vrijedna pažnje utoliko što razjašnjava uslove koje moraju ispuniti nasljednici preminulog podnosioca predstavke Sudu. U tom smislu odlučujuće pitanje nije da li su materijalna prava o kojima je riječ prenosiva (što je slučaj kada podnosilac predstavke premine prije podnošenja predstavke Sudu), već da li njegovi nasljednici mogu utvrditi da imaju legitiman interes kad traže od Suda da riješi predmet na osnovu izričite želje podnosioca predstavke da ostvari svoje pojedinačno i lično pravo na podnošenje predstavke iz člana 34. Ovo široko tumačenje legitimacije nasljednika omogućilo je Sudu da u ovom predmetu zaključi kako ne samo da nasljednici preminulog podnosioca predstavke mogu nastaviti postupak u odnosu na pritužbe prema članu 5 §§ 3 i 4, već mogu također nastaviti postupak po njegovim pritužbama prema članu 5 § 5 Konvencije, iako se pravo na obeštećenje koje garantira ta odredba može ostvariti samo nakon okončanja krivičnog postupka protiv njega.^{11 11}

¹⁰ *Ergezen protiv Turske*, br. 73359/10, 8. april 2014.

¹¹ Uporedi s odlukom u predmetu *Brūzītīs protiv Latvije* (odl.), br. 15028/04, 26. avgust 2014. o nepostojanju *locus standi* kod nećake podnosioca predstavke koji je preminuo u toku postupka pred Sudom; ona je dobila punomoć od podnosioca predstavke za postupanje po njegovoj predstavci, podnesenoj u odnosu na član 3.

Iscrpljivanje domaćih pravnih lijekova (član 35 § 1)¹²

Međudržavni predmet *Gruzija protiv Rusije (br. 1)*¹³ ticao se hapšenja, pritvaranja i protjerivanja velikog broja gruzijskih državljana iz Ruske Federacije u jesen 2006. godine. Sud je utvrdio da je od oktobra 2006. uspostavljena koordinirana politika hapšenja, pritvaranja i protjerivanja gruzijskih državljana koja je predstavljala administrativnu praksu. Shodno tome, a u skladu sa utvrđenom praksom Suda, nije bilo primjenjivo pravilo po kojem se zahtijeva iscrpljivanje domaćih pravnih lijekova.

Takvom odlukom Sud je ukazao da ni po čemu nije bila upitna vjerodostojnost brojki koje je predstavila vlada Gruzije:

4.600 naredbi za protjerivanje gruzijskih državljana, od kojih je oko 2.380 odvedeno u pritvor i prisilno protjerano. Događaji o kojima je riječ – izdavanje cirkulara i instrukcija, masovna hapšenja i protjerivanja gruzijskih državljana, letovi s grupama gruzijskih državljana iz Moskve u Tbilisi, kao i pisma koja su školama poslali ruski zvaničnici u cilju identificiranja gruzijskih učenika – odigrali su se tokom istog perioda krajem septembra/početkom oktobra 2006. Također je bila značajna podudarnost opisa ovih događaja u izvještajima međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija.

Što se tiče pitanja učinkovitosti i dostupnosti domaćih pravnih lijekova, koji bi se mogli smatrati dodatnim dokazima o tome da li je postojala navedena administrativna praksa, materijal pred Sudom ukazivao je na postojanje stvarnih prepreka za gruzijske državljanke koji su htjeli iskoristiti raspoložive pravne lijekove, kako pred ruskim sudovima tako i nakon njihovog protjerivanja u Gruziju. Izvođeni su pred sudove u grupama. Nekima je bio zapriječen ulazak u sudnicu, a oni kojima je dozvoljeno da uđu u sudnicu žalili su da su razgovori sa sudijom trajali u prosjeku pet minuta i da nije bilo propisnog ispitivanja činjenica. Kasnije im je naređeno da potpišu odluke suda, a nije im omogućeno da pročitaju sadržaj niti im je dat primjerak odluke. Nisu imali prevodioca ni

¹² Vidi također pod Član 2 “pravo na život” ispod, *Brincat i drugi protiv Malte*, br. 60908/11 et al., ECHR 2014 (izvodi).

¹³ *Gruzija protiv Rusije (no. 1)* [VV], br. 13255/07, ECHR 2014 (izvodi).

advokata, a općenito su odvrćani od ulaganja žalbi i od strane sudija i od strane policijskih službenika. U Gruziji su postojale praktične prepreke za korištenje pravnih lijekova zbog zatvaranja saobraćajnih veza između dvije zemlje i poteškoća pri kontaktiranju konzulata Ruske Federacije u Gruziji.

Predmet *Mocanu i drugi protiv Rumunije*¹⁴ ticao se sudskog postupka koji je uslijedio nakon nasilnog gušenja demonstracija protiv tadašnjeg vladajućeg režima u Bukureštu u junu 1990. Tokom tih događaja je suprug gđe Mocanu ubijen pucnjem iz vatrenog oružja, a jedan od drugih podnosilaca predstavke, gđin Stoica, podvrgnut je lošem postupanju. Podnosioci predstavke su se na osnovu članova 2 i 3 Konvencije žalili da odgovorna država nije ispunila svoju obavezu prema tim odredbama da provede učinkovitu, nezavisnu i temeljitu istragu kako bi se identificirali i kaznili odgovorni za represiju. Vlada je tvrdila da podnosioci predstavke nisu iscrpili domaće pravne lijekove jer su trebali podnijeti tužbu protiv države. Ovim je pokrenuto pitanje toga šta čini odgovarajući domaći pravni lijek u skladu sa članom 35 § 1 Konvencije za navodna kršenja materijalnih i procesnih aspekata članova 2 i 3 u specifičnom kontekstu nezakonite upotrebe sile od strane agenata države.

Podsjećajući na opće principe primjenjive u ovoj oblasti, Veliko vijeće je navelo da u slučaju nezakonite upotrebe sile od strane agenata države – za razliku od puke greške, propusta ili nemara – građanski ili upravni postupak kojem je cilj samo nadoknada štete, a ne identifikacija i kažnjavanje odgovornih, ne predstavlja učinkovit pravni lijek sposoban da pruži pravno zadovoljenje za žalbe po osnovu materijalnih aspekata članova 2 i 3 Konvencije. U predmetnom slučaju su se žalbe podnosilaca predstavke ticale procesne obaveze države prema tim odredbama da provede istragu koja je sposobna dovesti do identificiranja i kažnjavanja odgovornih za nezakonitu upotrebu sile. Veliko vijeće je zauzelo stav da je ovo također primjenjivo i na procesnu obavezu države prema ovim odredbama jer se obaveza provođenja učinkovite istrage može učiniti iluzornom ako se od podnosioca predstavke zahtijeva da pokrene postupak koji vodi samo naknadi štete. Stoga je odbacio preliminarni prigovor vlade zasnovan na navodnom neiscrpljivanju domaćeg pravnog lijeka.

¹⁴ *Mocanu i drugi protiv Rumunije* [VV], br. 10865/09, 45886/07 i 32431/08, ECHR 2014 (izvodi).

Šestomjesečni rok (član 35 § 1)

U predmetu *Mocanu i drugi*, navedenom iznad, jedan od podnosilaca predstavke, gđin Stoica, naveo je da je uhapšen i podvrgnut lošem postupanju od strane policijskih službenika. Preliminarna istraga ovih nasilnih događaja pokrenuta je 1990. godine. Jedanaest godina kasnije, 2001. godine, gđin Stoica podnio je krivičnu tužbu. Istraga je zatvorena 2009. godine odlukom da se ne pokreće krivično gonjenje, a ta odluka je potvrđena 2011. godine. Predstavka gđina Stoice – u kojoj se navodi procesno kršenje člana 3 – podnijeta je sudu 2008. godine.

Ovaj predmet je zanimljiv u pogledu stepena revnosti koji se zahtijeva od podnosilaca predstavki prema pravilu šestomjesečnog roka kada se njihova pritužba odnosi na propust da se provede učinkovita istraga o lošem postupanju.

Vlada je zastupala stav da predstavka nije podnesena u roku jer se gđin Stoica priključio krivičnom postupku koji je započeo 1990. godine tek nekih jedanaest godina kasnije i jer je odložio podnošenje predstavke Sudu. Podnosilac predstavke je objasnio da se osjećao ranjivim, kako zbog narušenog zdravlja nakon navedenog lošeg postupanja tako i zbog osjećaja bespomoćnosti koji je imao usljed velikog broja žrtava represije i izostanka blagovremene reakcije vlasti koja bi ga mogla ohrabriti i potaknuti da istupi.

Sud je prihvatio da su psihološke posljedice lošeg postupanja koje su nanijeli agenti države mogle potkopati sposobnost žrtve da se žali državnim vlastima. U predmetnom slučaju, većina žrtava smogla je snagu da podnese pritužbu domaćim vlastima tek nakon napretka u istrazi 1998. i 2000. godine. U izvanrednim okolnostima ovog predmeta, ranjivost i osjećaj bespomoćnosti gđina Stoice, koje je dijelio sa brojnim drugim žrtvama koje su također čekale dugi niz godina da podnesu pritužbu, predstavlja vjerodostojno i prihvatljivo objašnjenje njegove neaktivnosti od 1990. do 2001. godine (vidi također *El-Masri protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*¹⁵). Pored toga, kašnjenje nije bilo takvo da bi priječilo istragu.

Iako je podnosilac predstavke svoju predstavku Sudu podnio više od sedam godina nakon podnošenja krivične tužbe, Sud je zaključio da to ne predstavlja nedostatak revnosti s njegove strane iz razloga što je redovno podnosio zahtjeve za informacijama o napredovanju postupka; mogao je

¹⁵ *El-Masri protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije* [VV], br. 39630/09, § 142, ECHR 2012.

legitimno vjerovati da je istraga učinkovita i mogao je razumno čekati njen ishod, sve dok je postojala realna mogućnost da se istražne mjere kreću naprijed. Prema tome, predstavka nije podnesena van roka.

Odluka u predmetu *Sokolov i drugi protiv Srbije*¹⁶ ticala se neizvršenja presuđenih dugova preduzeća u državnom vlasništvu i primjene pravila o šestomjesečnom roku. Podnosioci predstavke dobili su pravosnažne presude protiv preduzeća kojem je naređeno plaćanje zaostalih plata i troškova i izdataka. Podnosioci predstavke u konačnici nisu uspjeli osigurati isplatu cijele sume novca koji im je dugovan zbog nesolventnosti preduzeća nakon sudske odluke o njegovoj likvidaciji. Ta odluka postala je pravosnažna danom njenog objavljivanja u Službenom glasniku 3. jula 2008. godine.

Podnosioci predstavke podnijeli su predstavke protiv Srbije 20. maja 2010. godine, navodeći kršenje člana 6 i člana 1 Protokola br. 1 zbog propusta potpunog izvršenja presuda u njihovu korist.

Odluka je zanimljiva po tome što je Sud odbacio pritužbe podnosilaca predstavke na osnovu pravila šestomjesečnog roka. Prema utvrđenoj praksi Suda, neizvršenje pravosnažno presuđenih dugovanja koja se odnose na državu, odnosno, kao u ovom slučaju, njena tijela, povlači – u odsustvu domaćih pravnih lijekova – trajno kršenje Konvencije, čime se obustavlja pravilo o šestomjesečnom roku (vidi, na primjer, *Iatridis protiv Grčke*¹⁷). Državi nije omogućeno da navede nedostatak vlastitih sredstava ili bankrot o njoj zavisnih dužnika kako bi opravdala neizvršenje jer država nastavlja snositi odgovornost za neisplaćivanje. Međutim, u slučaju podnosilaca predstavke Sud je utvrdio da trajna situacija ne može na neodređeno vrijeme odložiti primjenu pravila o šestomjesečnom roku. Sud je obavio uvid u domaće pravo koje predviđa da se nakon okončanja stečajnog postupka dužničko preduzeće više ne smatra odgovornim za isplatu dugovanja, a država nema obavezu preuzeti dugovanja u slučaju da je dužničko preduzeće bilo državno tijelo. Na osnovu toga je zaključio da su podnosioci predstavke trebali biti revnosniji i podnijeti predstavke najkasnije do 3. jula 2008. godine kada je odluka o nesolventnosti postala pravosnažna. Do tada je podnosiocima predstavke trebalo postati očigledno da ne postoji realna mogućnost u okviru domaćeg prava da se ostatak njihovih potraživanja riješi u njihovu

¹⁶ *Sokolov i drugi protiv Srbije* (odl.), br. 30859/10 et al., 14 januar 2014.

¹⁷ *Iatridis protiv Grčke* [VV], br. 31107/96, § 50, ECHR 1999-II.

korist. Zanimljivo je da je Sud u svom rezonovanju uzeo u obzir i druge kontekste gdje je utvrdio da se podnosilac predstavke ne može pozivati na trajnu situaciju kako bi pobio primjenu pravila o šestomjesečnom roku, pri čemu je naročito istaknut jedan predmet o nestalim osobama gdje nije pokazana odgovarajuća revnost (*Varnava i drugi protiv Turske*¹⁸).

Od 1. januara 2014. godine formalni uslovi za podnošenje predstavke Sudu pooštreni su izmjenama pravila 47 Poslovnika suda. Obrasci za predstavku koji se šalju Sudu moraju sadržavati sve tražene informacije i biti popraćeni kopijama relevantnih dokumenata. Ove formalnosti su relevantne za izračunavanje šestomjesečnog roka u skladu sa članom 35 § 1 jer će, u smislu te odredbe, vrijeme prestati da teče tek onda kada se ispune svi uslovi iz Pravila 47.

Odluka u predmetu *Malysh i Ivanin protiv Ukrajine*¹⁹ pokazuje kako ova nova pravila djeluju u praksi.

Sud je podnosiocima predstavke propisno obavijestio da su njihovi prvobitni podnesci nepotpuni i da će rok od šest mjeseci prestati da teče tek onda kada pošalju potpunu predstavku. Međutim, prvi podnosilac predstavke je bez obrazloženja propustio da u roku dostavi kopije dokumenata o iscrpljivanju domaćih pravnih lijekova. Iako je drugi podnosilac predstavke tvrdio da se susreo s poteškoćama u pripremanju svoje predstavke, te tvrdnje nisu potkrijepljene bilo kakvim dokazima ili uvjerljivim argumentom i Sud je zaključio da nije pružio “odgovarajuće obrazloženje” za neispunjenje uslova u skladu sa pravilom 47 § 5.1 (a). Obje predstavke su stoga proglašene neprihvatljivim na osnovu nepoštivanja roka.

¹⁸ *Varnava i drugi protiv Turske* [VV], br. 16064/90 et al., §§ 159-72, ECHR 2009.

¹⁹ *Malysh i Ivanin protiv Ukrajine* (odl.), br. 40139/14 i 41418/14, 9. septembar 2014.

“Osnovna” prava

Pravo na život (član 2)

Obaveza zaštite života

Presuda u predmetu *Centar za pravne resurse u ime Valentina Câmpeanu*²⁰, navedena iznad, ticala se mladog muškarca romske etničke pripadnosti koji je napušten po rođenju, bio HIV-pozitivan i patio od teškog mentalnog invaliditeta. Preminuo je prerano u osamnaestoj godini života u psihijatrijskoj bolnici koja nije bila opremljena da se brine o njegovoj infekciji. Živio je u raznim institucijama koje je vodila država. Nedugo prije smrti bio je u podmaklom stadiju psihijatrijske i fizičke degradacije, patio je od neuhranjenosti i nije imao odgovarajuće lijekove, a njegovi svakodnevni fizički životni uslovi opisani su kao užasavajući.

Sud je naglasio djelokrug pozitivne obaveze države u pogledu postupanja i skrbi o tako ranjivom pojedincu koji je čitav svoj život proveo u rukama vlasti. Ispitao je proces donošenja odluka za pružanje odgovarajuće njege i lijekova gđinu Câmpeanu. Također je njegovu pojedinačnu situaciju sagledao u općem kontekstu uslova u psihijatrijskoj bolnici u kojoj je preminuo. U relevantnom vremenskom razdoblju, u svjetlu izvještaja niza međunarodnih tijela, uključujući i Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), rumunske vlasti su bile uvidjele nedostatke vezane za sisteme grijanja i vodovoda, životne i higijenske uslove i pružanje medicinske njege. Stoga su bile u potpunosti svjesne veoma teške situacije koja je dovela do porasta smrtnih slučajeva tokom zime. Prema tome, odluka da gđina Câmpeanu smjeste u tu bolnicu uprkos njegovom povećanom stanju ranjivosti predstavlja nerazumno ugrožavanje njegovog života (za smrtno slučajeve djece pod sličnim okolnostima, vidi *Nencheva i drugi protiv Bugarske*²¹). Pored kršenja materijalnog aspekta člana 2, Sud je utvrdio da je došlo i do procesnog kršenja, obzirom da su vlasti propustile da rasvijetle okolnosti njegove smrti, a naročito identitet odgovornih.

²⁰ *Centar za pravne resurse u ime Valentina Câmpeanu*, supra fusnota 9.

²¹ *Nencheva i drugi protiv Bugarske*, br. 48609/06, 18 juni 2013.

U predmetu *Marro i drugi protiv Italije*²², sin i brat podnositelca predstavke preminuo je u zatvoru usljed predoziranja drogom. Imao je historiju zloupotrebe droga, ali je potvrdio zatvorskim vlastima da više nije ovisnik o drogama. Nije pokazivao znakove ovisnosti o drogama ni mentalne probleme za vrijeme boravka u zatvoru. Njegovom cimeru iz ćelije nađeni su tragovi droge kada su mu testirali krv, a zatvoren je zbog optužbi za trgovinu drogom.

Odluka je zanimljiva po tome što ističe djelokrug pozitivne obaveze države sadržane u članu 2 da štiti živote ovisnika o drogama na mjestima pritvora. Sud je primijetio da činjenica da je preminuli pritvorenik mogao imati pristup nelegalnim drogama ne može sama po sebi činiti nepridržavanje pozitivnih obaveza iz člana 2. Naglasio je da su vlasti imale dužnost preduzeti mjere za suzbijanje trgovine drogom, tim više u osiguranom okruženju kao što je zatvor. Međutim, to se ne može tumačiti kao apsolutna obaveza i ne može se zahtijevati od vlasti da se pobrinu da droge ni pod kakvim okolnostima ne uđu i ne kruže zatvorom. Vlasti uživaju značajan stepen diskrecionog prava u odlučivanju o tome kako će spriječiti rasturanje i upotrebu droga u zatvoru.

Što se tiče činjenica predmeta, Sud je utvrdio da je vlada ispunila svoju obavezu sadržanu u članu 2 uvidom u razne mjere koje su preduzele zatvorske vlasti kako bi spriječile unošenje droga u zatvor i obzirom na to da ponašanje preminulog nije zahtijevalo od vlasti da preduzmu posebne mjere kako bi spriječile da on ima pristup drogama. Iako je prihvaćeno da su testiranjem njegovog cimera nađeni tragovi droga, nije bilo moguće uspostaviti uzročnu vezu između njegove sposobnosti da pribavi droge i smrti gdina Marroa od predoziranja.

Presuda u predmetu *Brincat i drugi*²³, navedena iznad, ticala se izloženosti radnika azbestu na radnom mjestu. Podnosioci predstavke su se žalili, suštinski se oslanjajući na članove 2 i 8, da je njihovo zdravlje narušeno zbog izloženosti azbestu dok su radili na brodogradilištu u vlasništvu države od 1950-tih/1960-tih do početka 2000. godine. Jedan od podnositelca predstavke, A., preminuo je 2006. godine od raka vezanog za azbest. Na brodogradilištu je radio od 1959. do 1974. godine. Njegova supruga i djeca podnijeli su predstavku u njegovo ime.

Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 2 u odnosu na A. i povrede člana 8 u odnosu na druge podnositelce predstavke koji nisu bili u stanju potkrijepiti navode da pate od bolesti opasnih po život. Presuda je

²² *Marro i drugi protiv Italije* (odl.), br. 29100/07, 8. april 2014.

²³ *Brincat i drugi*, *supra* fusnota 12.

zanimljiva iz nekoliko razloga.

Odlučujući o podnesku vlade o neiscrpljivanju domaćih pravnih lijekova, Sud je potvrdio da u slučaju povrede članova 2 i 3 Konvencije, naknada za nematerijalnu štetu koja proističe iz povrede treba u principu biti raspoloživa u sklopu niza mogućih pravnih lijekova. Sud je bio mišljenja da isto nužno vrijedi i za pritužbu podnosioca predstavke na osnovu člana 8, koja je u ovom konkretnom predmetu bila usko vezana za gore navedene odredbe. Stoga je sud odbacio argumentaciju vlade da ne postoji opća ili apsolutna obaveza države da plaća naknadu za nematerijalnu štetu u takvim slučajevima. Vlada se, kao i domaći sudovi, oslonila na presudu Suda u predmetu *Zavoloka protiv Latvije*²⁴. Sud je naveo da se radi o veoma širokom tumačenju predmeta *Zavoloka*, u kojem je samo utvrdio da ne postoji pravo na nematerijalnu odštetu u konkretnim okolnostima tog predmeta gdje je kćerka podnosioca predstavke podlegla povredama zadobijenim u saobraćajnoj nesreći koja je prouzrokovana nemarom treće strane i gdje se nikakva odgovornost, ni izravna ni neizravna, nije mogla pripisati vlastima. Taj predmet treba razlikovati od ovog.

Sud je naveo da je dužnost iz člana 2 da se zaštititi pravo na život primjenjiva u slučajevima koji se tiču izloženosti azbestu na radnom mjestu pod ingerencijama javnog tijela (vidi *Öneryıldız protiv Turske*²⁵). Porodica A mogla se osloniti na član 2 utoliko što su medicinske informacije ukazivale na to da je smrt A najvjerojatnije nastupila usljed njegove izloženosti azbestu te činjenice da je on bio izložen azbestu na brodogradilištu u značajnom periodu vremena. S druge strane, medicinske informacije koje su priložili drugi podnosioci predstavke, iako su ukazivale na to da je izloženost azbestu narušila njihovo zdravlje, nisu potvrdile da je rak neizbježan niti da pate od bolesti opasnih po život. Prema tome, član 2 nije bio primjenjiv. Međutim, Sud je naveo da se djelokrug pozitivnih obaveza sadržanih u članu 2 Konvencije u velikoj mjeri poklapa sa njihovim djelokrugom iz člana 8 (ibid., §§ 90 i 160). Bilo je očito da je izloženost azbestu utjecala na porodični i privatni život podnosioca predstavke. Stoga je bilo primjereno ispitati pritužbe podnosioca predstavke u odnosu na član 8 (oslanjajući se na presudu u predmetu *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva*²⁶).

²⁴ *Zavoloka protiv Latvije*, br. 58447/00, § 40, 7. juli 2009.

²⁵ *Öneryıldız protiv Turske* [VV], br. 48939/99, § 71, ECHR 2004-XII.

²⁶ *Roche protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 32555/96, §§ 155-56, ECHR 2005-X.

Sud je, nadalje, utvrdio istovjetnost člana 2 i člana 8 po pitanju prirode pozitivnih obaveza države i praktičnih i drugih mjera koje se od nje očekuju u interesu osiguranja poštivanja prava garantovanih tim odredbama (vidi predmet *Öneryıldız*, naveden iznad, *Budayeva i drugi protiv Rusije*²⁷ i *Vilnes i drugi protiv Norveške*²⁸). Stoga je globalno sagledao sporno pitanje pred sobom, naime, pitanje da li su vlasti znale ili trebale da znaju za opasnosti izlaganja azbestu u relevantnom vremenskom periodu (za Sud je to značilo bar od ranih 1970-tih) i, ako jesu, da li su preduzete dovoljne preventivne mjere kako bi se zaštitile osobe izložene tom riziku. Analiza saznanja države u relevantnom periodu, kao i ocjena reakcije vlasti – u regulatornom i drugom smislu – bila je slična pristupu koji se koristio u predmetima kao što su *O’Keeffe protiv Irske*²⁹ i *Vilnes i drugi*, naveden iznad). Sud je zaključio da, obzirom na ozbiljnost prijetnje i uprkos polju slobodne procjene države po pitanju izbora sredstava, vlada u predmetnim okolnostima nije ispunila svoje pozitivne obaveze da preduzme zakonodavne ili druge praktične mjere kako je propisano članom 2 (u odnosu na A.) i članom 8 (u odnosu na ostale podnosiocce predstavke).

Učinkovita istraga

Presuda u predmetu *Jelić protiv Hrvatske*³⁰ tiče se učinkovitosti istrage ratnog zločina. U novembru 1991. supruga podnositeljice predstavke, po etničkoj pripadnosti Srbina, odveli su iz njegovog doma u Sisku (Hrvatska) maskirani i naoružani muškarci. Kasnije je pronađen mrtav. Od 1992. do 1999. nisu preduzeti nikakvi koraci da se provede istraga o njegovom ubistvu. Nakon toga su istražne vlasti saslušale nekoliko svjedoka koji su posvjedočili da mogu identificirati osobe izravno uključene u ubistvo supruga podnositeljice predstavke. Po svemu sudeći, ovi navodi nisu dalje ispitani u sklopu istrage. Međutim, nekoliko viših policijskih zvaničnika iz tog perioda izvedeno je pred sud, a jedan od njih, zapovjednik policije za područje Siska, na koncu je osuđen za ratne zločine protiv civilnog stanovništva jer je dozvolio ubijanje osoba srpskog porijekla, odnosno nije preduzeo odgovarajuće mjere da spriječi takva ubijanja.

²⁷ *Budayeva i drugi protiv Rusije*, br. 15339/02 et al., § 146, ECHR 2008 (izvodi).

²⁸ *Vilnes i drugi protiv Norveške*, br. 52806/09 i 22703/10, § 220, 5. decembar 2013.
²⁹ *O’Keeffe protiv Irske* [VV], br. 35810/09, ECHR 2014 (izvodi).

³⁰ *Jelić protiv Hrvatske*, br. 57856/11, 12. juni 2014.

U postupku po Konvenciji, pritužba podnositeljice predstavke se odnosila na ubistvo njenog supruga i nedovoljnost istrage.

Pozivajući se na principe utvrđene u predmetu *Janowiec i drugi protiv Rusije*³¹, Sud je utvrdio da njegova vremenska nadležnost pokriva samo ovaj potonji aspekt navoda iz predstavke.

Sud je utvrdio povredu člana 2 u njegovom procesnom dijelu. Taj zaključak u suštini se zasnivao na tome što vlasti nisu provele odgovarajuću i učinkovitu istragu o okolnostima vezanim za ubistvo supruga podnositeljice predstavke. Sud se posebno osvrnuo na propust daljeg ispitivanja vjerodostojnih indikacija o identitetu izravnih počinitelja ubistva. Činjenica da su vlasti u to vrijeme vodile više istrage o ubistvima drugih pojedinaca tokom rata u Hrvatskoj nije se mogla upotrijebiti kao osnov za oslobađanje vlasti odgovornosti da dalje ispitaju te indikacije. Prema mišljenju Suda, kada pouzdani svjedoci, a neki od njih su bili i očevici, vlastima daju imena potencijalnih počinitelja, od vlasti se očekuje da će preduzeti odgovarajuće korake da odgovorne izvedu pred lice pravde. Vlada nije navela nikakve izuzetne okolnosti zbog kojih indikacije nisu dalje ispitane, podrivajući time i pravo podnositeljice predstavke na zadovoljenje pravde putem procesuiranja odgovornih za ubistvo njenog supruga, kao i odvrćajuću funkciju krivičnog prava. U ovom smislu se ovaj predmet razlikuje od nedavne odluke o neprihvatljivosti koju je Sud donio u predmetu *Gürtekin i drugi protiv Kipra*³² (vidi ispod; vidi također *Palić protiv Bosne i Hercegovine*³³).

Ovaj predmet je vrijedan pažnje zbog načina na koji je Sud pristupio argumentaciji da je, na kraju krajeva, viši policijski zvaničnik osuđen za ratne zločine protiv civilnog stanovništva. Po svemu sudeći, ovo je prvi put a se Sud očitovao o pitanju odgovornosti nadređenog (komandne odgovornosti) u kontekstu člana 2, pri čemu je sud naveo da “u predmetu o kojem je riječ postoji manjkavost koja potkopava djelotvornost istrage i koja se ne može otkloniti osuđujućim presudama samo protiv nadređenih. U kontekstu ratnih zločina potrebno je razlikovati odgovornost nadređenih osoba (zapovjednika) od odgovornosti njihovih podređenih. Kažnjavanje nadređenih zbog propusta u poduzimanju potrebnih i razumnih mjera u cilju sprječavanja ili kažnjavanja ratnih zločina koje su počinili njihovi podređeni, ne oslobađa podređene od njihove kaznene odgovornosti”. Da bi došao do tog zaključka Sud se oslonio na

31 *Janowiec i drugi protiv Rusije* [VV], br. 55508/07 i 29520/09, ECHR 2013.

32 *Gürtekin i drugi protiv Kipra* (odl.), br. 60441/13, 68206/13 i 68667/13, 11. mart 2014.
33 *Palić protiv Bosne i Hercegovine*, br. 4704/04, § 65, 15. februar 2011.

stajališta iz Statuta Međunarodnog krivičnog suda (član 25), Statuta Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (član 6) i Statuta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (član 7).

Ovaj predmet je zanimljiv i po tome što se tiče odgovornosti koje Konvencija pripisuje vlastima u kontekstu nakon sukoba/ratifikacije. Iako se mogu uvažiti poteškoće s kojima se susreću nove države ugovornice koje izlaze iz perioda sukoba u pogledu njihovog kapaciteta da uspostave učinkovite i nezavisne istražne mehanizme i njima obuhvate brojne predmete ratnih zločina (Hrvatska je pokrenula istrage o 3.436 navodnih počinitelja ratnih zločina u kontekstu 13.749 prijavljenih žrtava rata), takve poteškoće ne mogu same po sebi osloboditi vlasti od njihovih procesnih obaveza sadržanih u članu 2.

Predmet *Gürtekin i drugi*, naveden iznad, ticao se odluke o zatvaranju svježe istrage o ubistvima počinjenim tokom 1960-tih godina. Podnosioci predstavke bili su srodnici nestalih osoba iz reda turskih Kiprana čiji su posmrtni ostaci otkriveni tokom programa ekshumacija koje je provodila Komisija Ujedinjenih nacija za nestale osobe na Kipru. Nestanak srodnika podnosioca predstavke nastupio je za vrijeme sukoba između zajednica na Kipru od 1963-64. Podnosioci predstavke u suštini su se žalili na neučinkovitost istrage o smrti njihovih srodnika nakon što su otkrivena njihova tijela. Obzirom na način na koji su vlasti odgovorne države provele istragu, Sud je zaključio da nije dokazano da istraga nije zadovoljila minimum standarda propisanih članom 2.

Predmet je zanimljiv zbog opisa djelokruga svježe istrage o događajima koji su se desili prije mnogo godina i toga kako djelokrug obaveze provođenja istrage zavisi od prirode prijedloga novih dokaza ili informacija na osnovu kojih se pokreće nova istraga.

Podnosioci predstavke također su tvrdili da je odluka o tome kako su dokazi prikupljeni tokom svježe istrage bili nedovoljni za pokretanje krivičnog gonjenja trebala biti predmetom odlučivanja suda. Odgovarajući na tu argumentaciju Sud je naveo da ne smatra kako procesna obaveza sadržana u članu 2 nužno podrazumijeva provođenje sudskog preispitivanja odluka o istragama kao takvim. Tamo gdje takvo preispitivanje odluka o istrazi postoji, bez sumnje predstavlja ohrabrujuću zaštitu odgovornosti i transparentnosti. Međutim, nije na Sudu da detaljno upravlja radom i procedurama koje se primjenjuju u sistemima krivičnih istraga i pravosuđima država ugovornica, a koji se u svakom slučaju mogu razlikovati u pogledu pristupa i politika. Nije moguće nametnuti neki jedinstveni model (vidi, *mutatis mutandis*, [McKerr protiv](#)

*Ujedinjenog Kraljevstva*³⁴).

Odluka u predmetu *Harrison i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*³⁵ ticala se ponovnog pokretanja istrage o nesretnom slučaju na osnovu novih informacija.

1989. godine devedeset šest fudbalskih navijača poginulo je u nagurivanju mase na jednom fudbalskom stadionu. Istrage o njihovoj smrti okončane su 1991. godine kada je mrtvozornička porota donijela većinsku odluku o smrti usljed nesretnog slučaja za sve njih. Nezavisna istraga sudije o ovoj tragediji došla je 1990. godine do zaključka da je osnovni uzrok bio propust policije da održi kontrolu. Protiv policijskih službenika zaduženih za policijsko osiguranje stadiona u to vrijeme nije pokrenut nikakav krivični niti disciplinski postupak.

U septembru 2012. godine, nakon objelodanjivanja novih informacija na insistiranje porodica žrtava, nezavisni panel je u svom izvještaju naveo da su rizici od prenatrpanosti i gnječenja na stadionu bili poznati i predvidivi i izrazio zadržke u pogledu hitne intervencije na događaje koji su se odvijali na stadionu. Nakon objavljivanja izvještaja, poništene su prvobitne istražne odluke i naređeno je otvaranje novih istraga. Saslušanja u sklopu pune istrage počela su 31. marta 2014. godine. Provedena je nova krivična istraga i ispitivanje navoda o nepropisnom ponašanju policije u periodu neposredno nakon tragedije.

U kontekstu ovih dešavanja podnosioci predstavke, porodice nekih od žrtava, podnijeli su predstavku Sudu. Podnosioci predstavke su u suštini tvrdili da novi razvoj situacije potvrđuje kako vlasti nikad nisu provele učinkovitu istragu o ovoj nesreći. Također su se požalili što su morali čekati više od dvadeset i četiri godine da se provede istraga usklađena s članom 2 o smrti njihovih članova porodice.

Sud je odbacio predstavke kao preuranjene. Smatrao je da je ključno pitanje na koje treba odgovoriti to da li je ponovo pokrenuta procesna obaveza iz člana 2 i ako jeste, kakva bi trebala biti priroda te obaveze. U svjetlu novih nalaza nezavisnog panela, Sud je zaključio da vlasti podliježu obavezi iz Konvencije da preduzmu svježije istražne mjere. Nalazi su predstavljali nove dokaze koji bacaju sumnju na učinkovitost izvornog ispitivanja i krivičnih istraga. Sud je bio mišljenja da su skorašnje mjere sveobuhvatne u svom djelokrugu i da predstavljaju

34 *McKerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 28883/95, § 143, ECHR 2001-III.

35 *Harrison i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 44301/13, 44379/13 i 44384/13, 25. mart 2014.

blagovremen odgovor na nalaze panela.

Ova odluka je vrijedna pažnje zato što potvrđuje da procesna obaveza iz člana 2 može biti oživljena kada se objelodane novi dokazi ili informacije koje osporavaju učinkovitost ranije provedene i zatvorene istrage (vidi *Hackett protiv Ujedinjenog Kraljevstva*³⁶, *Brecknell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*³⁷ i *Williams protiv Ujedinjenog Kraljevstva*³⁸). Značajno je što je Sud u ovom predmetu primijetio da čak i kad ne postoji procesna obaveza iz člana 2, u interesu je transparentnosti vlade i pravde u širem smislu da vlada omogući dodatno ispitivanje vezano za neku nacionalnu tragediju, odgovarajući time na zabrinutost žrtava ili njihovih porodica kada one nisu zadovoljne rezultatima okončanih istraga provedenih u skladu sa domaćim zakonom, čak i onda kada se tragedija desila prije mnogo godina.

Odluka je također značajna i zbog toga što je Sud odbacio pritužbu podnosilaca predstavke o kašnjenju istrage u trajanju od dvadeset i četiri godine. Sa stanovišta Suda bilo bi pogrešno da se oživljavanje procesne obaveze, kojoj Ujedinjeno Kraljevstvo podliježe prema članu 2, a nakon pojavljivanja novih relevantnih informacija, tumači kao nastavak izvorne obaveze da se provede istraga, što bi za sobom kao posljedicu povlačilo mogućnost da država snosi odgovornost za kašnjenja koja traju dugi niz godina. Pripisivanje retroaktivnog učinka na ovaj način navjerovatnije bi odvrćalo vlade od preduzimanja bilo kakvih dobrovoljnih koraka koji bi mogli dovesti do oživljavanja procesne obaveze iz člana 2.

Zabrana mučenja i nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (član 3)

Obaveza zaštite od seksualnog zlostavljanja

Presuda u predmetu *O’Keeffe protiv Irske*³⁹ ticala se obaveze države da

³⁶ *Hackett protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 34698/04, 10. maj 2005.

³⁷ *Brecknell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 32457/04, 27. novembar 2007.

³⁸ *Williams protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.), br. 32567/06, 17. februar 2009.

³⁹ *O’Keeffe*, *supra* fusnota 29.

zaštiti školsku djecu od seksualnog zlostavljanja od strane nastavnog osoblja. U periodu od nekoliko mjeseci tokom 1973. godine podnositeljicu predstavke, koja je u to vrijeme imala devet godina, seksualno je zlostavljao razredni starješina u njenoj školi. Dvije godine ranije, jedan roditelj je protiv istog nastavnika uložio sličnu pritužbu svećeniku koji je rukovodio školom, ali ta pritužba nikad nije prosljeđena bilo kom državnom organu. Kasniji navodi slične prirode od drugih roditelja prošli su uz istovjetno odsustvo odgovora. Nastavnik o kojem je riječ dao je otkaz na to radno mjesto, ali je do odlaska u penziju nastavio raditi u prosvjeti. Kada su 1995. godine državne vlasti dobile saznanja o ovim događajima, otvorena je istraga. Nastavnik je optužen za 386 djela seksualnog zlostavljanja koja je navodno počinio tokom perioda od petnaest godina nad dvadeset i jednim bivšim učenikom. Izjasnio se krivim za djelo seksualnog zlostavljanja u odnosu na dvadeset i jednu žrtvu iz optužnice i osuđen je na kaznu zatvora. Podnositeljica predstavke pokrenula je građansku parnicu za odštetu protiv nastavnika, ministarstva obrazovanja i države. Nastavniku je naređeno da plati odštetu, ali su sudovi donijeli odluku da država ne može snositi odgovornost za djela za koja je on bio optužen.

Podnositeljica predstavke naročito je nastojala dokazati da je sistem osnovnog obrazovanja u Irskoj u vrijeme ovih događaja učinio propust jer je nije zaštitio od seksualnog zlostavljanja počinjenog 1973. Žalila se da nije imala učinkovitog domaćeg pravnog lijeka za podnošenje žalbe o propustu države da je zaštititi od takvih djela.

Presuda je vrijedna pažnje jer se u kontekstu osnovnog obrazovanja tiče pozitivne obaveze države da zaštititi djecu od seksualnog zlostavljanja i da pruži učinkovit domaći pravni lijek za podnošenje žalbe zbog propusta države da pruži tu zaštitu (članovi 3 i 13).

Središnje pitanje za rezonovanje Suda bilo je pitanje odgovornosti države za loše postupanje ove vrste koje je počinio nastavnik. Rezonovanje se fokusiralo na dva elementa: (i) da li je u vrijeme počinjenja krivičnog djela država trebala biti svjesna rizika od seksualnog zlostavljanja maloljetnika u školama i (ii) da li je pravni sistem države pružao školskoj djeci odgovarajuću zaštitu od takvog postupanja.

Sud je naglasio da sprečavanje seksualnog zlostavljanja maloljetnika zahtijeva učinkovite krivične odredbe koje će podupirati mašinerija provedbe zakona, a koja mora uključivati mehanizme za otkrivanje i prijavljivanje određenom državnom tijelu svakog lošeg postupanja drugog državnog tijela, posebno kada se počinitelj zlostavljanja nalazi na položaju autoriteta *vis-à-vis* djeteta. Odgovornost države po Konvenciji povlači se kada država ne preduzme razumne korake sa stvarnom mogućnošću da promijene tok događaja, odnosno da ublaže nanесenu štetu. Činjenica da država nije upravljala obrazovanjem ne izuzima je od

ovih obaveza (školom o kojoj je riječ upravljao je privatni subjekt koji nije podlijebao kontroli države).

Sud je zaključio da su javne vlasti imale pozitivnu obavezu da zaštite maloljetnike od lošeg postupanja, a ta obaveza je bila naročito značajna u kontekstu osnovnog obrazovanja. Ta obaveza je već postojala 1973. u vrijeme događaja iz ovog predmeta. Sud je naveo da su javne istrage provedene u Irskoj zabilježile značajan broj procesuiranja odraslih osoba za seksualne delikte počinjene protiv maloljetnika. U tom kontekstu se moralo smatrati da je država bila obaviještena o razmjerama problema. Međutim, nije uspostavila nikakav mehanizam učinkovite državne kontrole za suzbijanje rizika od takvog zlostavljanja. Naprotiv, zadržala je sistem koji je omogućavao nedržavnom upravniku škole da ne preduzme nikakve korake u smislu odgovora na prvobitne pritužbe o seksualnom zlostavljanju protiv nastavnika o kom je riječ, a kasnije je istom nastavniku omogućio da zlostavlja podnositeljicu predstavke. Sud je utvrdio povredu materijalnog aspekta člana 3 na osnovu propusta države da zaštiti podnositeljicu predstavke. U ovom predmetu nije utvrdio povredu procesnih obaveza države.

Nadalje, podnositeljica predstavke je trebala imati na raspolaganju pravni lijek kojim bi uspostavila moguću odgovornost države za zlostavljanje koje je nad njom počinjeno. To što je počinitelj zlostavljanja krivično osuđen ne može se smatrati “učinkovitim lijekom” za podnositeljicu predstavke u smislu člana 13 Konvencije. Vlada u ovom predmetu nije dokazala da su pravni lijekovi protiv države na koje se oslanjala bili učinkoviti. Sud je također utvrdio povredu člana 13 u sprezi sa materijalnim aspektom člana 3 na osnovu nedostatka učinkovitog pravnog lijeka putem kojeg bi se podnositeljica predstavke mogla požaliti na propust države da joj pruži zaštitu.

Upotreba metalnog kaveza u sudnici

Presuda u predmetu *Svinarenko i Slyadnev protiv Rusije*⁴⁰ ticala se prakse smještanja optuženika u metalne kaveze kada se pojavljuju pred sudom u krivičnom postupku. Podnosioci predstavke, koji su bili u pritvoru pred suđenje, na ročištima su bili okruženi metalnim šipkama pokrivenim žičanom mrežom i pod stražom naoružanih policijskih stražara koji bi ostajali uz kavez. Svoje zatvaranje u kavez, kao da su opasni kriminalci čija je krivica već dokazana, doživjeli su kao ponižavajuće postupanje. Presuda Velikog vijeća razvila je nove principe o upotrebi, u sudnicama tokom krivičnih suđenja, mjera obuzdavanja, a posebno zatvaranja.

Sud je naveo da red i sigurnost u sudnici ne smiju podrazumijevati

⁴⁰ *Svinarenko i Slyadnev protiv Rusije* [VV], br. 32541/08 i 43441/08, ECHR 2014 (izvodi).

mjere obuzdavanja koje bi po nivou svoje ozbiljnosti ili po samoj svojoj prirodi spadale u djelokrug člana 3. Sud je stoga ispitao da li je situacija koja je bila predmet pritužbe – zatvaranje u kavez u sudnici tokom cijelog suđenja s porotom koje je trajalo više od godinu dana, sa po nekoliko ročišta gotovo svakog mjeseca, u prisustvu brojnih svjedoka i članova javnosti – dosegla minimalni nivo ozbiljnosti koji bi je smjestio u djelokrug člana 3. Utvrdio je da jeste. Sud je naročito naglasio da činjenica da se sporno postupanje odvijalo u sudnici tokom suđenja povlači za sobom i elemente pravičnog suđenja, kao što su, u predmetnom slučaju, princip pretpostavke o nevinosti i važnost dojma o pravičnom provođenju pravde. Također se pozvao na međunarodne izvore o ovom pitanju. U tom kontekstu je Sud zauzeo stav da su podnosioci predstave morali imati objektivno opravdani strah da će njihovo pojavljivanje u kavezu tokom ročišta kod onih koji im sude, koji donose odluke o pitanjima njihove krivične odgovornosti i slobode, proizvesti negativnu sliku o njima kao o toliko opasnim da njihovo prisustvo zahtijeva tako ekstremno fizičko obuzdavanje, čime se podrivala pretpostavka o nevinosti. Ovo im je moralo prouzrokovati tjeskobu i potresenost, obzirom na ozbiljnost mogućih posljedica po njih sudskog postupka o kom je riječ. Njihova izloženost očima javnosti također je morala potaknuti negativna osjećanja.

Prema mišljenju Suda, upotreba ovakvih kaveza u ovom kontekstu nikad se ne može opravdati u smislu člana 3, suprotno navodima vlade u njenom podnesku vezanim za navodnu prijetnju po sigurnost. Sud je bio mišljenja da je prijetnja po sigurnost koju je navela vlada, u svakom slučaju, bila nepotkrijepljena.

Općenito gledajući, Sud je zauzeo stav da, bez obzira na konkretne okolnosti ovog predmeta, sama suština Konvencije odnosi se na poštivanje ljudskog dostojanstva, a cilj i svrha Konvencije kao instrumenta za zaštitu pojedinačnih ljudskih bića zahtijeva da se njene odredbe tumače i primjenjuju tako da zaštite koje sadrži budu praktične i učinkovite.

Iz tog razloga je smatrao da držanje osobe u metalnom kavezu tokom suđenja samo po sebi – obzirom na svoju objektivno ponižavajuću prirodu koja je nespojiva sa standardima civiliziranog ponašanja koji čine odliku demokratskog društva – predstavlja uvredu za ljudsko dostojanstvo suprotnu članu 3. Stoga je Sud utvrdio postojanje “ponižavajućeg postupanja”, zabranjenog članom 3.

Nesrazmjerna upotreba sile

Presuda u predmetu *Anzhelo Georgiev i drugi protiv Bugarske*⁴¹ ticala se upotrebe električnih paralizatora tokom jedne policijske operacije. Maskirani policijski službenici izvršili su raciju ureda kompanije podnosilaca predstavke. U toku operacije upotrijebili su električne paralizatore u kontaktnom režimu, navodno kako bi savladali opiranje podnosilaca predstavke i onemogućili im da unište dokaze. Neki od podnosilaca predstavke su usljed toga zadobili opekline.

Ovo je prvi put da je Sud u meritumu razmatrao upotrebu električnih paralizatora od strane službenika za provedbu zakona. Naveo je da kada se takvo oružje koristi u kontaktnom režimu, poznato je da nanosi intenzivan bol i prouzrokuje privremenu fizičku onesposobljenost. Bugarski zakon u to vrijeme nije sadržavao specifične odredbe o policijskoj upotrebi električnih paralizatora. Policija nije bila obučena za njihovu upotrebu. Sud je nadalje primijetio da je CPT u svom 20. općem izvještaju izrazio snažne zadržke o upotrebi električnih paralizatora u kontaktnom režimu. Sud je ukazao na to da propisno obučeni službenici za provedbu zakona imaju na raspolaganju mnoštvo drugih tehnika kontrole kada su im na dohvat ruke osobe koje treba savladati i obuzdati. Odlučujući o činjeničnom stanju, a uzimajući u obzir neadekvatnost istrage o navodima podnosilaca predstavke, Sud je zaključio da je upotreba električnih paralizatora bila nesrazmjerna.

Zatvor

Podnosilac predstavke u predmetu *Budanov protiv Rusije*⁴² bio je zatvorenik sa teškim neurološkim problemima. U periodu od nekoliko godina primao je medicinsku terapiju u zatvoru koja nije bila primjerena njegovom poremećaju i koja je dovela do njegove ovisnosti o psihotropnim lijekovima. Podvrgnut je dvjema terapijama za prvobitni poremećaj i za kasniju ovisnost. Podnosilac predstavke je naveo da mu zatvorske vlasti nisu pružile adekvatnu medicinsku pomoć.

Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 3. U svom rezonovanju je, pored nedostataka u medicinskoj terapiji kojoj su ga vlasti podvrgle, uzeo u obzir i sekundarne efekte koje je ona imala kod podnosioca predstavke. Zaključio je da je podnosilac predstavke podvrgnut mentalnoj i fizičkoj patnji u dužem trajanju, čime je narušeno njegovo ljudsko dostojanstvo.

⁴¹ *Anzhelo Georgiev i drugi protiv Bugarske*, br. 51284/09, 30. septembar 2014.

⁴² *Budanov protiv Rusije*, br. 66583/11, 9. januar 2014.

Presuda u predmetu *Lindström i Mässeli protiv Finske*⁴³ ticala se dva zatvorenika koji su držani u osamljenju i prisiljeni da nose kombinezone koji su im sezali od vrata do članaka i bili “zapečaćeni” plastičnim trakama, na osnovu sumnji da su pokušali prokrijumčariti drogu u zatvor. Podnosioci predstavke su naveli da su u nekoliko prilika bili prinuđeni vršiti nuždu u kombinezon jer ih zatvorski stražari nisu bili u stanju blagovremeno odvesti do zahoda i da im nije dozvoljeno da se nakon toga presvuku, a ni da se operu tokom cijelog perioda u osamljenju. Pokrenut je postupak protiv direktora zatvora i drugog zatvorskog osoblja. Domaći sudovi su utvrdili da su optužbe protiv zatvorskih stražara neosnovane i odbacili su tužbe.

Presuda je zanimljiva zato što je Sud jasno naznačio da upotreba zapečaćenih kombinezona u zatvoru u svrhu suzbijanja trgovine drogom, u određenim specifičnim okolnostima može pokrenuti pitanje iz člana 3.

To u ovom predmetu nije bio slučaj jer su domaći sudovi zaključili da podnosioci predstavke nisu predstavili nikakve dokaze da potkrijepe navode o moguće ponižavajućim elementima postupanja prema njima. Nadalje, kada postoje uvjerljive sigurnosne potrebe, praksa upotrebe zatvorenih kombinezona tokom kratkog perioda osamljenja sama po sebi ne dostiže prag ozbiljnosti koji se zahtijeva u članu 3. Stoga Sud nije utvrdio povredu člana 3.

U predmetu *Tali protiv Estonije*⁴⁴ suzavac u spreju, fizička sila i teleskopski pendrek upotrijebljeni su protiv podnosioca predstavke kako bi se savladao njegov otpor nakon što je odbio da se povinuje naredbama zatvorskih službenika. Nakon toga su mu stavljene lisice, a kasnije je vezan za ležaj za obuzdavanje u trajanju od tri sata i četrdeset minuta. Po pitanju upotrebe sile, Sud je zaključio, uzimajući u obzir kumulativni učinak upotrijebljenih mjera, da je podnosilac predstavke podvrgnut nehumanom i ponižavajućem postupanju suprotnom članu 3.

Sud se u svojoj presudi osvrnuo na upotrebu suzavca u spreju protiv zatvorenika. Uvažio je stajalište CPT-a da se suzavac u spreju ne treba koristiti u zatvorenim prostorima, a nikad protiv zatvorenika koji je već stavljen pod kontrolu. Uzimajući u obzir ozbiljne posljedice upotrebe suzavca u spreju u zatvorenom prostoru po zdravlje, koje su gore što se primjenjuje u većim dozama, Sud je zaključio da njegova upotreba u okolnostima ovog predmeta nije bila opravdana. Uzeo je u obzir i

⁴³ *Lindström i Mässeli protiv Finske*, br. 24630/10, 14. januar 2014.

⁴⁴ *Tali protiv Estonije*, br. 66393/10, 13. februar 2014.

činjenicu da su zatvorski službenici imali na raspolaganju alternativna sredstva za imobilizaciju podnosioca predstavke.

Izručenje

Presuda u predmetu *Trabelsi protiv Belgije*⁴⁵ ticala se izručenja pojedinca državi koja nije ugovornica, a gdje mu se trebalo suditi po optužbama za terorizam i gdje je u slučaju osuđujuće presude podlijegao riziku od doživotne kazne zatvora bez mogućnosti skraćivanja. Belgija je podnosioca predstavke, državljanina Tunisa, izručila Sjedinjenim Američkim Državama. Izručenje je izvršeno uprkos tome što je Sud shodno pravilu 39 Poslovnika suda ukazao Belgiji da podnosioca predstavke ne treba premjestiti u Sjedinjene Države dok se ne okonča postupak u Strazburu.

Podnosilac predstavke se, između ostalog, žalio na to da će, ako bude osuđen u Sjedinjenim Državama, dobiti doživotnu kaznu zatvora bez mogućnosti revizije. Pozivajući se na kriterije utvrđene u predmetu *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴⁶ tvrdio je da djelo izručenja povlači odgovornost Belgije prema članu 3 Konvencije.

Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 3. Ponovio je da je Veliko vijeće u predmetu *Vinter i drugi* naglasilo da ako domaći zakon ne pruža mehanizam ili mogućnost za reviziju doživotne kazne, suprotnost sa članom 3 na tom osnovu pojavljuje se u trenutku izricanja doživotne kazne, a ne u nekoj kasnijoj fazi izdržavanja zatvorske kazne. Sud je s tim u vezi utvrdio da zakon Sjedinjenih Država ne pruža mogućnost revizije koja bi domaćim vlastima omogućila da “razmotre da li su promjene u životu zatvorenika tako značajne i da li je učinjen takav napredak ka rehabilitaciji u toku izdržavanja kazne koji bi značio da se nastavak boravka u zatvoru više ne može opravdati legitimnim penološkim razlozima” u smislu sudske prakse utvrđene u predmetu *Vinter i drugi*.

Presuda je zanimljiva sa stanovišta jurisprudencije utoliko što (i) podcrtava apsolutni karakter zabrane postupanja suprotnog članu 3; (ii) proširuje preventivnu funkciju te odredbe na slučajeve gdje se rizik od nametanja doživotne kazne bez mogućnosti skraćivanja nije još materijalizirao, te po toj osnovi predstavlja novinu u odnosu na prethodni

⁴⁵ *Trabelsi protiv Belgije*, br. 140/10, 4. septembar 2014.

⁴⁶ *Vinter i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 66069/09, 130/10 i 3896/10, ECHR 2013 (izvodi).

pristup Suda u predmetima kao što su *Harkins i Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴⁷ i *Babar Ahmad i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁴⁸; i što (iii) implicira da se zahtijevani minimalni nivo ozbiljnosti koji povlači garancije iz člana 3 ne treba razlikovati u predmetima koji se tiču izručenja osoba u države koje nisu strane ugovornice Konvencije.

Udaljenje shodno Dublinskoj uredbi

Presuda u predmetu *Tarakhel protiv Švicarske*⁴⁹ ticala se udaljenja porodice afganistanskih azilanata u Italiju u skladu sa Dublinskom uredbom Evropske unije. Predstavku je podnijelo osam državljana Afganistana (bračni par i njihovo šestero maloljetne djece) koji su u Evropu doputovali iz Irana, gdje su bili živjeli petnaest godina. Po dolasku u Italiju prvo su smješteni u prihvatni objekat prije nego što su prebačeni u Prihvatni centar za azilante u Bariju. Dva dana kasnije napustili su centar bez dozvole i otputovali u Austriju gdje su podnijeli zahtjev za azil koji je odbijen. Nakon što su zaprimile zahtjev od Austrije, italijanske vlasti su pristale da preuzmu podnosiocce predstavke. Nepoznatog datuma, podnosioci predstavke otputovali su u Švicarsku gdje su tražili azil. Međutim, Švicarske vlasti naredile su njihovo udaljenje na osnovu toga što je prema Dublinskoj uredbi (kojom je Švicarska vezana na osnovu uslova iz sporazuma sa Evropskom unijom) Italija bila država odgovorna za razmatranje njihovog zahtjeva. Švicarski sudovi odbacili su žalbu koju su podnijeli podnosioci predstavke.

Oslanjajući se na član 3 Konvencije, podnosioci predstavke naveli su da bi u slučaju vraćanja u Italiju “u odsustvu pojedinačnih garancija o staranju o njima” bili podvrgnuti nehumanom i ponižavajućem postupanju vezanom za postojanje “sistemskih nedostataka” u postojećim mogućnostima za prihvatanje azilanata u Italiji. Također su podnijeli pritužbe na osnovu člnova 8 i 13 Konvencije.

Sud se u svojoj presudi pozvao na manjkavosti koje su 2012. zabilježene i u Preporukama Ureda Visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbjeglice i izvještaja koji je izdao Komesar za ljudska prava Vijeća Evrope. Uvažavajući očiti nesklad između broja zahtjeva za azil i broja raspoloživih mjesta u prihvatnim objektima i teških životnih uslova u centrima, Sud je ponovio da, obzirom da su “naročito ugrožena i ranjiva”

⁴⁷ *Harkins i Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 9146/07 i 32650/07, 17. januar 2012.

⁴⁸ *Babar Ahmad i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24027/07 et al., 10. april 2012.

⁴⁹ *Tarakhel protiv Švicarske* [VV], br. 29217/12, 4. novembar 2014.

populacija, na azilante se primjenjuje posebna zaštita u skladu sa članom 3. Taj zahtjev za posebnom zaštitom naročito je važan kada su u pitanju djeca, čak i onda kada su ta djeca u pratnji svojih roditelja. Obzirom na postojeće mogućnosti prihvata u Italiji, Sud je smatrao da švicarske vlasti nisu posjedovale dovoljne garancije da će u slučaju vraćanja podnosioci predstavke biti preuzeti u skrb na način koji odgovara uzrastu djece. Iz toga je proisticalo da bi došlo do povrede člana 3 ako bi podnosioci predstavke bili vraćeni u Italiju bez da švicarske vlasti prethodno dobiju pojedinačne garancije od italijanskih vlasti da će se o njima starati na način primjeren uzrastu djece i da se porodica neće razdvajati. Presuda je vrijedna pažnje jer nacionalnim vlastima nameće pojačanu obavezu osiguranja da u drugim državama ugovornicama Konvencije postoje odgovarajuće mogućnosti prihvata za azilante, posebno kada se radi o ranjivim osobama kao što su djeca.

Kazna

Predmet *Harakchiev i Tolumov protiv Bugarske*⁵⁰ tiče se podnosilaca predstavke koji izdržavaju doživotnu kaznu bez prava na skraćenje, odnosno doživotnu kaznu s pravom na skraćenje. Na obojicu se primjenjuje strogi zatvorski režim za doživotne zatvorenike: to podrazumijeva da su zatvoreni u svojim trajno zaključanim ćelijama većinu dana i da su izdvojeni od ostalih zatvorenika. Naveli su, specifično, da to što doživotna kazna gđina Harakchieva ne podliježe reviziji predstavlja nehumano i ponižavajuće kažnjavanje, a da priroda strogog režima koji se primjenjuje na njih obojicu, kao i materijalni uslovi njihovog boravka u zatvoru predstavljaju mučenje ili nehumano i ponižavajuće postupanje. Sud je utvrdio povredu člana 3 po sve tri tačke.

Što se tiče doživotne kazne gđina Harakchieva bez prava na skraćivanje, Sud nije bio uvjeren da je u periodu od izricanja kazne 2004. godine do datuma reformi usvojenih 2012. godine njegova kazna bila *de jure* i *de facto* podložna skraćivanju. Tek je 2012. godine bolje razjašnjeno pitanje načina na koji se vrši (pot)predsjednička ovlast pomilovanja. Odluka Ustavnog suda donijeta 2012. godine pobliže je opisala praksu i proceduru u ovom području. Također se ispostavilo da se dokaz o rehabilitaciji zatvorenika sada koristi kao jedan od kriterija pri odlučivanju o skraćivanju doživotna kazne.

Primjenjujući principe ustanovljene u gore navedenom predmetu *Vinter i drugi*⁵¹ Sud je zaključio da je postojala povreda člana 3, obzirom da u

⁵⁰ *Harakchiev i Tolumov protiv Bugarske*, br. 15018/11 i 61199/12, ECHR 2014 (izvodi).

⁵¹ *Vinter i drugi*, *supra* fusnota 46.

vrijeme kada je njegova kazna postala konačna (2004.) gđin Harakchiev nije imao realnu mogućnost otpusta.

Što se tiče njegove situacije u periodu nakon 2012. godine, Sud je utvrdio da, uprkos novoj politici o pomilovanju, štetne posljedice onoga što je nazvao “osiromašenim režimom” zajedno sa nezadovoljavajućim materijalnim uslovima u kojima je podnosilac predstavke držan mora da su ozbiljno oslabile mogućnost da se on rehabilituje i da na osnovu toga ima realnu nadu da bi jednog dana mogao postići i pokazati napredak dovoljan za skraćivanje kazne. On je u praksi ostajao u trajno zaključanim ćelijama i izdvojen od ostatka zatvorske populacije, sa veoma ograničenim mogućnostima uključivanja u društvenu interakciju i rad, tokom cijelog perioda izdržavanja zatvorske kazne. Tome treba dodati nedostatak dosljedne periodične procjene njegovog napretka ka rehabilitaciji. Stoga se njegova doživotna kazna ne može smatrati *de facto* podložnom skraćivanju u periodu nakon reformi iz 2012. godine.

Ovaj predmet je zanimljiv zbog opažanja Suda o međusobnoj povezanosti između mogućnosti koje su dostupne zatvoreniku da pokaže napredak ka rehabilitaciji i perspektive prijevremenog otpusta. Sud je podsjetio da Konvencija ne garantira kao takvo pravo na rehabilitaciju za zatvorenike te da član 3 ne nameće vlastima “apsolutnu” obavezu da zatvorenicima pruže programe i aktivnosti za rehabilitaciju ili reintegraciju. U isto vrijeme je naglasio da član 3 zahtijeva od vlasti da zatvorenicima osuđenim na doživotnu kaznu ponude mogućnost, bez obzira na njene male izgleda, da jednog dana ponovo steknu svoju slobodu. Prema mišljenju Suda, podnosiocu predstavke je ta mogućnost uskraćena.

Članovi 2 i 3 Konvencije u sprezi sa članom 1 Protokola br. 6

U predmetu *Al-Nashiri*⁵², navedenom iznad, Sud je bio mišljenja da je Poljska prekršila članove 2 i 3 Konvencije uzete u sprezi sa članom 1 Protokola br. 6 time što je omogućila da CIA premjesti podnosioca predstavke sa njene teritorije u vojnu bazu Sjedinjenih Država, izloživši ga time predvidivom ozbiljnom riziku da će nakon suđenja biti podvrgnut smrtnoj kazni⁵³.

⁵² *Al-Nashiri*, *supra* fusnota 6.

⁵³ U skladu sa članom 46, Sud je bio mišljenja da je Poljska imala obavezu preduzeti korake da u najkraćem roku otkloni rizik da će podnosilac predstavke biti podvrgnut smrtnoj kazni nakon njegovog “izvanrednog izručenja” vlastima Sjedinjenih Država tako što će od tih

Pravo na slobodu i sigurnost (član 5)

Presuda u predmetu *Hassan*⁵⁴, navedena iznad, ticala se djelovanja britanskih trupa u Iraku nakon invazije te zemlje 2003. godine. Podnosilac predstavke bio je istaknuti član vladajuće stranke prije invazije. Njegov brat (koji je kasnije nađen mrtav pod nerazjašnjenim okolnostima) uhapšen je dok je postavljao oružanu stražu na krovu kuće podnosioca predstavke gdje je otkriveno i drugo oružje i dokumenti od vojno-obavještajnog značaja. Pritvoren je do određivanja njegovog statusa pod sumnjom da je borac ili civil koji predstavlja prijetnju po sigurnost, u skladu sa Trećom ženevskom konvencijom o postupanju sa ratnim zarobljenicima i Četvrtom ženevskom konvencijom o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata. Nakon dva saslušanja koja su obavili vojno-obavještajni službenici, ocijenjen je kao civil bez obavještajne vrijednosti koji ne predstavlja prijetnju po sigurnost i pušten je nekoliko dana kasnije na vanjskom punktu za otpust. Podnosilac predstavke je naveo da su hapšenje i pritvor njegovog brata bili proizvoljni i nezakoniti i da nisu imali procesne zaštite, što je u suprotnosti sa članom 5 Konvencije.

Ono što je od posebnog interesa u ovom predmetu je primjena Konvencije za vrijeme oružanog sukoba izvan teritorije država ugovornica. Konkretno, predmet postavlja pitanje kompatibilnosti zarobljavanja u skladu sa Trećom i Četvrtom ženevskom konvencijom sa obavezama država sadržanim u članu 5 Konvencije u odsustvu valjanog odstupanja odgovorne države shodno članu 15 (Ujedinjeno Kraljevstvo nije podnijelo zahtjev u skladu sa članom 15 za odstupanje od svojih obaveza iz člana 5).

Sud je primijetio da pritvor u skladu sa ovlastima predviđenim u Trećoj i Četvrtoj ženevskoj konvenciji nije podudaran sa bilo kojim od dozvoljenih osnova za lišavanje slobode sadržanim u tačkama (a) do (f) člana 5 § 1. Međutim, po prvi put u svojoj historiji, pozvan je od države članice da “ne primjenjuje njene obaveze iz člana 5 ili da ih na neki drugi način protumači u svjetlu ovlasti za pritvaranje dostupnih prema međunarodnom humanitarnom pravu”. Presuda uspostavlja važne principe o tumačenju člana 5 u slučaju međunarodnog oružanog sukoba. Sud je za polazište svog ispitivanja uzeo svoju stalnu praksu tumačenja Konvencije u svjetlu općih pravila tumačenja sadržanih u Bečkoj konvenciji o pravu međunarodnih ugovora od 23. maja 1969., državne

vlasti tražiti garancije da on neće podlijegati toj kazni.

⁵⁴ *Hassan*, *supra* fusnota 5.

prakse i relevantnih pravila međunarodnog prava.

Sud je prihvatio da ga odsustvo formalnog odstupanja u skladu sa članom 15 Konvencije ne sprečava da uzme u obzir kontekst i odredbe međunarodnog humanitarnog prava kada tumači i primjenjuje član 5. Ipak je smatrao da su čak i u situacijama međunarodnog oružanog sukoba zaštite iz Konvencije i dalje primjenjive, iako se tada tumače u kontekstu odredbi međunarodnog humanitarnog prava. Stoga je odbacio podnesak vlade o neprimjenjivosti člana 5.

Sljedeći principi su konkretno primjenjivi na pritvaranje osoba u međunarodnom oružanom sukobu: (i) da bi bilo “zakonito” u smislu člana 5 § 1, lišavanje slobode mora biti u skladu sa pravilima međunarodnog humanitarnog prava i, što je važnije, u skladu sa temeljnom svrhom te odredbe, a to je zaštita pojedinca od proizvoljnosti; (ii) što se tiče procesnih zaštita, član 5 §§ 2 i 4 moraju se tumačiti na način koji uzima u obzir kontekst i primjenjiva pravila međunarodnog humanitarnog prava, a istovremeno pruža dovoljne garancije nepristrasnosti i pravičnog postupka kako bi štitio od proizvoljnosti; i (iii) odredbe člana 5 će se tumačiti i primjenjivati u svjetlu relevantnih odredbi međunarodnog humanitarnog prava samo kada to izričito zatraži odgovorna država.

Sud nije utvrdio povrede člana 5 §§ 1, 2, 3 ili 4. Prema utvrđenim činjenicama, zarobljavanje i pritvaranje brata podnosioca predstavke, koji je morao biti svjestan razloga za njegovo kratkotrajno pritvaranje, bilo je u skladu sa ovlastima kojima je Ujedinjeno Kraljevstvo raspolagalo prema odredbama Treće i Četvrte ženevske konvencije i nije bilo proizvoljno.

Može se primijetiti da je pristup Suda u skladu sa praksom Međunarodnog suda pravde o koegzistenciji, u situacijama oružanog sukoba, zaštita koje pruža međunarodno humanitarno pravo i onih koje pružaju međunarodne konvencije o ljudskim pravima.

Razmatranje zakonitosti u kratkom roku (član 5 § 4)

Presuda u predmetu *Shcherbina protiv Rusije*⁵⁵ ticala se značenja termina “u kratkom roku” u kontekstu razmatranja zakonitosti pritvora u svrhe izručenja po nalogu nesudskog organa. Ovaj predmet je pokrenuo pitanje kompatibilnosti perioda od šesnaest dana koji je protekao od zahtjeva podnosioca predstavke za sudskim preispitivanjem zakonitosti njegovog pritvora u svrhe njegovog izručenja u skladu sa članom 5 § 1 (f) Konvencije i odluke donesene u postupku na osnovu člana 5 § 4. U normalnim okolnostima bi se takav period smatrao “kratkim rokom” u

⁵⁵ *Shcherbina protiv Rusije*, br. 41970/11, 26. juni 2014.

smislu člana 5 § 4 i stoga bi bio u skladu sa Konvencijom (vidi, na primjer, *Khodorkovskiy protiv Rusije*⁵⁶). Međutim, u slučaju podnosioca predstavke, odluku o njegovom pritvoru donio je tužilac, a ne sud. Nadalje, Sud je primijetio da procedura donošenja odluke koja je dovela do njegovog pritvora podnosiocu predstavke nije pružila nikakve garancije pravičnog postupka jer je odluka o njegovom pritvaranju donesena in camera bez učešća podnosioca predstavke. Sud je također utvrdio da tužilac zapravo nije imao ovalsti da naredi pritvaranje podnosioca predstavke.

Uzimajući u obzir gore navedeno, Sud je zaključio da je u datim okolnostima standard “kratkog roka” iz člana 5 § 4 “bliži standardu [termina] “odmah” iz člana 5 § 3”. U slučaju podnosioca predstavke period čekanja od šesnaest dana bio je pretjeran, što je za posljedicu imalo povredu člana 5 § 4. Sud se ograničio na ispitivanje činjenica predmeta podnosioca predstavke i nije se dalje očitovao o tome šta bi se moglo smatrati prihvatljivim periodom čekanja u takvim okolnostima.

Zabrana kolektivnog protjerivanja stranaca (član 4 Protokola br. 4)

U predmetu *Gruzija protiv Rusije (br. 1)*⁵⁷, navedenom iznad, Sud je istakao da je član 4 Protokola br. 4, kojim se zabranjuje kolektivno protjerivanje stranaca, primjenjiv bez obzira na to da li su gruzijski državljani imali zakonit boravak na ruskoj teritoriji ili ne. U periodu o kojem je riječ ruski sudovi izdali su na hiljade naredbi za protjerivanje gruzijskih državljana. Iako je, formalno govoreći, za svakog gruzijskog državljana donijeta sudska odluka, Sud je smatrao da su vođenje procedura protjerivanja u tom periodu i broj gruzijskih državljana koji su protjerani od oktobra 2006. godine nadalje onemogućili provođenje razumnog i objektivnog ispitivanja slučaja svakog pojedinca. Iako svaka država ima pravo da uspostavi vlastitu politiku imigracije, problemi vezani za upravljanje tokovima migracija ne mogu opravdati prakse nespojive sa obavezama države po Konvenciji. Sud je zaključio da je protjerivanje gruzijskih državljana tokom perioda o kojem je riječ predstavljalo administrativnu praksu suprotnu članu 4 Protokola br. 4.

⁵⁶ *Khodorkovskiy protiv Rusije*, br. 5829/04, § 247, 31. maj 2011.

⁵⁷ *Gruzija protiv Rusije (br. 1)*, supra fusnota 13.

Procesna prava u građanskom postupku

Pravo na pravično suđenje (član 6)

Primjenjivost

Da li je član 6 primjenjiv na postupke po zahtjevu za dopuštenje ulaganja žalbe? U predmetu *Valchev i drugi protiv Bugarske*⁵⁸ Sud je ostavio otvorenim pitanje da li se tim postupkom određuju građanska prava ili obaveze. U predmetu *Hansen protiv Norveške*⁵⁹ primijetio je da preovladava pristup prema kojem je član 6 § 1 primjenjiv i na postupak po zahtjevu za dopuštenje ulaganja žalbe (citirajući *Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁶⁰ i *Martinie protiv Francuske*⁶¹), a da način njegove primjene zavisi od posebnih karakteristika datog postupka, pri čemu se uzimaju u obzir cjelokupan postupak proveden unutar domaćeg pravnog poretka i uloga žalbenog ili kasacijskog suda unutar tog poretka (*Monnell i Morris*, § 56). Na osnovu toga je zaključio da je član 6 primjenjiv u ovom predmetu.

Pristup sudu (član 6 § 1)

Presuda u predmetu *Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁶² ticala se parnične tužbe koju su podnijeli podnosioci predstavke, u kojoj su naveli mučenje, a koja je spriječena po osnovu imuniteta na koji se pozvala optužena država i njeni zvaničnici.

Podnosioci predstavke, koji su bili britanski državljani, naveli su mučenje od strane državnih agenata u Kraljevstvu Saudijske Arabije. Njihovu tužbu za odštetu podnesenu protiv Kraljevstva Saudijske Arabije (u slučaju prvog podnosioca predstavke) i njegovih zvaničnika (svi

⁵⁸ *Valchev i drugi protiv Bugarske* (odl.), br. 47450/11, 26659/12 i 53966/12, 21. januar 2014.

⁵⁹ *Hansen protiv Norveške*, br. 15319/09, 2. oktobar 2014.

⁶⁰ *Monnell i Morris protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2. mart 1987, § 54, Serija A br. 115.

⁶¹ *Martinie protiv Francuske*[VV], br. 58675/00, §§ 11 i 53-55, ECHR 2006-VI.

⁶² *Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 34356/06 i 40528/06, ECHR 2014.

podnosioci predstavke) u konačnici je odbacio Dom lordova 2006. godine iz razloga državnog imuniteta (predviđenog Zakonom o državnom imunitetu iz 1978.). U postupku po Konvenciji podnosioci predstavke su tvrdili da im je uskraćen pristup sudu u suprotnosti sa članom 6 Konvencije.

Ovaj predmet je vrijedan pažnje utoliko što se od Suda tražilo da preispita da li je i dalje relevantna presuda Velikog vijeća u predmetu *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva*⁶³ i da, u konkretnom slučaju, odluči da li je u vrijeme kada je poništena tužba prvog podnosioca predstavke (2006.) u međunarodnom javnom pravu postojao *jus cogens* izuzetak od dužnosti da se državi dodijeli imunitet u građanskom postupku koji se temeljio na optužbama za mučenje protiv te države. Sud je na prvom mjestu ispitao da li je došlo do evolucije prihvaćenih međunarodnih standarda po ovom pitanju od vremena presude u predmetu *Al-Adsani*. Sa stanovišta Suda, konačan odgovor na ovo pitanje dala je presuda Međunarodnog suda pravde (eng. International Court of Justice, ICJ) u februaru 2012. godine u predmetu *Njemačka protiv Italije*⁶⁴. U tom predmetu je ICJ jasno utvrdio da se do februara 2012. godine nije pojavio *jus cogens* izuzetak od državnog imuniteta. Po tom osnovu je Sud bio u stanju zaključiti da se oslanjanje domaćih sudova na doktrinu državnog imuniteta pri odbacivanju građanske parnice prvog podnosioca predstavke protiv Kraljevstva Saudijske Arabije moralo smatrati u skladu sa zahtjevima iz člana 6: ograničenje je bilo ustanovljeno domaćim zakonom (Zakon o državnom imunitetu iz 1978.); za svrhu je imalo legitiman cilj (pridržavanje međunarodnog prava u svrhu promoviranja učtivosti i dobrih odnosa među državama putem poštivanja suvereniteta druge države); a bilo je srazmjerno utoliko što je predstavljalo inherentno ograničenje općenito i još uvijek prihvaćeno u relevantnom periodu od strane zajednice država kao dio doktrine državnog imuniteta.

Pitanje da li se doktrinom državnog imuniteta mogu obuhvatiti zvaničnici države nije bilo razmatrano u okviru predmeta *Al-Adsani*. Međutim, u ovom predmetu je Sud izvukao jasan zaključak iz svoje analize međunarodne i domaće sudske prakse i materijala da državni imunitet u principu pruža pojedinačnim zaposlenicima i službenicima strane države zaštitu u pogledu djela učinjenih u ime države pod okriljem

63 *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 35763/97, ECHR 2001-XI.

64 *Njemačka protiv Italije* (Jurisdikcijski imuniteti države), 3. februar 2012.

iste zaštite koju uživa sama država. Ali šta je sa djelima mučenja – postoji li *jus cogens* izuzetak dodjeljivanju imuniteta koji bi omogućio pokretanje građanskih tužbi protiv njih i odlučivanje o činjenicama u meritumu? Po ovom važnom pitanju Sud je zaključio da iako na međunarodnom nivou postoje naznake podrške za specijalno pravilo ili izuzetak u međunarodnom javnom pravu u slučajevima koji se tiču građanskih tužbi za mučenje podnesenih protiv stranih državnih zvaničnika, preovladavajući autoritet sugerira da se pravo države na imunitet ne može zaobići tako što će se pokrenuti postupak protiv njenih službenika ili agenata. Sud je nadalje naveo da državna praksa po ovom pitanju nije jednoznačna i da postoje primjeri i dodjeljivanja i uskraćivanja imuniteta *ratione materiae* u takvim slučajevima. U slučaju podnosilaca predstavke, Dom lordova je uzeo u obzir sve suprotstavljene argumente i ne može mu se prigovoriti što je zaključio da, kada su u pitanju navodi o ponašanju koje predstavlja mučenje, međunarodno običajno pravo ne priznaje nikakav izuzetak od općeg pravila imuniteta *ratione materiae* za državne zvaničnike u sferi građanskih tužbi gdje sama država uživa imunitet. Zanimljivo je to što je pri zaključku da nije bilo povrede člana 6 po ovom pitanju, Sud također zaključio da u svjetlu aktuelnih kretanja u ovom području međunarodnog javnog prava, ovo pitanje predstavlja nešto što države ugovornice trebaju razmotriti.

U presudi u predmetu *Urechean i Pavlicenco protiv Republike Moldavije*⁶⁵ Sud je razmatrao pitanje predsjedničkog imuniteta u postupku koji se ticao klevete. Političari podnosioci predstavke pokušali su tužiti (tadašnjeg) predsjednika Republike Moldavije za navodne klevetničke izjave koje je dao o njima u svojim televizijskim intervjuima. Domaći sudovi odbacili su njihovu tužbu na osnovu toga što, shodno Ustavu i u skladu sa izuzetkom od redovnih pravila građanske pravne odgovornosti, predsjednik republike uživa imunitet i ne može snositi odgovornost za mišljenja izražena u vršenju svog mandata.

U postupku po Konvenciji podnosioci predstavke su naveli da im je uskraćeno pravo pristupa sudu radi utvrđivanja njihovih građanskih prava, u suprotnosti sa članom 6 Konvencije.

Ovaj predmet je vrijedan pažnje jer je to prvi put da je Sud razmatrao imunitet od građanske parnice u korist predsjednika jedne zemlje, za razliku od tog oblika imuniteta koji se dodjeljuje članovima parlamenta. Ovo potonje pitanje razmatrano je u predmetima kao što su *A. protiv*

⁶⁵ *Urechean i Pavlicenco protiv Republike Moldavije*, br. 27756/05 i 41219/07, 2. decembar 2014.

*Ujedinjenog Kraljevstva*⁶⁶; *Cordova protiv Italije (br. 1)*⁶⁷; *Cordova protiv Italije (br. 2)*⁶⁸; i *De Jorio protiv Italije*⁶⁹. Sud se u donošenju svog zaključka u ovom predmetu, a naročito po pitanju legitimnosti ciljeva takvih ograničenja i njihove srazmjernosti u datim okolnostima, oslonio na principe utvrđene u gore navedenim predmetima.

Sud je utvrdio povredu člana 6 Konvencije iz sljedećih razloga. Naveo je, na prvom mjestu, da domaći sudovi nisu riješili pitanje da li je predsjednik Republike Moldavije izjave dao u vršenju svog mandata, već su se ograničili na čitanje relevantne ustavne odredbe koja sama nije definirala granice tog imuniteta. Nadalje je naveo da je ta odredba bila i apsolutna, utoliko što se nije mogla podrediti drugim imperativima, i vječita, utoliko što predsjednik ni nakon razrješenja dužnosti nije mogao snositi odgovornost za navodno klevetničke izjave koje je dao u vršenju svog mandata. Prema mišljenju Suda “sveobuhvatnu neprikosnovenost i imunitet treba izbjegavati”.

Vrijedi primijetiti da je u gore navedenom predmetu *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud ispitao da li postoje drugi načini putem kojih je podnosilac predstavke mogao tražiti pravno zadovoljenje za navodne klevetničke izjave člana parlamenta. Međutim, u ovom predmetu je vlada u svom podnesku navela da su se podnosioci predstavke, budući da se radilo o političarima, trebali obratiti medijima kako bi demantirali navode predsjednika protiv njih. Sud je u odgovoru na to primijetio da u svjetlu zaključaka iz predmeta *Manole i drugi protiv Moldavije*⁷⁰, koji se ticao administrativne prakse cenzure na državnoj televiziji u to vrijeme, nije bio uvjeren da su podnosioci predstavke imali na raspolaganju učinkovito sredstvo odgovora na optužbe koje je protiv njih iznio šef države u udarnom terminu na televizijskom kanalu čije je emitiranje pokrivalo teritorij cijele zemlje.

Presuda u predmetu *Howald Moor i drugi protiv Švicarske*⁷¹ ticala se primjene perioda zastare u specifičnom slučaju bolesti vezane za azbest.

66 *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 35373/97, ECHR 2002-X.

67 *Cordova protiv Italije (br. 1)*, br. 40877/98, ECHR 2003-I.

68 *Cordova protiv Italije (br. 2)*, br. 45649/99, ECHR 2003-I (izvodi).

69 *De Jorio protiv Italije*, br. 73936/01, 3. juni 2004.

70 *Manole i drugi protiv Moldavije*, br. 13936/02, ECHR 2009 (izvodi).

71 *Howald Moor i drugi protiv Švicarske*, br. 52067/10 i 41072/11, 11. mart 2014.

Podnositeljice predstavke bile su udovica i kćerke mehaničara koji je preminuo godinu i po nakon što je saznao da je dobio bolest koju je izazvao azbest kojemu je bio izložen tokom mnogo godina rada na svom poslu. Podnositeljice predstavke su 2005. godine pokrenule parnice za odštetu koje su švicarski sudovi odbacili, konkretno po osnovu zastare. Sudovi su utvrdili da u slučaju tužbi za odštetu zakon predviđa apsolutni vremenski rok od deset godina koji je počeo teći od dana kada je osoba o kojoj je riječ posljednji put bila izložena azbestnoj prašini, bez obzira na vrijeme kada je šteta nastala ili postala bjelodana. Posljednji put kada je on dokazano bio izložen azbestu desio se 1978. godine.

Ovaj predmet je zanimljiv zbog primjene perioda zastare u slučajevima koji se tiču bolesti za koje period latencije može trajati i nekoliko decenija.

Obzirom na iznimne okolnosti ovog predmeta, Sud je zaključio da je došlo do povrede prava na pristup sudu, a istovremeno je potvrdio legitimnost ciljeva u čiju svrhu se uspostavljaju periodi zastare, prije svega cilja pravne sigurnosti. Smatrao je da u slučaju osoba koje pate od bolesti koje se, poput bolesti prouzrokovanih azbestom, mogu dijagnosticirati tek mnogo godina nakon nastupanja uzročnih događaja, sistematska primjena pravila o periodima zastare može uskratiti pojedincima o kojima je riječ priliku da svoja prava traže pred sudom. Stoga je sud bio mišljenja da u slučajevima gdje je naučno dokazano da osoba nije mogla znati da pati od određene bolesti, ta činjenica treba biti uzeta u obzir pri računanju perioda zastare.

Pravičnost postupka (član 6 § 1)

Po prvi put je Sud utvrdio povredu člana 6 Konvencije zbog toga što je domaći sud bez obrazloženja odbio zahtjev da predmet ustupi Sudu pravde Evropske unije (eng. Court of Justice of the European Union, CJEU) na preliminarnu odluku (*Dhahbi protiv Italije*⁷²).

Podnosilac predstavke bio je državljanin Tunisa u relevantnom periodu (u međuvremenu je stekao italijansko državljanstvo). Radio je legalno u Italiji i plaćao doprinose za socijalno osiguranje. Podnio je zahtjev za porodični doplatka, ali mu je zahtjev odbijen jer nije bio italijanski državljanin. Osporio je tu odluku pozivajući se na sporazum o saradnji između Evropske unije i Tunisa koji je Italija ratificirala. U postupku pred žalbenim sudom podnosilac predstavke je tražio da se predmet uputi CJEU na preliminarnu odluku o tome da li član 65 sporazuma predviđa osnovu za odbijanje dodjele porodičnog doplatka tuniskom radniku koji zakonito radi i boravi na teritoriji Italije. Žalbeni sud je zaključio da član

⁷² *Dhahbi protiv Italije*, br. 17120/09, 8. april 2014.

65 nije primjenjiv na porodične doplatke i da samo italijanski državljani i drugi državljani iz Evropske unije imaju pravo tražiti takve doplatke. Podnosilac predstavke uložio je žalbu kasacijskom sudu i ponovo podnio zahtjev da se od CJEU traži preliminarna odluka o tumačenju sporazuma. Kasacijski sud je naveo da član 65 ne pokriva naknade socijalne pomoći kao što je doplatak koji je podnosilac predstavke tražio za svoju porodicu. Po tom osnovu tuniski državljani na njih nemaju prava.

Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 6 § 1. Naveo je da se u presudi kasacijskog suda ne spominje zahtjev podnosioca predstavke za preliminarnom odlukom. Nadalje, nigdje nisu navedeni razlozi zašto je taj zahtjev odbijen. Time je bilo nemoguće utvrditi da li je kasacijski sud smatrao zahtjev podnosioca predstavke nerelevantnim ili već pokrivenim doktrinom *acte clair*. Sud je također naveo da se u presudi nigdje ne poziva na sudsku praksu CJEU. Podsjetio je na principe kojima se vodi njegov pristup ovom području, prema kojima državni sudovi protiv čijih odluka ne postoji pravni lijek unutar domaćeg prava, a koji odbijaju uputiti CJEU preliminarno pitanje o tumačenju prava Evropske unije koje se pred njima pojavilo, imaju obavezu obrazložiti odbijanje takvog zahtjeva u svjetlu iznimki predviđenih u sudskoj praksi CJEU. Stoga su dužni navesti razloge zašto su utvrdili da je pitanje nerelevantno, da je CJEU već protumačio odredbu prava Evropske unije o kojoj je riječ, odnosno da je ispravna primjena prava Evropske unije tako očita da ne ostavlja mjesta razumnoj sumnji (vidi, na primjer, odluku u predmetu *Vergauwen i drugi protiv Belgije*⁷³).

Presuda u predmetu *Hansen*⁷⁴, navedena iznad, ticala se propusta instance za obradu zahtjeva da pruži obrazloženje odbijanja da primi zahtjev na razmatranje. Visoki sud je odbio da primi na razmatranje žalbu podnosioca predstavke u građanskom postupku po osnovu da je “bilo jasno da neće biti uspješna”. To je bila formulacija predviđena zakonom o građanskom postupku. Žalbu podnosioca predstavke na ovu odluku odbacila je komisija za dozvolu žalbi vrhovnog suda. Podnosilac predstavke se pred Evropskim sudom požalio da su domaći sudovi odbacili njegovu žalbu bez pružanja dovoljnog obrazloženja.

Sud je naveo da je sporna odluka donesena u okviru procedure za obradu zahtjeva koja je uvedena u Zakon o građanskom postupku

⁷³ *Vergauwen i drugi protiv Belgije* (odl.), br. 4832/04, §§ 89-90, 10. april 2012.

⁷⁴ *Hansen*, *supra* fusnota 59.

Norveške u interesu procesne ekonomičnosti. Uloga Visokog suda u žalbenom postupku nije da razmatra predmet iznova, već da preispita odluku prvostepenog suda. Sud je, međutim, primijetio da nadležnost Visokog suda nije bila ograničena na pitanja zakona i procedure, već da se protezala i na pitanja činjenica, a da se u specifičnim okolnostima predmeta podnosioca predstavke rezonovanje Visokog suda nije odnosilo na suštinu pitanja o kojem je trebao odlučivati. Sud je također uzeo u obzir činjenicu da odbijanjem da primi žalbu podnosioca predstavke Visoki sud nije djelovao kao sud posljednje instance utoliko što je njegova procedura mogla biti predmetom žalbe Komisiji za dozvolu žalbi Vrhovnog suda. Sud je smatrao da razlozi za odbijanje prijema žalbe podnosioca predstavke na razmatranje koje je naveo Žalbeni sud nisu omogućavali podnosiocu predstavke da učinkovito ostvari svoje pravo na žalbu Vrhovnog suda. Stoga je utvrdio povredu člana 6 § 1.

Presuda je vrijedna pažnje utoliko što, čini se po prvi put, zahtijeva od žalbenih sudova (drugostepenih) zaduženih za filtriranje neosnovanih žalbi, a čija nadležnost obuhvata i činjenična i pravna pitanja u građanskim predmetima, da pruže izvjesno obrazloženje kada odbiju primiti žalbu na razmatranje. Norveški zakon sada sadrži takvu odredbu.

Procesna prava u krivičnom postupku

Pravo na pravično suđenje (član 6)

Pravičnost postupka (član 6 § 1)

Presuda u predmetu *Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije*⁷⁵ bila je prva u kojoj je Sud u potpunosti ispitao kompatibilnost sporazuma o priznanju krivice sa pojmom pravičnog postupka u smislu člana 6.

U slučaju prvog podnosioca predstavke postignut je sporazum između odbrane i tužilaštva prema kojem se tužilac obavezao da će pretresnom sudu podnijeti zahtjev da osudi podnosioca predstavke bez razmatranja predmeta u meritumu i da će tražiti smanjenu kaznu u obliku novčane kazne. Pretresni sud je odobrio sporazum, osudio podnosioca predstavke i izrekao mu kaznu plaćanja novčane kazne. Na tu odluku se nije mogla uložiti žalba.

U postupku po Konvenciji prvi podnosilac predstavke je naveo da je procedura za sporazum o priznanju krivice, predviđena domaćim zakonom u relevantnom periodu i primijenjena u njegovom slučaju, predstavljala zloupotrebu postupka i bila nepravična. Prihvatio je da je pogodba sklopljena sa tužilaštvom podrazumijevala odricanje od određenih procesnih prava. Međutim, tvrdio je da to odricanje od prava nije bilo popraćeno učinkovitim zaštitama.

Sud je na samom početku naveo da su sporazumi o priznanju krivice između tužilaštva i odbrane uobičajeni za evropske sisteme krivičnog pravosuđa. Inicijative koje za cilj imaju smanjenje kazne ili izmjenu optužbi u zamjenu za priznavanje krivice ili saradnju sa istražnim vlastima nisu same po sebi predmet kritike. Važno je utvrditi da li takva procedura uključuje zaštite kako bi se spriječila zloupotreba. Sud je tom pitanju pristupio u odnosu na okolnosti predmeta podnosioca predstavke. Po pitanju činjenica je utvrdio: (i) podnosilac predstavke je dobrovoljno sklopio sporazum o priznanju krivice uz potpunu svijest o relevantnim okolnostima i posljedicama (zapravo je sam podnosilac predstavke predložio sklapanje sporazuma); (ii) podnosioca predstavke su u svim fazama zastupali advokati, uključujući i za vrijeme pregovora o sporazumu o priznanju krivice sa tužilaštvom; (iii) podnosilac predstavke je u nekoliko navrata pred tužiocem i sudijom koji je nadzirao valjanost sporazuma izjavio da razumije njegov sadržaj i pravne posljedice; (iv)

⁷⁵ *Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije*, br. 9043/05, 29. april 2014.

tačni uslovi sporazuma koji je podnosilac predstavke potpisao i koji je uključivao sažetak pregovora koji su mu prethodili podnijeti su pretresnom sudiji na razmatranje na javnom ročištu; i (v) pretresni sudija nije bio pod obavezom da odobri sporazum. Sudija je mogao odbiti sporazum ako bi se uvjerio da su njegovi uslovi ili prateća procedura sadržavali elemente nepravdičnosti.

Sud je stoga zaključio da je prvi podnosilac predstavke bez sumnje svjesno i dobrovoljno prihvatio sporazum o priznanju krivice. Nemoguće je tvrditi da je ta odluka proizvod bilo kakve prinude ili lažnih obećanja tužilaštva. Naprotiv, popraćena je dovoljnim zaštitama od moguće zloupotrebe procesa.

Odluka u predmetu *H. i J. protiv Nizozemske*⁷⁶ ticala se upotrebe u krivičnom procesuiranju podnosioca predstavke za djelo mučenja izjava koje su oni dali kao povjerljive u postupku po zahtjevu za azil. Podnosioci predstavke su bili afganistanski državljani i oficiri visokog ranga u bivšoj vojno-obavještajnoj službi komunističkog režima (KhAD/WAD). Zatražili su azil u Nizozemskoj nedugo nakon pada komunističkog režima. U toku postupka po zahtjevu za azil od njih se tražilo da iznesu istinu o svojim razlozima za traženje azila, uključujući i o svojim poslovima u KhAD/WAD. Odbijen im je zahtjev za azil ali nisu deportovani zbog rizika od postupanja suprotnog članu 3 Konvencije. Umjesto toga su procesuirani za djela mučenja u skladu sa Konvencijom protiv mučenja i na kraju osuđeni.

Podnosioci predstavke su se žalili da su informacije koje su od njih pribavili upravni organi tokom postupka po zahtjevu za azil korištene protiv njih u krivičnom postupku iako im je obećano da će sve što kažu upravnim organima biti povjerljivo.

Sud je odbacio žalbe podnosioca predstavke shodno članu 6. Bio je mišljenja da je, prema principu *aut dedere aut judicare* sadržanom u Konvenciji protiv mučenja i Ženevskim konvencijama, Nizozemska ne samo imala pravo, već i dužnost da procesuiraju podnosiocima predstavke. Podnosioci predstavke su dobrovoljno došli u Nizozemsku i zatražili zaštitu države. Da bi im ta zaštita bila dodijeljena morali su uvjeriti nizozemske vlasti da imaju pravo na nju. Pošto je teret dokazivanja u vezi s tim bio na njima, nizozemske vlasti su imale pravo od njih tražiti potpunu istinu. Obećanje o povjerljivosti u postupku po zahtjevu za azil ima za cilj osigurati da za izjave azilanata ne saznaju upravo ona tijela ili

⁷⁶ *H. i J. protiv Nizozemske* (odl.), br. 978/09 i 992/09, 13. novembar 2014.

osobe od kojih azilanti traže zaštitu. S druge strane, praksa povjerljivosti koja je odgovarajuća za obradu zahtjeva za azil ne smije štiti krivce od zaslužene kazne.

Ova odluka je zanimljiva utoliko što utvrđuje da se izjave koje daju azilanti u cilju dobijanja azila ne smatraju iznuđenim i mogu se kasnije koristiti protiv njih u krivičnom postupku u istoj državi.

Pretpostavka o nevinosti (član 6 § 2)

Presuda u predmetu *Karaman protiv Njemačke*⁷⁷ ticala se primjenjivosti pretpostavke o nevinosti u okolnostima gdje su izjave o osumnjičenom koji je pod istragom sadržane u presudi donesenoj protiv njegovih suoptuženih kojima se odvojeno sudilo. Podnosilac predstavke i nekoliko drugih osoba osumnjičeni su za pronevjeru. Preliminarni krivični postupak protiv podnosioca predstavke odvojen je od istrage protiv suoptuženih. Pretresni sud je osudio suoptužene za tešku pronevjeru. U toj fazi, protiv podnosioca predstavke još nije formalno bila podignuta optužnica. U presudi je detaljno opisano kako je spletko organizirana. U izvorniku je navedeno puno ime podnosioca predstavke (u verziji objavljenoj na Internetu korišteni su inicijali) i izričito navedeno, u vezi sa specifičnim okolnostima, da je podnosilac predstavke odigrao važnu ulogu u tom kriminalnom poduhvatu.

Podnosilac predstavke je pred Sudom naveo povredu člana 6 § 2 u odnosu na izjave sadržane u presudi pretresnog suda o njegovom učešću u navedenom krivičnom djelu.

Sud je bio mišljenja da je pravo na pretpostavku o nevinosti primjenjivo i da se u principu može pokrenuti preuranjenim proglašenjem krivice optuženog u kontekstu odvojenog suđenja njegovim ili njenim suoptuženim čak i ako sporne izjave nisu obavezujuće za sud koji će u konačnici suditi optuženom.

Sud je prihvatio da u složenom krivičnom postupku sa nekoliko optuženih osoba kojima se ne može zajedno suditi, to što pretresi sud spominje učešće trećih strana, kojima će se možda kasnije odvojeno suditi, može biti neophodno za ocjenu krivice onih kojima se sudi. Naveo je da su krivični sudovi dužni utvrditi činjenice relevantne za ocjenu krivične odgovornosti optuženog što tačnije i preciznije moguće te da ne mogu odlučujuće činjenice predstavljati tek kao puke navode ili sumnje. Prema mišljenju Suda, ovo važi i za činjenice o učešću trećih strana. Međutim, upozorio je da kada sud mora uvrstiti takve činjenice, ne treba pružiti više informacija nego što je potrebno za ocjenu krivične

⁷⁷ *Karaman protiv Njemačke*, br. 17103/10, 27. februar 2014.

odgovornosti osoba kojima sudi.

Dolazeći do zaključka da nije bilo povrede člana 6 § 2 u slučaju podnosioca predstavke, Sud je sljedeće faktore smatrao relevantnim: (i) bilo je neizbježno u svrhu ocjene krivice jednog od suoptuženih detaljno izložiti uloge koje su odigrale sve uključene osobe, uključujući i podnosioca predstavke; (ii) formulacije koje je koristio pretresni sud dovoljno su jasno naznačavale da nijedno pominjanje podnosioca predstavke ne podrazumijeva utvrđivanje njegove krivice; i (iii) u uvodnim napomenama za presudu objavljenu na Internetu i odluku Saveznog ustavnog suda o datom predmetu naglašeno je da bi se kosilo s pretpostavkom o nevinosti ako bi se bilo kakva krivica pripisala podnosiocu predstavke na osnovu ishoda suđenja njegovim suoptuženim.

Prava odbrane (član 6 § 3)

Presuda u predmetu *Baytar protiv Turske*⁷⁸ tiče se odsustva tumača tokom policijskog ispitivanja. Podnositeljica predstavke, turska državljanka kurdskog porijekla, uhapšena je za vrijeme posjete svom bratu u zatvoru. Bez prisustva tumača, policijski službenici su je na turskom jeziku ispitivali o dokumentu koji je nađen u njenom posjedu. Nije jasno da li je u toj fazi odbila pomoć advokata. Podnositeljica predstavke je dala objašnjenje u vezi sa dokumentom. Izvedena je pred sudiju. Uvidjevši da podnositeljica predstavke ne vlada turskim jezikom u dovoljnoj mjeri, sudija je tražio od jednog člana njene porodice da bude tumač. Podnositeljica predstavke dala je izjavu o dokumentu koja se nije poklapala sa objašnjenjem koje je ranije dala policiji. Zadržana je u pritvoru. Na kasnijem suđenju imala je pomoć advokata i tumača. Donoseći osuđujuću presudu protiv nje, sud se, između ostalog, oslonio na nedosljedne izjave koje je dala u pretpretresnoj fazi. Podnositeljica predstavke se požalila da je njeno suđenje bilo nepravično zbog pristrasnosti koju je prouzrokovalo odustvo tumača tokom policijskog ispitivanja.

Sud je naveo da je u jednoj ranijoj odluci (*Diallo protiv Švedske*⁷⁹), u skladu sa svojim rezonovanjem u predmetu *Salduz protiv Turske*⁸⁰ primijetio da u istražnoj fazi treba obezbijediti pomoć tumača osim ako se ne pokaže u svjetlu specifičnih okolnosti svakog pojedinačnog slučaja da postoje uvjerljivi razlozi za ograničavanje tog prava (*Diallo*, § 25). Po

⁷⁸ *Baytar protiv Turske*, br. 45440/04, 14. oktobar 2014.

⁷⁹ *Diallo protiv Švedske* (odl.), br. 13205/07, 5. januar 2010.

⁸⁰ *Salduz protiv Turske* [VV], br. 36391/02, §§ 54-55, ECHR 2008.

pitanju činjenica u ovom predmetu naveo je da nije bilo sporno da podnositeljica predstavke nije razumjela turski. Naglasio je da izbor optuženog u policijskom pritvoru da ne ostvari svoje pravo na šutnju, odnosno da se odrekne prava na advokata, zavisi od sposobnosti optuženog da jasno razumije činjenice koje mu se stavljaju na teret. Bez pomoći tumača u policijskoj stanici, podnositeljica predstavke u ovom predmetu nije mogla procijeniti posljedice odricanja od prava na pomoć advokata i odgovaranja na pitanja. U ovom slučaju su njeni odgovori iz policijskog ispitivanja korišteni protiv nje na njenom suđenju. Sud je dalje naveo da je pružanje tumačenja u postupku o pritvoru bilo manjkavo, obizorm da je sudija samo iskoristio pomoć člana porodice podnositeljice predstavke, a da nije prethodno provjerio njegove jezičke sposobnosti.

Pravo na žalbu u krivičnim stvarima (član 2 Protokola br. 7)

U presudi u predmetu *Shvydka protiv Ukrajine*⁸¹ Sud je razmatrao značenje učinkovitog preispitivanja osuđujuće presude i/ili kazne od strane višeg suda. Podnositeljica predstavke, član opozicijske stranke, učestvovala je u okupljanju za obilježavanje Dana nezavisnosti. Tadašnji predsjednik Ukrajine, Viktor Yanukovych, prisustvovao je svečanom obilježavanju i položio vijenac. Nakon svečanog obilježavanja, podnositeljica predstavke je sa vijenca skinula komad vrpce na kojem je pisalo "Predsjednik Ukrajine V.F. Yanukovych" kako bi izrazila svoje neslaganje s njegovom politikom.

Podnositeljica predstavke je kasnije proglašena krivom za djelo sitnog huliganstva i osuđena na deset dana upravnog pritvora. Prvog dana pritvora uložila je žalbu na osuđujuću presudu i kaznu koja joj je izrečena. Tri sedmice kasnije žalbeni sud je potvrdio prvostepenu odluku. Do tada je podnositeljica predstavke odslužila svoju kaznu u potpunosti jer žalba u slučaju sitnog prekršaja, kao što je bio prekršaj koji je počinila podnositeljica predstavke, za koji je zapriječena kazna upravnog pritvora, ne zadržava izvršenje.

Kroz ovaj predmet se razvija sudska praksa u odnosu na član 2 Protokola br. 7 utoliko što je Sud zaključio da će pravo na preispitivanje kazne ili osuđujuće presude od strane višeg suda biti povrijeđeno u slučaju kada se to preispitivanje odvija nakon potpunog odsluženja kazne

⁸¹ *Shvydka protiv Ukrajine*, br. 17888/12, 30. oktobar 2014.

koja uključuje lišavanje slobode, a koja je izrečena u prvostepenom postupku. Dolazeći do tog zaključka, a pozivajući se na činjenice iz predmeta podnositeljice predstavke, Sud je naglasio da u toj fazi žalbeno preispitivanje ne može ispraviti manjkavosti odluke nižeg suda.

Pravo da se ne bude suđen ili kažnjen dvaput (član 4 Protokola br. 7)

Presuda u predmetu *Marguš protiv Hrvatske*⁸² ticala se postupaka pokrenutih protiv komandanta hrvatske vojske za ubijanje i teško ranjavanje civila 1991. godine tokom rata u Hrvatskoj. Prvi krivični postupak obustavljen je 1997. godine shodno zakonu o općem oprost. Podnositelj predstavke je kasnije po drugi put procesuiran za ista djela. 2007. godine je osuđen za ratne zločine protiv civilnog stanovništva i izrečena mu je kazna zatvora.

U postupku po Konvenciji podnositelj predstavke je specifično naveo povredu svog prava da ne bude suđen dvaput za isto djelo. Vlada je iznijela argument da Sud nema vremensku nadležnost jer je odluka o općem oprost donesena prije dana stupanja na snagu Konvencije u odnosu na Hrvatsku. Međutim, Sud je naveo da je podnositelj predstavke osuđen za ista djela nakon tog datuma. Stoga sama činjenica da je prvi postupak okončan prije tog datuma ne može spriječiti nadležnost Suda *ratione temporis*.

Sud je morao riješiti specifično pitanje primjenjivosti člana 4 Protokola br. 7 u slučaju gdje je data безусловna amnestija za djela koja predstavljaju teške povrede osnovnih ljudskih prava.

Sud je prvo naveo da se krivični postupak koji se vodio protiv podnosioca predstavke ticao optužbi u vezi sa pravom civila na život shodno članu 2 Konvencije, a moguće i njihovim pravima shodno članu 3. Primijetio je da se, u skladu sa svojom utvrđenom sudskom praksom, davanje amnestije za ubijanje i loše postupanje prema civilima kosi sa obavezama države sadržanim u članu 2 i članu 3, jer se time sprečava istraga takvih djela i dovodi do nekažnjivosti odgovornih, a što je suprotno zaštitama koje su garantirane navedenim članovima Konvencije. Nadalje, Konvencija i njeni Protokoli moraju se čitati u cjelini i tumačiti u interesu unutrašnje dosljednosti i usklađenosti njihovih odredbi. To se u ovom predmetu odnosilo na garancije sadržane u članu 4 Protokola br. 7 i državne obaveze shodno članovima 2 i 3 Konvencije.

Drugo, Sud je razmotrio situaciju sa stanovišta međunarodnog zakona.

⁸² *Marguš protiv Hrvatske* [VV], br. 4455/10, ECHR 2014.

Primijetio je da u međunarodnom pravu postoji sve izraženija tendencija da se davanje amnestije za teške povrede ljudskih prava smatra neprihvatljivim jer je nespojivo sa općeprihvaćenom obavezom država da procesuiraju i kazne počinioce takvih povreda. Čak i kad bi bilo prihvaćeno da je amnestija moguća u nekim posebnim okolnostima, kao što su procesi pomirenja i/ili oblici reparacija za žrtve, amnestija koja je dodijeljena podnosiocu predstavke u ovom predmetu još uvijek ne bi bila prihvatljiva jer nije postojalo ništa što bi ukazalo na postojanje takvih okolnosti u njegovom slučaju.

Stoga je, obzirom na obaveze koje proističu iz članova 2 i 3 Konvencije i zahtjeve i preporuke međunarodnih mehanizama i instrumenata, Sud zaključio da član 4 Protokola br. 7 – koji garantira pravo da se ne bude dvaput suđen za isto djelo – nije primjenjiv na drugi postupak pokrenut protiv podnosioca predstavke, ni na osuđujuću presudu protiv njega, izrečenu nakon što mu je data amnestija, za ratne zločine protiv civilnog stanovništva. Zanimljivo je to što je Sud svoje rezonovanje zasnivao na velikom broju međunarodnih izvora koji proističu iz nekoliko međunarodnih konvencija, tijela i sudova, uključujući i Međumerički sud za ljudska prava i Međunarodni krivični sud.

Gradanska i politička prava

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske (član 8)

Primjenjivost

Presuda u predmetu *Emel Boyraz protiv Turske*⁸³ prvenstveno se tiče primjenjivosti aspekta privatnog života iz člana 8 na otpuštanje po osnovu roda sa radnog mjesta u javnom sektoru. Podnositeljica predstavke imenovana je na mjesto službenika osiguranja u podružnici državnog preduzeća za električnu energiju. Kasnije je dobila otkaz jer nije ispunjavala uslove tog radnog mjesta da “bude muškarac” i da ima “odslužen vojni rok”. Podnositeljica predstavke je neuspješno osporavala svoj otkaz pred domaćim sudovima.

U postupku po Konvenciji podnositeljica predstavke požalila se na osnovu člana 14 Konvencije da su odluke donesene protiv nje u domaćem postupku predstavljale diskriminaciju na osnovu spola. Sud je donio odluku u korist podnositeljice predstavke.

Ova presuda je vrijedna pažnje utoliko što je Sud, u vrijeme komuniciranja predstavke vladi, po službenoj dužnosti pokrenuo pitanje primjenjivosti člana 8 na okolnosti predmeta podnositeljice predstavke iako podnositeljica predstavke svoju pritužbu nikad nije formulisala u okviru miješanja u njeno pravo na poštovanje njenog privatnog života, oslanjajući se umjesto toga samo na odredbe domaćeg zakona o ravnopravnosti spolova. Vlada je u svom odgovoru tvrdila da se u slučaju podnositeljice predstavke ne pokreću ni član 8 ni član 14, naglasivši da Konvencija ne garantira pravo na zaposlenje u javnom sektoru.

Turska nije ratificirala Protokol br. 12 uz Konvenciju. Po toj osnovi je uspjehnost predmeta podnositeljice predstavke zavisila od toga da li činjenice na koje se oslanja spadaju u djelokrug jedne od materijalnih odredbi Konvencije, obzirom da je Sud u skladu sa svojom utvrđenom praksom (s tim u vezi vidi *Vogt protiv Njemačke*⁸⁴ i *Otto protiv*

⁸³ *Emel Boyraz protiv Turske*, br. 61960/08, 2. decembar 2014.

⁸⁴ *Vogt protiv Njemačke*, 26. septembar 1995, § 43, Serija A br. 323.

*Njemačke*⁸⁵) prihvatio da “pravo na zaposlenje u državnoj službi nije kao takvo garantirano Konvencijom”. Međutim, Sud je dao značaj činjenici da je podnositeljica predstavke zapravo imenovana na mjesto službenika osiguranja, što je radno mjesto u državnoj službi u Turskoj, i što je na tom mjestu radila na osnovu ugovora skoro tri godine prije nego je dobila otkaz na osnovu svog spola. Za Sud je pitanje bilo da li sama ta činjenica dozvoljava podnositeljici predstavke da se osloni na član 8 i tako pokrene primjenu člana 14. Sud je utvrdio da dozvoljava. Prema mišljenju Suda koncept “privatnog života” proteže se na aspekte vezane za lični identitet i na spol osobe kao sastavni dio njenog ili njegovog identiteta. Stoga mjera koja je drastična poput otkaza sa posla samo na osnovu spola ima štetan utjecaj na identitet osobe, samopoimanje i samopoštovanje, a usljed toga i na njen ili njegov privatni život. Nadalje, otkaz je imao utjecaj i na “uži krug” podnositeljice predstavke jer je gubitak posla morao imati opipljive posljedice po materijalnu dobrobit nje i njene porodice. Sud je dodao da je otkaz utjecao na razne odnose podnositeljice predstavke s drugim ljudima, uključujući i profesionalne odnose, kao i na njenu sposobnost da se bavi profesijom u skladu sa svojim kvalifikacijama.

Pošto je utvrdio da je član 14 primjenjiv, Sud je zaključio da je došlo do povrede te odredbe u sprezi sa članom 8. Zaključio je da nije bilo razumnog i objektivnog opravdanja za spornu razliku u postupanju i da je podnositeljica predstavke stoga bila žrtva diskriminacije na osnovu svog spola.

Privatni život

Presuda u predmetu *Fernández Martínez protiv Španije*⁸⁶ ticala se odbijanja da se obnovi ugovor o zaposlenju svećeniku koji je sedam godina radio kao nastavnik vjeronauke u državnoj srednjoj školi na osnovu godišnjih obnovljivih ugovora. Žalio se da mu je onemogućeno da nastavi držati nastavu iz katoličkog vjeronauka zbog publiciteta o njegovoj porodici i ličnoj situaciji, pošto je bio oženjeni svećenik i otac petero djece, a također i član organizacije koja se protivila zavničnoj crkvenoj doktrini. Jedan novinar je 1996. o toj situaciji objavio članak u novinama koji je sadržavao fotografiju na kojoj je bio prikazan podnosilac predstavke sa svojom porodicom. 1997. godine odobren mu je zahtjev za oslobađanje od obaveze celibata koji je podnosilac predstavke

⁸⁵ *Otto protiv Njemačke* (odl.), br. 27574/02, 24. novembar 2005.

⁸⁶ *Fernández Martínez protiv Španije* [VV], br. 56030/07, ECHR 2014.

podnio trinaest godina ranije. Nekoliko sedmica kasnije biskupija je obavijestila ministarstvo obrazovanja o prestanku zaposlenja podnosioca predstavke kao nastavnika u školi u kojoj je dotad radio.

Sud je primijetio da je neobnavljanje ugovora podnosioca predstavke zbog događaja uglavnom veznih za njegove lične izbore u kontekstu njegovog privatnog i porodičnog života ozbiljno utjecao na njegove izgleda da nastavi obavljati svoju specifičnu profesionalnu djelatnost. Zaključio je da je primjenjiv član 8. Iako je odluku o neobnavljanju ugovora donio biskup, državne upravne vlasti su bile te koje su, u svojstvu poslodavca podnosioca predstavke, izvršile odluku, što je dovelo do prestanka njegovog zaposlenja. Shodno tome, Sud je smatrao da je došlo do "miješanja" u ostvarivanje prava na poštovanje privatnog života podnosioca predstavke.

Presuda je također zanimljiva po načinu na koji pripisuje težinu interesima o kojima je riječ: s jedne strane pravu podnosioca predstavke na privatni i porodični život, a s druge pravu vjerskih organizacija na autonomiju (za više o miješanju u slobodu udruživanja članova vjerske zajednice vidi *Sindicatul "Păstorul cel Bun" protiv Rumunije*⁸⁷). Vjerske zajednice mogu na osnovu svoje autonomije tražiti izvjestan stepen odanosti od onih koji za njih rade ili ih zastupaju. Specifičan zadatak povjeren osobi o kojoj je riječ u jednoj vjerskoj organizaciji predstavlja relevantan element pri utvrđivanju da li se na tu osobu treba odnositi pojačana dužnost odanosti. Međutim, sam navod vjerske zajednice o postojanju stvarne ili potencijalne prijetnje po njenju autonomiju nije dovoljan da bilo kakvo miješanje u pravo njenih članova na poštovanje njihovog privatnog ili porodičnog života učini kompatibilnim sa članom 8. Sud je naglasio ograničenja autonomije vjerske zajednice u takvoj situaciji, povezana sa uslovima koji se moraju zadovoljiti u skladu sa preispitivanjem domaćih sudova.

U ovom konkretnom predmetu, potpisivanjem sukcesivnih ugovora o zaposlenju, podnosilac predstavke je svjesno i dobrovoljno prihvatio pojačanu dužnost odanosti katoličkoj crkvi, čime je u izvjesnoj mjeri ograničio djelokrug svog prava na poštivanje privatnog i porodičnog života. Štaviše, držanje nastave iz katoličkog vjeronauka adolescentima može se smatrati ključnom funkcijom koja zahtijeva posebnu vjernost. Podnosilac predstavke je bio saglasan sa javnim objelodanivanjem (putem članka u novinama) njegove situacije oženjenog svećenika i njegove povezanosti sa skupom koji je biskup smatrao protestnim; prema mišljenju Suda, time je raskinuo posebnu sponu povjerenja koja je bila

⁸⁷ *Sindicatul "Păstorul cel Bun" protiv Rumunije* [VV], br. 2330/09, ECHR 2013 (izvodi).

neophodna za izvršenje zadataka koji su mu povjereni. Sud je smatrao da situaciju nastavnika vjeronauke koji pripada i javno promovira organizaciju koja se zalaže za ideje suprotne učenjima te vjere treba razlikovati od, na primjer, situacije nastavnika jezika koji je istovremeno i član Komunističke partije (presuda u predmetu *Vogt*, navedena iznad⁸⁸). Ovaj prvi je, između ostalog iz razloga kredibiliteta, bio vezan pojačanom dužnošću odanosti crkvi. Činjenica da ga se doživljava kao nekog ko učestvuje u javnom zagovaranju u sklopu pokreta koji se protive katoličkoj doktrini također se kosila s tom dužnosti. Prema mišljenju Suda, činjenica da je država podnosiocu predstavke davala zaposlenje i naknadu za rad nije bila takva da utječe na obim dužnosti da bude odan koja mu je nametnuta. Što se tiče težine nametnute sankcije u ovom predmetu, Sud je naglasio naročito to da je podnosilac predstavke sebe svjesno doveo u situaciju koja je bila nespojiva sa pravilima crkve. Sud je zaključio da nije bilo povrede člana 8.

Presuda u predmetu *Konovalova protiv Rusije*⁸⁹ ticala se prava na poštovanje privatnog života i prisustva studenata medicine na porođaju. Podnositeljica predstavke je primljena u javnu bolnicu u očekivanju porođaja. Na prijemu joj je uručena brošura sa informacijama za pacijente o mogućem uključivanju u program kliničke nastave u bolnici. Podnositeljica predstavke je obaviještena da je njen porođaj zakazan za sljedeći dan i da će mu prisustvovati studenti medicine. Porođaj je nastupio po rasporedu u prisustvu doktora i studenata medicine. Prema navodima podnositeljice predstavke, ona se u porođajnoj sali usprotivila prisustvu studenata.

Domaći sudovi su odbacili građansku parnicu podnositeljice predstavke, u suštini na osnovu toga što relevantno zakonodavstvo nije zahtijevalo pribavljanje pismene saglasnosti pacijentice za prisustvo studenata medicine na porođaju. Podnositeljici predstavke je dat primjerak brošure bolnice koja je sadržavala izričito upozorenje o mogućnosti prisustva studenata medicine i nije bilo dokaza koji bi ukazivali na to da je ona izrazila bilo kakav prigovor.

U postupku po Konvenciji, podnositeljica predstavke se žalila da je prisustvo studenata medicine na njenom porođaju bez njene izričite saglasnosti predstavljalo povredu člana 8.

Sud je utvrdio da je došlo do “miješanja” u pravo podnositeljice

⁸⁸ *Vogt*, *supra* fusnota 84.

⁸⁹ *Konovalova protiv Rusije*, br. 37873/04, 9. oktobar 2014.

predstavke na poštovanje njenog privatnog života, obzirom na osjetljivu prirodu medicinskog zahvata o kojem je riječ i činjenicu da su ga posmatrali studenti medicine koji su na taj način imali pristup povjerljivim medicinskim informacijama o zdravstvenom stanju podnositeljice predstavke. Sud je naveo da je to miješanje imalo pravnu osnovu u odjeljku 54 Zakona o zdravstvenoj zaštiti. Međutim, utvrdio je da je ta odredba općenite prirode i da joj je prevashodno cilj omogućiti studentima medicine da učestvuju u njezi pacijenata u sklopu svog kliničkog obrazovanja. Nije sadržavala nikakve zaštite sposobne pružiti zaštitu prava na privatnost pacijenata. Ovaj značajni nedostatak dodatno je pogoršan načinom na koji su bolnica i domaći sudovi pristupili ovom pitanju.

S tim u vezi je Sud naveo da je obavještenje koje je izdala bolnica sadržavalo prilično nejasnu naznaku učešća studenata u "studijskom procesu" bez specifičnih objašnjenja o tačnom obimu i stepenu njihovog učešća. Štaviše, informacija je predstavljena na način koji je sugerirao da podnositeljica predstavke nije imala izbora po tom pitanju. Domaći zakon nije od bolnice zahtijevao da pribavi pismenu saglasnost podnositeljice predstavke. Zaključak domaćih sudova da je podnositeljica predstavke implicitno dala saglasnost nije bio relevantan, a u svakom slučaju je bio nepouzdan. Što je važnije, domaći sudovi nisu uzeli u obzir druge relevantne okolnosti, kao što je neadekvatnost informacija u brošuri bolnice, ranjivo stanje podnositeljice predstavke u vrijeme kada je obaviještena o tim informacijama i dostupnost alternativnih rješenja u slučaju da se podnositeljica predstavke odluči protiviti prisustvu studenata na porođaju. Iz tih razloga je Sud zaključio da prisustvo studenata medicine na porođaju podnositeljice predstavke nije bilo u skladu sa uslovom zakonitosti iz člana 8 § 2.

Presuda je vrijedna pažnje jer se tiče novog aspekta prava na poštovanje privatnog života. Potvrđuje važnost adekvatnih zaštita protiv proizvoljnog miješanja u prava pacijenata u kontekstu medicinskih zahvata, uključujući i porođaj, a također naročito naglašava pojam slobodnog i obaviještenog pristanka u odnosu pacijent-bolnica.

Predmet *Jelševar i drugi protiv Slovenije*⁹⁰ pokrenuo je pitanje mjere u kojoj je u skladu sa članom 8 Konvencije da autor književnog djela svoje djelo zasniva na životima pojedinaca koji služe kao izvor inspiracije za likove koji se pojavljuju u knjizi. Drugim riječima, kako umjetničku slobodu pomiriti sa pravom na poštovanje privatnog života u takvim okolnostima?

⁹⁰ *Jelševar i drugi protiv Slovenije* (odl.), br. 47318/07, 11. mart 2014.

Pisac je objavio roman utemeljen na životnoj priči jedne žene. Podnosioci predstavke su prepoznali roman i likove u njemu kao priču o njihovoj porodici, naročito njihovoj preminuloj majci, iako je njen lik u romanu (glavni lik) nosio drugačije ime. Podnosioci predstavke tužili su pisca za povredu prava ličnosti, pozivajući se na određene dijelove knjige koje su smatrali uvredljivim prema uspomeni na njihovu majku. Pred domaćim sudovima je nekolicina komšija, prijatelja i poznanika svjedočila da su lako povezali priču iz romana sa porodicom podnosilaca predstavke. Ustavni sud je na koncu odbacio tužbe podnosilaca predstavke, navodeći da prosječan čitalac neće smatrati da događaji opisani u knjizi predstavljaju činjenice o stvarnim ljudima. Nadalje, opisi majke podnosilaca predstavke ni na koji način nisu bili pogrdni, niti je autor imao namjeru da nanese uvredu. U postupku po Konvenciji podnosioci predstavke su tvrdili da Ustavni sud nije pogodio pravičnu ravnotežu između njihovog prava na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života i autorove slobode izražavanja.

Sud je predmet proglasio neprihvatljivim kao očito neosnovan vodeći se principima utvrđenim u predmetu *Von Hannover protiv Njemačke (br. 2)*⁹¹ i *Axel Springer AG protiv Njemačke*⁹². Prihvatio je da je napad na pokojnu majku podnosilaca predstavke mogao utjecati na prava podnosilaca predstavke zaštićena članom 8 (*Putistin protiv Ukrajine*⁹³). Međutim, Sud je utvrdio da je pristup slovenačkog Ustavnog suda pitanju ravnoteže koju treba postići između suprotstavljenih interesa – naime, da li će prosječan čitalac priču smatrati stvarnom (ne fiktivnom) i da li će je prosječan čitalac smatrati uvredljivom – bio razuman, u skladu sa praksom samog Suda.

Odluka je vrijedna pažnje utoliko što (i) potvrđuje važnost umjetničke slobode u kontekstu književnog djela fikcije; i što (ii) primjenjuje i prilagođava postojeću sudsku praksu situaciji gdje se osoba iz stvarnog života koristi kao prototip za fiksijski lik u romanu, što je odavno uspostavljena i normalna književna praksa (uporedi sa *Lindon, Otchakovsky-Laurens i. juli protiv Francuske*⁹⁴, razmatran u odnosu na član 10, gdje je poznati političar imenovan stvarnim imenom i izravno korišten kao lik u fiksijskoj pripovijetci).

⁹¹ *Von Hannover protiv Njemačke (br. 2)* [VV], br. 40660/08 i 60641/08, ECHR 2012.

⁹² *Axel Springer AG protiv Njemačke* [VV], br. 39954/08, 7. februar 2012.

⁹³ *Putistin protiv Ukrajine*, br. 16882/03, § 33, 21. novembar 2013.

⁹⁴ *Lindon, Otchakovsky-Laurens and. juli protiv Francuske* [VV], br. 21279/02 i 36448/02, ECHR 2007-IV.

Privatni i porodični život⁹⁵

U predmetu *Hämäläinen protiv Finske*⁹⁶ Veliko vijeće je razmatralo pitanje rodnog identiteta u sferi porodičnog života. Podnositeljica predstavke se podvrgla zahvatu promjene spola iz muškog u ženski i požalila da nije mogla dobiti puno priznanje svog novog spola ukoliko svoju bračnu zajednicu ne preinači u registriranu partnersku zajednicu. Pošto njen supružnik nije pristao na ovu preinaku, a razvod braka bi se protivio njihovim vjerskim ubjedenjima, podnositeljica predstavke nije mogla registrirati svoj novi spol u evidenciji stanovništva. To je smatrala povredom svog prava na privatni i porodični život garantiranog članom 8. Veliko vijeće se opredijelilo za drugačiji pristup od Vijeća, odlučivši da analizira žalbu sa stanovišta pozitivne obaveze umjesto sa stanovišta negativnog miješanja. Oslanjajući se na komparativnu pravnu analizu, Sud je naveo da još uvijek ne postoji evropski konsenzus o dopuštanju istospolnih brakova, a da u državama koje ne dopuštaju istospolne brakove ne postoji konsenzus o tome kako riješiti priznavanje spola u slučajevima gdje postoji prethodno sklopljen brak (situacija u slučaju podnositeljice predstavke). Shodno tome, Finskoj se moralo dodijeliti široko polje slobodne procjene, također uzimajući u obzir osjetljiva moralna i etička pitanja o kojima je riječ.

Veliko vijeće je usvojilo pragmatičan i praktičan pristup problemu s kojim se suočila podnositeljica predstavke, nakon što je navelo da je ona pred sobom imala nekoliko mogućnosti. Utvrdilo je da nije bilo nesrazmjerno tražiti preinaku bračne zajednice u registriranu partnersku zajednicu, jer je to bila stvarna mogućnost koja je pružala pravnu zaštitu istospolnim parovima, a koja je gotovo istovjetna pravnoj zaštiti bračne zajednice. Male razlike između ova dva pravna koncepta nisu bile sposobne finški sistem učiniti manjkavim sa stanovišta pozitivnih obaveza države. Stoga je donesen zaključak da sistem u cjelini nije bio nesrazmjeran u smislu svog utjecaja na podnositeljicu predstavke i da je postignuta pravična ravnoteža između suprotstavljenih interesa u ovom predmetu.

Predmet *Mennesson protiv Francuske*⁹⁷ ticao se odbijanja domaćih vlasti

⁹⁵ Vidi također *Brincat i drugi*, *supra* fusnota 12.

⁹⁶ *Hämäläinen protiv Finske* [VV], br. 37359/09, ECHR 2014.

⁹⁷ *Mennesson protiv Francuske*, br. 65192/11, 26. juni 2014.

da priznaju roditeljstvo nad djecom rođenom u okviru dogovora o surogatnom majčinstvu koji je sklopljen u inostranstvu. Pitanje se ticalo nemogućnosti francuskog para (prvi podnosilac i druga podnositeljica predstavke) da prema francuskom zakonu bude priznat njihov pravni odnos roditelj-dijete sa dvije bliznakinje (treća i četvrta podnositeljica predstavke) rođene u Californiji nakon dogovora o surogatnom majčinstvu. U rodnim listovima bliznakinja, izdatim u Californiji na osnovu presude Vrhovnog suda Californije, prvi podnosilac i druga podnositeljica predstavke navode se kao njihovi roditelji.

Kćerke su imale pasoše Sjedinjenih Država i mogle su ući u Francusku sa prvim podnosiocem i drugom podnositeljicom predstavke. Par je naknadno imao poteškoće pri zavođenju podataka iz američkih rodnih listova u matičnu evidenciju jer je u Francuskoj zabranjeno surogatno majčinstvo. Kasacijski sud je na koncu presudio da je odbijanje unošenja pojedinosti iz američkih rodnih listova u francusku matičnu evidenciju opravdano na osnovu toga što je surogatno majčinstvo suprotno francuskoj međunarodnoj javnoj politici (*“l'ordre public international français”*).

Sud je u svojoj presudi utvrdio da je član 8 primjenjiv i po aspektu porodičnog i po aspektu privatnog života iz te odredbe. Štaviše, miješanje je bilo u skladu sa zakonom i u svrhu legitimnog cilja. Što se tiče ovog potonjeg, Sud je prihvatio stajalište domaćih vlasti da se mora uzeti u obzir situacija surogatnih majki i da je odbijanje priznavanja dogovora o surogatnom majčinstvu stoga opravdano potrebom da se zaštite prava i slobode drugih. Što se tiče testa neophodnosti, Sud je naveo da u Evropi ne postoji konsenzus o zakonitosti surogatnog majčinstva i o pitanju pravnog priznavanja sporazuma o surogatnom majčinstvu sklopljenih u inostranstvu. Države stoga uživaju široko polje slobodne procjene u odnosu na oba aspekta, ali to polje se mora suziti obzirom da su pitanja o kojima je riječ vezana za suštinski aspekt identiteta pojedinca, naime, za pravni odnos roditelj-dijete.

Presuda je vrijedna pažnje zbog inovativnog načina na koji je razgraničila između prava na porodični život četvero podnosilaca predstavke s jedne strane i prava bliznakinja na poštovanje njihovih privatnih života s druge. Kada je zaključio da nije bilo povrede prava na poštovanje porodičnog života, Sud je svoje rezonovanje temeljio na činjenici da nepriznavanje pravnog odnosa roditelj-dijete između prvog podnosioca i podnositeljice predstavke i bliznakinja ne sprečava ove potonje da žive u Francuskoj. Sud je, poput Kasacijskog suda, prihvatio da se oni svakodnevno suočavaju s poteškoćama. Međutim, te poteškoće nisu bile nepremostive i nisu ih sprečavale da žive zajedno u uslovima koji su uglavnom bili uporedivi sa ostalim porodicama.

Međutim, razmatrajući prava bliznakinja na poštovanje njihovih

privatnih života, Sud je naveo da se one nalaze u situaciji pravne nesigurnosti po pitanju zakonitog roditeljstva nad njima što je suštinski element njihovog identiteta. Iako su francuske vlasti prihvatile da se bliznakinje prema californijskom zakonu tretiraju kao djeca prvog podnosioca i podnositeljice, uskratile su im taj status u skladu sa francuskim zakonom. Sud je zaključio da ovaj kontradiktorni pristup podriva identitet treće i četvrte podnositeljice predstavke unutar francuskog društva. Sud se također pozvao na moguće posljedice nepriznavanja statusa bliznakinja na njihov pristup francuskom državljanstvu i njihovu sposobnost da dobiju naslijeđe od prvog podnosioca i podnositeljice. Naglasio je činjenicu da je prvi podnosilac predstavke biološki otac bliznakinja, ali da francuski zakon ne priznaje taj njegov status kao takav. Sud je smatrao da francuske vlasti nisu pripisale dovoljnu težinu najboljim interesima djeteta kada su tražile ravnotežu između raznih interesa o kojima je riječ. Zaključio je da je došlo do povrede prava bliznakinja na poštovanje njihovih privatnih života i utvrdio potrebu da razmotri pritužbu u odnosu na član 14 u sprezi sa članom 8.

Presuda u predmetu *Hanzelkovi protiv Češke*⁹⁸ ticala se sudskog naloga da se novorođeno dijete bez odlaganja vrati u bolnicu. Podnositeljica predstavke porodila se u javnoj bolnici. Nekoliko sati nakon porođaja napustila je bolnicu sa svojom bebom, a nije, po svemu sudeći, jasno obavijestila osoblje o svojoj namjeri. Podnositeljica predstavke je napravila planove da posjeti vlastitog pedijatra po odlasku iz bolnice. Međutim, njen pedijatar nije bio u mogućnosti primiti nju i njenu bebu na pregled, o čemu je obavijestio bolnicu. Dežurni doktor u bolnici odmah je obavijestio službu za socijalni rad o svojoj zabrinutosti da ako mu ne bude pružena njega u bolnici, zdravlje, a možda i život novorođenčeta mogu biti dovedeni u pitanje. Nakon toga je sudija, zasnivajući svoju odluku na doktorovoj procjeni situacije, izdao nalog da se beba bez odlaganja vrati u bolnicu. Nalog je podnositeljici predstavke u njenom domu uručio sudski izvršilac i ona i njeno dijete su sprovedeni natrag u bolnicu u pratnji policije i službe za socijalni rad. U bolnici su proveli sedamdeset-dva sata. Ni u jednom trenutku se kod bebe nisu pojavili zdravstveni problemi.

Podnositeljica predstavke se u postupku po Konvenciji u suštini požalila da su se vlasti nezakonito umiješale u njeno pravo na poštovanje njenog privatnog i porodičnog života u suprotnosti sa članom 8.

⁹⁸ *Hanzelkovi protiv Češke*, br. 43643/10, 11. decembar 2014.

Sud se složio sa podnositeljicom predstavke. Utvrdio je da u okolnostima ovog predmeta sudija za privremene mjere nije dovoljno ispitao stvarni rizik po zdravlje novorođenčeta niti je dovoljno uzeo u obzir druge, manje intruzivne, načine zaštite djetetovog zdravlja. Sudija se u potpunosti oslonio na zabrinutost doktora, koja je prouzrokovana komunikacijom od pedijatra podnositeljice predstavke, ali koja nije bila potkrijepljena. Sud je bio mišljenja da je jedna mogućnost mogla biti da se ispita zdravstveno stanje novorođenčeta prije izdavanja naloga da se vrati u bolnicu. Ta opcija nije ostvarena. Sudski nalog je morao biti proveden bez odlaganja, što nije ostavljalo mogućnost njegove obustave u slučaju da se u domu podnositeljice predstavke utvrdi da je dijete u dobrom zdravstvenom stanju, a ispostavilo se da je tako. U svjetlu ovih i drugih razmatranja, Sud je utvrdio da je postojalo nesrazmjerno miješanje u pravo podnositeljice predstavke iz člana 8.

Presuda je zanimljiva utoliko što ilustruje spremnost Suda da, u odgovarajućim predmetima, procjene rizika po zdravlje koje donesu zdravstveni stručnjaci i sudovi u situacijama koje smatraju hitnim podvrgne strogom ispitivanju kada se radi o pravu na poštovanje privatnog i porodičnog života.

Privatni život i prepiska

Presuda u predmetu *Nusret Kaya i drugi protiv Turske*⁹⁹ ticala se ograničenja upotrebe nezvaničnih jezika od strane zatvorenika kada telefoniraju sa članovima svojih porodica.

Podnosioci predstavke, zatvorenici kurdske etničke pripadnosti, žalili su se na formalnosti kojima su se morali povinovati kako bi koristili zatvorski telefon za kontaktiranje članova svojih porodica. Prema zatvorskim propisima primjenjivim u to vrijeme, svi zatvorenici koji su željeli komunicirati sa vanjskim svijetom na jeziku koji nije turski morali su prethodno pribaviti dozvolu za to od zatvorskih vlasti. Zatvorske vlasti snimale su sve telefonske razgovore između zatvorenika i vanjskog svijeta, uključujući i one koji su se vodili na turskom jeziku. Da bi pribavili neophodnu dozvolu, zatvorenici su morali biti govornici jezika koji nije turski ili dokazati da njihovi sagovornici ne razumiju turski. U tom slučaju bi zatvorske vlasti utvrđivale da li su izjave zatvorenika tačne, a troškove tog provjeravanja snosio bi zatvorenik o kojem je riječ.

U postupku po Konvenciji podnosioci predstavke su tvrdili da su formalnosti koje su im nametnute kršile njihovo pravo na poštovanje

⁹⁹ *Nusret Kaya i drugi protiv Turske*, br. 43750/06 et al., ECHR 2014 (izvodi).

porodičnog života. Vlada se u suštini oslanjala na pitanja unutrašnje sigurnosti zatvora i rizika od bijega kako bi opravdala te formalnosti.

Sud je utvrdio da je u okolnostima predmeta podnosioca predstavke došlo do povrede člana 8. Sud je na prvom mjestu naveo da se mogućnost komuniciranja sa članovima porodice na svom maternjem jeziku tiče ne samo prepiske nego i porodičnog života. Drugo, utvrdio je da su sporni propisi bili jednako primjenjivi na sve zatvorenike, pri čemu se nije uzimala u obzir priroda krivičnih djela koja su počinili, niti to da li određeni zatvorenik predstavlja prijetnju po sigurnost zatvora. Treće, domaće vlasti su bile svjesne činjenice da je kurdski jezik u širokoj upotrebi u Turskoj (uporedi sa situacijom u predmetu *Baybaşın protiv Nizozemske*¹⁰⁰), a također i među zatvorenicima kada komuniciraju sa svojim porodicama. Sa stanovišta Suda, nije bilo ništa u činjenicama predmeta podnosioca predstavke što je dovodilo u pitanje njihove tvrdnje da su sa svojim porodicama komunicirali na kurdskom i da je kurdski bio jedini jezik koji su ove potonje mogle razumjeti. S tim u vezi, uslov da podnosioci predstavke dokažu da članovi njihovih porodica ne mogu komunicirati s njima na turskom zato što samo razumiju kurdski nije bio relevantno i dovoljno opravdan.

Porodični život

Presuda u predmetu *Jeunesse protiv Nizozemske*¹⁰¹ ticala se odbijanja da se izda dozvola boravka surinamskoj državljanki koja je živjela u Nizozemskoj sa svojim nizozemskim suprugom s kojim je imala troje djece. Podnositeljica predstavke je ušla u Nizozemsku 1997. na turističku vizu. Nakon što joj je viza od četrdeset-pet dana istekla, ona je nastavila živjeti u zemlji – bez vize – sa svojim budućim suprugom (s kojim je sklopila brak 1999.) i njihovom djecom koja su, poput svog oca, bila državljani Nizozemske. Njeni kasniji zahtjevi za boravišnu dozvolu su odbijeni, između ostalog, na osnovu toga što nije imala privremenu boravišnu vizu izdatu u diplomatsko-konzularnom predstavništvu Nizozemske u Surinamu.

Podnositeljica predstavke je smatrala da treba biti izuzeta od obaveze da boravišnu dozvolu traži iz inostranstva. U postupku po Konvenciji se žalila da je odbijanje izdavanja boravišne dozvole povrijedilo njeno pravo na poštovanje porodičnog života. Veliko vijeće je podsjetilo da države

¹⁰⁰ *Baybaşın protiv Nizozemske* (odl.), br. 13600/02, 6. oktobar 2005.

¹⁰¹ *Jeunesse protiv Nizozemske* [VV], br. 12738/10, 3. oktobar 2014.

ugovornice imaju pravo tražiti da stranci zahtjeve za boravak na njihovoj teritoriji podnose iz inostranstva. Nisu pod obavezom dozvoliti stranim državljanima da ishod imigracijskog postupka čekaju na njihovoj nacionalnoj teritoriji. Ovaj predmet se može razlučiti od predmeta koji se tiču “nastanjenih migranata” (osoba kojima je već formalno dodijeljeno pravo boravka u državi prijema). Zanimljiv je zbog situacije podnositeljice predstavke koja je nelegalna imigrantica dok su svi članovi njene porodice nizozemski državljani. Tiče se obima državnog interesa održavanja javnog reda u kontroliranju imigracije kada je porodični život zasnovan i nastavio da teče protuzakonito.

Sud je primijetio da se u slučaju *fait accompli* odstranjivanje, po nalogu vlasti, člana porodice koji nije državljanin kosi se sa članom 8 samo u iznimnim okolnostima. Takve okolnosti su postojale u slučaju podnositeljice predstavke kada su vlasti propustile da pogode pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa podnositeljice predstavke, njenog supruga i njihove djece za nastavak porodičnog života u Nizozemskoj i državnog interesa javnog reda u kontroliranju imigracije. Odgovorna država stoga nije osigurala pravo podnositeljice predstavke na poštovanje porodičnog života shodno članu 8 Konvencije.

Izuzetne okolnosti specifične za slučaj podnositeljice predstavke uzete su u obzir kumulativno: porodicu su, uz izuzetak podnositeljice predstavke, činili samo državljani Nizozemske; podnositeljica predstavke je sasvim otvoreno živjela u Nizozemskoj više od šesnaest godina (vlasti su znale njenu adresu) i nije imala krivični dosje; iako nije bilo nepremostivih prepreka koje bi spriječile porodicu da se nastani u zemlji porijekla podnositeljice predstavke, prisiljavanje na to bi porodici prouzrokovalo izvjesne poteškoće; konačno, domaće vlasti nisu dovoljno uzele u obzir utjecaj koji bi odstranjivanje podnositeljice predstavke imalo na njenu djecu. Prema riječima Suda, “nacionalna tijela koja donose odluke trebala bi, u principu, da se oslanjaju i ocjenjuju dokaze u pogledu praktičnosti, izvodivosti i srazmjernosti odstranjivanja roditelja koji je nedržavljanin kako bi pružile učinkovitu zaštitu i dovoljnu težinu najboljim interesima djece koja će time biti direktno pogođena.”

Ova presuda stoga razjašnjava (i) obim pozitivnih obaveza države u skladu sa članom 8 da štiti prvo na poštovanje porodičnog života u slučajevima imigracije; (ii) polje slobodne procjene države u slučaju kada se porodični život uspostavi za vrijeme nelegalnog produženja boravka; i (iii) pitanja koja država mora uzeti u obzir kako bi osigurala učinkovitu zaštitu najboljeg interesa djece izravno implicirane u datom slučaju.

Odluka u predmetu *D. i drugi protiv Belgije*¹⁰² u suštini se ticala perioda vremena koje je trebalo belgijskim vlastima da podnosiocima predstavke izdaju putne isprave na osnovu kojih je dijete rođeno u Ukrajini zahvaljujući sporazumu o surogatnom majčinstvu moglo nakon rođenja da se vrati u Belgiju sa podnosiocima predstavke. Dijete je rođeno 26. februara 2013. godine. Apelacioni sud u Briselu je 31. jula 2013. godine presudio u korist podnosilaca predstavke koji su osporavali odbijanje da se izda putna isprava na ime djeteta, pošto se zadovoljio da su podnosioci predstavke do tog vremena dovoljno potkrijepili činjenicu da je prvi podnositelj predstavke biološki otac djeteta i da su ranije zabrinutosti vlasti vezane za javni red u pogledu rođenja djeteta sada bile riješene. Dijete je u Belgiju doputovalo u pratnji podnosilaca predstavke 6. avgusta 2013. godine.

Odluka je zanimljiva utoliko što je Sud rješavao pitanje da li su podnosioci predstavke i dijete uživali porodični život u smislu člana 8 prije djetetovog napuštanja Ukrajine. Podnosioci predstavke su imali veoma ograničene i samo sporadične kontakte s djetetom od dana njegovog rođenja do njegovog dolaska u Belgiju. Pozivajući se na predmete *Pini i drugi protiv Rumunije*¹⁰³ i *Nylund protiv Finske*¹⁰⁴, Sud je naveo da se na član 8 može osloniti kad god postoji mogućnost razvoja porodičnog života u nekoj budućoj fazi. U ovom predmetu su podnosioci predstavke željeli da se staraju o djetetu kao njegovi roditelji od trenutka njegovog rođenja i preduzeli su korake kako bi mu omogućili da s njima živi u porodici. Utvrđeno je da je u Belgiji postojao efektivni porodični život. Iz tog razloga je Sud utvrdio da je član 8 primjenjiv i da je došlo do miješanja u pravo podnosilaca predstavke na poštovanje porodičnog života zbog perioda od tri mjeseca i dvanaest dana tokom kojeg su (većinom) bili odvojeni od djeteta. Međutim, Sud je ocijenio da je žalba očigledno neosnovana.

Bio je mišljenja da se vrijeme koje je trebalo belgijskim vlastima da potvrde zakonitost okolnosti rođenja djeteta nije moglo smatrati nerazumnim. Konvencija ne može primorati državu da automatski primi na svoju teritoriju dijete rođeno u okviru sporazuma o surogatnom majčinstvu. Bilo je prirodno da će vlasti prvo provesti niz pravnih ispitivanja. Podnosioci predstavke su trebali biti svjesni potrebe da imaju sve neophodne dokumente, uključujući i dokaz o roditeljstvu, kako bi pribavili zahtijevanu putnu ispravu bez nepotrebnog kašnjenja.

¹⁰² *D. i drugi protiv Belgije* (odl.), br. 29176/13, 8. juli 2014.

¹⁰³ *Pini i drugi protiv Rumunije*, br. 78028/01 i 78030/01, § 143, ECHR 2004-V (izvodi).

¹⁰⁴ *Nylund protiv Finske* (odl.), br. 27110/95, ECHR 1999-VI.

Odluka u predmetu *Kruškić protiv Hrvatske*¹⁰⁵ ispituje obim zaštite porodičnog života između bake i djeda i unuka. Predstavka se ticala spora između bake i djeda (prvo dvoje podnosilaca predstavke) i oca o starateljstvu i smještanju njegovo dvoje djece (treći i četvrti podnosilac predstavke). Podnosioci predstavke su se u suštini žalili po osnovu člana 8 Konvencije.

Sud je prvo razmatrao da li prvo dvoje podnosilaca predstavke imaju pravo podnijeti predstavku u ime trećeg i četvrtog podnosioca predstavke. Utvrdio je da, u specifičnim okolnostima ovog predmeta, nemaju aktivnu legitimaciju obzirom da, između ostalog, roditelji djece nikad nisu izgubili svoja roditeljska prava. Ovaj dio predstavke proglašen je neprihvatljivim *ratione personae* u odnosu na odredbe Konvencije i odbačen.

Odluka zavređuje komentar u dijelu koji se tiče pritužbe prvo dvoje podnosilaca predstavke po osnovu člana 8 o odluci domaćih sudova da starateljstvo nad unukom dodijele ocu. Oslanjajući se uglavnom na praksu bivše Komisije, Sud je razmatrao obim porodičnog života koji uživaju bake i djedovi sa svojim unucima i unukama. Istaknuo je da je u normalnim okolnostima odnos između bake i djeda i unuka po prirodi i stepenu različit od odnosa između roditelja i djeteta, a po tom osnovu općenito zahtijeva niži stepen zaštite. Smatrao je da pravo na poštovanje porodičnog života bake i djeda u odnosu na njihove unuke prvenstveno podrazumijeva pravo na održavanje normalnog odnosa baka/djed-unuk putem kontakta koji se obično omogućuje u dogovoru sa osobom koja ima roditeljsku odgovornost za dijete. Sud je u vezi sa činjenicama ovog konkretnog predmeta naveo da je domaći postupak vezan za prava pristupa koja traže podnosioci predstavke još uvijek u toku. Ovaj dio njihove žalbe je stoga preuranjen.

Sud je prihvatio da u situaciji gdje unuci ostaju bez roditeljskog staranja, baka i djed mogu po osnovu člana 8 ostvariti pravo da se njihova želja da im unuci budu formalno povjereni na staranje uzme u obzir pri donošenju odluka o pitanjima kao što je smještaj djece. Takva situacija se nije pojavila u ovom konkretnom predmetu. Sud je smatrao da se član 8 ne može tumačiti u smislu da baki i djedu dodjeljuje bilo kakvo drugo pravo vezano za starateljstvo. Iz toga razloga mjera usvojena u predmetnom slučaju, tj. izuzimanje unuka iz staranja podnosilaca predstavke i dodjeljivanje starateljstva njihovom ocu, nije činila mišljanje

¹⁰⁵ *Kruškić protiv Hrvatske* (odl.), br. 10140/13, 25. novembar 2014.

u prava podnosioca predstavke na poštovanje njihovog porodičnog života. Sud je stoga ovaj dio žalbe proglasio neprihvatljivim kao očigledno neosnovan.

Dom i prepiska

U predmetu *DELTA PEKÁRNY a.s. protiv Češke*¹⁰⁶ u prostorima kompanije podnosioca predstavke provedena je inspekcija na isti dan kada je pokrenut upravni postupak protiv kompanije pod sumnjom o kršenjima pravila konkurencije. Pošto je, u skladu sa relevantnim domaćim zakonom, obavijest o pokretanju postupka potpisao šef organa za konkurenciju inspekcija je mogla biti provedena bez prethodnog ovlaštenja od sudije ili prava na sudsko preispitivanje.

Pred sudom je kompanija kao podnosilac predstavke navela povredu prava na poštovanje doma i prepiske.

Zanimljiv aspekt ove presude je analiza Suda o neophodnosti miješanja u demokratskom društvu. Pozivajući se na presudu u predmetu *Smirnov protiv Rusije*¹⁰⁷ Sud je razmatrao da li izostanak prethodnog naloga sudije za pretres ublažava učinkovita *ex post facto* sudska revizija zakonitosti i neophodnosti te mjere.

Sud je utvrdio da nisu postojale odgovarajuće i dovoljne zaštite od proizvoljnosti i po tom osnovu zaključio da je došlo do povrede člana 8.

Naveo je da u vrijeme provođenja inspekcije ni činjenice koje su navodno dovele do pretpostavke o kršenju pravila konkurencije, ni dokumenti koje je organ za konkurenciju tražio nisu bili jasno utvrđeni. Iako su nakon pretresa uslijedila dva sudska postupka, sudovi nisu ispitali način na koji je organ za konkurenciju vršio svoje ovlasti u svrhu ocjene primjerenosti, trajanja i obima inspekcije. Sud je utvrdio nedostatak sljedećih zaštita: (i) prethodni sudski nalog za inspekciju; (ii) učinkovita *ex post facto* revizija potrebe za miješanjem, i (iii) bilo kakva pravila o uništavanju eventualnih kopija načinjenih tokom inspekcije. Iako su za vrijeme inspekcije postojale određene procesne garancije, bile su nedovoljne da spriječe rizik od zloupotrebe od strane organa za

¹⁰⁶ *DELTA PEKÁRNY a.s. protiv Češke Republike*, br. 97/11, 2. oktobar 2014.

¹⁰⁷ *Smirnov protiv Rusije*, br. 71362/01, 7. juni 2007.

konkurenciju.

Pravo na poštovanje privatnog života i sloboda vjeroispovijesti (članovi 8 i 9)

Predmet *S.A.S. protiv Francuske*¹⁰⁸, naveden iznad, ticao se francuske državljanke muslimanke koja se požalila što joj više nije dozvoljeno da nosi pokrivalo za cijelo lice na javnim mjestima u francuskoj nakon stupanja na snagu, 11. aprila 2011., zakona kojim se zabranjuje pokrivanje lica na javnim mjestima. Kao muslimanka koja prakticira vjeru, navela je da nosi burku i nikab u skladu sa svojom vjerom, kulturom i ličnim uvjerenjem. Dodala je da ni njen suprug, niti bilo koji drugi član njene porodice, nije vršio pritisak na nju da se oblači na ovaj način i da pristaje da u određenim okolnostima ne nosi nikab, ali da želi da ima mogućnost da ga nosi kada to želi, jer njen cilj nije da iritira druge već da osjeća unutrašnji mir sa sobom. Pred Sudom je podnositeljica predstavke navela povredu članova 8, 9, 10 i 14 Konvencije.

Sud je prihvatio da podnositeljica predstavke može tvrditi da je “žrtva” navedene povrede, odbacujući preliminarni prigovor vlade da je ona pokrenula *actio popularis*. U razmatranju merituma, Sud je ispitao pritužbe podnositeljice predstavke u odnosu na član 8 i, naročito, član 9. Iako je lični izbor o izgledu vezan za izražavanje ličnosti pojedinca, pa stoga spada u pojam privatnog života, podnositeljica predstavke se požalila da je spriječena da na javnim mjestima nosi odjeću koju zahtijeva njena vjera, čime je prevashodno pokrenula pitanje vezano za njenu slobodu vjeroispovijesti i slobodu uvjerenja. Sud je zaključio da je došlo do “trajnog miješanja” u ostvarivanje prava na koja se podnositeljica predstavke pozivala, da je to miješanje bilo “propisano zakonom” i da je imalo dva legitimna cilja: “javna bezbjednost” i “zaštita prava i sloboda drugih”.

Što se tiče prvog cilja (javna bezbjednost) Sud je utvrdio da miješanje nije bilo “neophodno u demokratskom društvu” jer se taj cilj mogao ispuniti obavezom da pokaže lice i da se identifikuje u slučaju kada se utvrdi postojanje rizika po bezbjednost osoba ili imovine. Što se tiče drugog cilja (zaštita prava i sloboda drugih) Sud je odbacio argumente vlade zasnovane na dvije temeljne vrijednosti poštivanja rodne ravnopravnosti i poštivanja ljudskog dostojanstva. Međutim, prihvatio je podnesak vlade o trećoj vrijednosti: poštivanju minimalnih zahtjeva života u društvu (“suživota”). Obzirom na važnost lica u društvenim

¹⁰⁸ *S.A.S. protiv Francuske*, *supra* fusnota 8.

interakcijama, Sud je prihvatio mišljenje odgovorne države da prepreka koju predstavlja pokrivalo za lice predstavlja povredu prava drugih da žive u prostoru socijalizacije što olakšava suživot. Međutim, u svjetlu fleksibilnosti pojma “suživota” i rizika od zloupotrebe koji se u vezi s tim pojavljuje, Sud je morao preduzeti pažljivo ispitivanje neophodnosti spornog ograničenja.

U ovom konkretnom slučaju zabrana nošenja pokrivala za lice nije bila izričito utemeljena na vjerskim konotacijama odjavnog predmeta o kojem je riječ, već samo na činjenici da je taj odjevni predmet skrivao lice (uporedi sa predmetom *Ahmet Arslan i drugi protiv Turske*¹⁰⁹). U ovoj sferi je država uživala široko polje slobodne procjene. Nadalje, obzirom da su zakonske kazne – novčana kazna od najviše 150 eura i/ili obaveza pohađanja kursa o građanstvu – bile među najblažim koje je zakonodavac mogao predvidjeti, Sud je prihvatio da je sporna mjera srazmjerna. Utvrdio je da nije bilo povrede ni člana 8 ni člana 9.

Pored ove novine u smislu činjeničnog i pravnog konteksta, ova presuda je zanimljiva i po tome što: (i) priznaje zaštitu “suživota” kao legitiman cilj sposoban da opravda ograničenje prava po Konvenciji; (ii) naglašava da država koja pokreće zakonodavni proces ove vrste podliježe riziku osnaživanja stereotipa koji mogu pogoditi određene dijelove stanovništva i potaknuti netolerantnost kada bi, sasvim suprotno, trebala promovirati toleranciju.

Sloboda izražavanja (član 10)

U predmetu *Murat Vural protiv Turske*¹¹⁰ podnosilac predstavke osuđen je u skladu sa Zakonom o djelima protiv Atatürka (Zakon br. 5816) zato što je farbom posuo pet statua Kemala Atatürka u znak protesta protiv kemalističke ideologije i izrečena mu je kazna od nešto više od trinaest godina zatvora. Podnosilac predstavke žalio se na osnovu člana 10 na težinu kazne koja mu je izrečena za izražavanje mišljenja. Iako je prihvatio da je Kemal Atatürk znamenita ličnost u modernoj Turskoj, Sud je ipak zaključio da postupanje podnosioca predstavke ne može opravdati nametanje tako teške sankcije. Dodao je da mirni i nenasilni oblici izražavanja ne smiju biti predmetom prijetnje nametanja zatvorske kazne. Istina je da su djela podnosioca predstavke imala oblik fizičkog napada na imovinu. Međutim, prema mišljenju Suda, ta djela nisu bila tog stepena težine da bi opravdala zatvorsku kaznu predviđenu Zakonom br. 5816.

¹⁰⁹ *Ahmet Arslan i drugi protiv Turske*, br. 41135/98, 23. februar 2010.

¹¹⁰ *Murat Vural protiv Turske*, br. 9540/07, 21. oktobar 2014.

Presuda je zanimljiva utoliko što je Sud utvrdio da su djela podnosioca predstavke činila simbolični govor ili “izražajno ponašanje” i stoga uživala zaštitu iz člana 10. Objektivno gledajući, ponašanje podnosioca predstavke može se tumačiti kao djelo izražavanja. Podnosilac predstavke zapravo nije osuđen za djelo vandalizma, već za vrijeđanje sjećanja na Kemala Atatürka.

Predmet *Gough protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹¹¹ također se ticao oblika izražavanja zaštićenih članom 10. Podnosilac predstavke je u više navrata osuđivan i odvođen u zatvor zbog remećenja mira time što je bio obnažen na javnom mjestu čime je on tvrdio da izražava svoje mišljenje na temu nagosti. Naveo je povredu člana 10. Sud je utvrdio da nije bilo povrede.

U presudi je zanimljivo pitanje primjenjivosti člana 10. Sud je smatrao da, pošto je podnosilac predstavke odlučio biti nag na javnom mjestu kako bi izrazio svoje mišljenje o neuvredljivoj prirodi ljudskog tijela, njegova javna nagost mogla se posmatrati kao oblik izražavanja zaštićen tom odredbom.

Također je uzeto u obzir pitanje srazmjernosti represivnih mjera preduzetih zbog namjernog opetovanog antisocijalnog ponašanja podnosioca predstavke u periodu od više godina. Navodeći da je kumulativni utjecaj brojnih odsluženih zatvorskih kazni (ukupno preko sedam godina) bio težak, Sud je ispitao odgovor vlasti na nekoga ko u kontinuitetu odbija poštovati zakon.

Sud je naglasio da je podnosilac predstavke sam odgovoran za svoju sudbinu jer se svojevolumeno u dugom vremenskom periodu istrajno ponašao na način koji je bio suprotan standardima prihvaćenog javnog ponašanja kada su mu bile otvorene druge mogućnosti izražavanja mišljenja o nagosti ili pokretanja javne debate na tu temu. Insistirao je na svom pravu da se pojavljuje nag na svim mjestima, uključujući i sudove i zatvor. Međutim, prema mišljenju Suda, trebao je pokazati tolerantnost i osjetljivost prema mišljenjima drugih članova javnosti koje su vlasti bile dužne štiti od javnih neprijatnosti, a država je u ovoj sferi uživala široko polje slobodne procjene. Mjere su stoga ispunile uslov “prijeke društvene potrebe” u smislu Konvencije.

Odluka u predmetu *Stichting Ostade Blade protiv Nizozemske*¹¹² ticala se

¹¹¹ *Gough protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 49327/11, 28. oktobar 2014.

¹¹² *Stichting Ostade Blade protiv Nizozemske* (odl.), br. 8406/06, 27. maj 2014.

obima zaštite novinarskih izvora. U jeku niza bombaških napada u Arnhemu, urednici jednog časopisa izdali su saopštenje za javnost u kojem su objavili da su primili pismo od organizacije koja je preuzimala odgovornost za posljednji incident te da namjeravaju objaviti to pismo u sljedećem izdanju. Izvršen je pretres prostorija časopisa dan nakon izdavanja saopštenja za javnost, a po nalogu istražnog sudije. Urednici su pred početak pretresa obaviješteni da je svrha pretresa pronalaženje pisma. Jedan od urednika je odgovorio da se pismo ne nalazi u prostorijama časopisa. Pretres je zatim obavljen. Nekoliko kompjutera i drugih materijala kasnije je uklonjeno iz prostorija. Urednik časopisa je kasnije naveo da je pismo uništeno isti dan kad je i primljeno.

U svojstvu podnosioca predstavke u postupku po Konvenciji fondacija odgovorna za objavljivanje časopisa tvrdila je da je pretres prostorija časopisa predstavljao povredu njenog prava da zaštiti svoje novinarske izvore, a što je suprotno članu 10.

Sud je odbacio taj argument. Naveo je da se ne može svaki pojedinac kojeg novinar iskoristi za pribavljanje informacija smatrati “izvorom” u smislu prakse Suda u ovom području (vidi, na primjer, *Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹¹³, *Financial Times Ltd i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹¹⁴, *Sanoma Uitgevers B.V. protiv Nizozemske*¹¹⁵ i *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. i drugi protiv Nizozemske*¹¹⁶). Pozivajući se na svoju odluku u predmetu *Nordisk Film & TV A/S protiv Danske*¹¹⁷, Sud je naveo da doušnik časopisa nije bio motiviran željom da pruži informacije koje je javnost imala pravo da zna. Naprotiv, doušnik je tvrdio da je odgovoran za krivična djela koje je sam počinio; svrha njegovog pokušaja da preko časopisa ostvari publicitet bila je “da se obavije velom anonimnosti kako bi izbjegao snošenje krivične odgovornosti”. Iz tog razloga je Sud utvrdio da doušnik, u principu, nema pravo na istu zaštitu kao “izvori” iz gorenavadenih predmeta. Sud je stoga zaključio da “zaštita izvora” nije predmetno pitanje. Nakon tog zaključka, Sud je utvrdio da je pretres bio u skladu sa uslovima iz člana 10.

¹¹³ *Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 27. mart 1996. *Izveštaji o presudama i odlukama* 1996-II.

¹¹⁴ *Financial Times Ltd i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 821/03, 15. decembar 2009.

¹¹⁵ *Sanoma Uitgevers B.V. protiv Nizozemske* [VV], br. 38224/03, 14. septembar 2010.

¹¹⁶ *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. i drugi protiv Nizozemske*, br. 39315/06, 22. novembar 2012.

¹¹⁷ *Nordisk Film & TV A/S protiv Danske* (odl.), br. 40485/02, ECHR 2005-XIII.

Sloboda okupljanja i udruživanja (član 11)

Član 11 tumačen u svjetlu člana 9

Presuda u predmetu *Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*¹¹⁸ ticala se pitanja dodjele državnih sredstava crkvama. 2011. godine donesen je novi zakon kako bi se riješili problemi vezani za iskorištavanje državnih sredstava od strane određenih crkava. Niz crkava je automatski na osnovu statusa pravnog lica prema novom zakonu imao pravo na produžetak određenih novčanih i fiskalnih pogodnosti od države za obavljanje vjerskih aktivnosti. Podnosioci predstavke, koji su prije usvajanja novog zakona bili registrirani kao crkve i koristili državna sredstva, nisu bili uvršteni u red crkava koje su se automatski tretirale kao pravna lica. Po odluci Ustavnog suda, vjerska udruženja i zajednice poput podnosilaca predstavke mogla su nastaviti da rade kao crkve i da sebe nazivaju crkvama. Međutim, novi zakon je i dalje bio primjenjiv u dijelu koji je zahtijevao od crkava poput podnosilaca predstavke, a koje su izgubile svoj prethodni status usljed deregistracije, da Parlamentu podnesu zahtjev za registraciju crkve kao pravnog lica ako su željele ponovo ostvariti pristup gorenavedenim pogodnostima i olakšicama. Da li će se određenoj crkvi dodijeliti pravni subjektivitet zavisilo je od broja članova i dužine postojanja, kao i dokaza da ne predstavlja opasnost po demokratiju.

Podnosioci predstavke su naveli da je gubitak statusa registrovanih crkava i uslov podnošenja zahtjeva Parlamentu da se registruju kao pravna lica činio povredu njihovih prava iz člana 11 Konvencije tumačenog u sprezi sa članovima 9 i 14. Sud je pritužbe podnosilaca predstavke razmatrao sa stajališta člana 11 Konvencije tumačenog u svjetlu člana 9, pripisujući odgovarajuću težinu u svom rezonovanju pritužbi vezanoj za navodno diskriminatorno postupanje.

Sud je prihvatio da je deregistracija crkava koje su podnijele predstavku bila zasnovana na novom zakonu i da je svrha mjere primjenjive na njih imala legitiman cilj, a to je da spriječi tijela koja su tvrdila da obavljaju vjerske aktivnosti da prevarom pribave finansijske olakšice od države. Međutim, vlada nije pokazala da manje drastična rješenja problemu kojeg su vlasti uočile – kao što je sudska kontrola ili raspuštanje crkava za koje se utvrdi da su zloupotrebljavale sistem finansiranja – nisu bila dostupna. U ovom slučaju je rezultat primjene zakonodavstva na podnosiocima predstavke bio taj da im se uskrati pravni okvir koji su prethodno uživali,

¹¹⁸ *Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*, br. 70945/11 et al., ECHR 2014 (izvodi).

sa negativnim posljedicama po njihovu materijalnu situaciju i ugled. Što se tiče ovog potonjeg, Sud je naveo, između ostalog, da će se sljedbenik neke religije osjećati samo tolerisan – ali ne i dobrodošao – ako država odbija da prizna i podrži njegovu ili njenu vjersku organizaciju za razliku od postupanja prema drugim vjeroispovijestima. Za Sud je takva situacija percipirane inferiornosti bila povezana sa pravom na ispoljavanje vjere.

Po pitanju prava podnosilaca predstavke da ponovo podnesu zahtjev da budu priznati kao crkve sa statusom pravnog lica, Sud je naveo da odluku o tome da li će to priznanje biti dodijeljeno ili ne donosi Parlament, koji je izrazito političko tijelo. Primijetio je da je situacija u kojoj su vjerske zajednice svedene na to da se udvoravaju političkim strankama kako bi osigurale njihove glasove nespojiva sa dužnosti države da na ovom polju bude neutralna.

Što se tiče gubitka materijalnih pogodnosti, Sud je naveo da je ovo imalo negativan utjecaj na sposobnost podnosilaca predstavke da provode različite vjerske aktivnosti. Obzirom na dostupnost takvih pogodnosti crkvama sa statusom pravnog lica, zaključio je da za takvu razliku u postupanju ne postoji objektivno opravdanje i da nije u skladu sa uslovom neutralnosti države.

Presuda je vrijedna pažnje utoliko što Sud prihvata da sporno zakonodavstvo nije dovelo do raspuštanja crkava koje su podnijeje predstavku i nije se miješalo u njihovo unutrašnje upravljanje i vodstvo, te da su njihovi članovi u svakom trenutku bili sposobni da nastave ispoljavati svoju vjeru. Sud u svojoj presudi naglašava važnost dužnosti države da bude neutralna i nepristrasna u stvarima kao što je dodjeljivanje državnih sredstava crkvama i povlaštenog statusa ili postupanja prema određenim crkvama. Sud je nedavno potvrdio da odobravanje dodatnog finansiranja iz državnog budžeta državnoj crkvi ne predstavlja samo po sebi povredu Konvencije (vidi odluku u predmetu *Ásatrúarfélagið protiv Islanda*¹¹⁹). U ovom predmetu je dodao da finansiranje crkava i dodjeljivanje drugih materijalnih i finansijskih pogodnosti, iako nije nespojivo sa Konvencijom, ne smije biti nesrazmjerno u odnosu na ono što se dodjeljuje drugim organizacijama za obavljanje iste vrste aktivnosti. Dalje je naveo da kad god država, u skladu sa članovima 9 i 11 Konvencije, odluči zadržati sistem po kojem je ustavno ovlaštena da se pridržava određene religije, kao što je to slučaj u nekim evropskim zemljama, i pruža pogodnosti samo nekim vjerskim tijelima, a drugim ne, u svrhu zakonom propisanih ciljeva javnog interesa, to mora činiti na osnovu razumnih kriterija vezanih za ostvarivanje tih ciljeva.

¹¹⁹ *Ásatrúarfélagið protiv Islanda* (odl.), br. 22897/08, § 34, 18. septembar 2012.

Sloboda udruživanja

Da li pravo na štrajk uključuje pravo preduzimanja sekundarne industrijske akcije protiv poslodavca koji nije strana u radnom sporu? To je pitanje koje je pokrenuto u predmetu *National Union of Rail, Maritime i Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹²⁰. U Ujedinjenom Kraljevstvu je od 1980. godine na snazi zakonska zabrana pozivanja na sekundarnu industrijsku akciju od strane sindikata. Sindikat koji je podnosilac predstavke stoga nije mogao pozvati svoje članove zaposlene u Kompaniji J. na štrajk solidarnosti u cilju industrijske akcije koju su njegovi članovi preduzeli protiv Kompanije H. Kompanija J. je bila odvojeno lice koje nije učestvovalo u sporu.

U postupku pred Sudom podnosilac predstavke je naveo argumente da zabrana sekundarne industrijske akcije predstavlja povredu njegovih prava iz člana 11.

Ovo je bio prvi put da se Sud bavio pitanjem da li pravo na sekundarnu industrijsku akciju spada u djelokrug člana 11. I Komisija stručnjaka Međunarodne organizacije rada (ILO) i Evropski komitet za socijalna prava (nadzorno tijelo Evropske socijalne povelje) već su izrazili neslaganje sa Ujedinjenim Kraljevstvom zbog njegovog nepriznavanja prava sindikata da preduzmu industrijske akcije protiv poslodavca koji nije strana u radnom sporu.

Sud je zaključio da se podnosilac predstavke može osloniti na član 11. Njegovo rezonovanje je uzelo u obzir sljedeće: prvo, sekundarna akcija zaštićena je relevantnom konvencijom ILO-a i Evropskom socijalnom poveljom, a bilo bi nedosljedno usvojiti uže tumačenje slobode udruživanja od onog koje je dato u tim sporazumima u skladu sa njihovim tumačenjem od strane njihovih nadzornih tijela. Podsjetio je da je Veliko vijeće nedavno potvrdilo, u svojoj presudi u predmetu *Demir i Baykara protiv Turske*¹²¹, da Sud mora uzeti u obzir elemente međunarodnog prava pored Konvencije, tumačenje tih elemenata od strane nadležnih tijela i praksu evropskih država koja odražava njihove zajedničke vrijednosti. Drugo, a vezano za situaciju u drugim državama ugovornicama, Sud je naveo da mnoge od njih imaju dugotrajnu praksu prihvatanja sekundarnih štrajkova kao zakonitih oblika sindikalne akcije. Zaključak Suda je vrijedan pažnje utoliko što ponovo potvrđuje njegovu spremnost da osigura skladnost između tumačenja djelokruga prava iz

¹²⁰ *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 31045/10, ECHR 2014.

¹²¹ *Demir i Baykara protiv Turske* [VV], br. 34503/97, ECHR 2008.

Konvencije i relevantnog međunarodnog prava i da uzme u obzir trendove u Evropi u cjelini o nivou zaštite koji treba biti garantovan za određeno materijalno pravo.

Sud je prihvatio da zakonska zabrana sekundarne akcije predstavlja miješanje u pravo na udruživanje podnosioca predstavke te da je zabrana propisana zakonom i da za svrhu ima legitiman cilj. U vezi sa ovim potonjim, primijetio je da zabrana za cilj ima zaštitu prava i sloboda drugih, što podrazumijeva ne samo poslodavca izvorno uključenog u industrijski spor, već i interese osoba, uključujući i članove javnosti, koji bi mogli biti pogođeni remećenjem koje prouzrokuje sekundarna industrijska akcija, obzirom da bi mogla biti većih razmjera od primarne akcije štrajka.

Kako bi utvrdio da li postoji "prijeka društvena potreba" za donošenje i očuvanje izravne zabrane sekundarne akcije, Sud je morao razmotriti djelokrug polja slobodne procjene koje se dodjeljuje odgovornoj državi. Vrijedi napomenuti da je Sud smatrao kako ne mora odlučiti da li pravo na štrajk samo po sebi treba posmatrati kao suštinski element slobode udruživanja, tako da bi svako ograničenje ostvarenja tog prava dovodilo u pitanje suštinu te slobode. Sudu je bila bitna mjera u kojoj je podnosilac predstavke bio u stanju u datim okolnostima odbraniti interese svojih članova uprkos zabrani preduzimanja industrijske akcije protiv Kompanije J. Na osnovu činjenica, podnosilac predstavke je bio u stanju ostvariti svoja radna prava u odnosu na Kompaniju H., poslodavca koji je bio strana u sporu. Sud je odbacio tvrdnju podnosioca predstavke da državama ugovornicama treba dodijeliti veoma usko polje slobodne procjene u ovom području. U ovom slučaju nametnuto ograničenje nije zadiralo u srž slobode sindikata, kao što bi to bio slučaj kod raspuštanja sindikata. Sud je naglasio da širinu polja slobodne procjene u slučajevima kao kod ovog podnosioca predstavke treba ocijeniti u svjetlu relevantnih faktora, kao što je priroda i obim spornog ograničenja, cilj u kojem je nametnuto i suprotstavljena prava i interesi drugih pojedinaca koji bi bili pogođeni neograničenim uživanjem datog prava. Također je značajan nivo podudarnosti među državama članicama, kao i postojanje međunarodnog konsenzusa koji se vidi iz relevantnih međunarodnih instrumenata. Ovo su bile formulacije iz gorenavađenog predmeta *Demir i Baykara*. Stoga je polje bilo široko, bez obzira na to što Ujedinjeno Kraljevstvo spada u malu grupu država članica koje ne priznaju pravo na sekundarnu akciju u okviru industrijskih odnosa. Sud je smatrao da njegov zaključak nije bio pod utjecajem kritika koje su na račun Ujedinjenog Kraljevstva izjavljivala tijela za praćenje Evropske socijalne povelje i ILO konvencije, jer je njihovo polazište za osporavanje zabrane sekundarne akcije bilo drugačije. Sud je imao zadatak da utvrdi da li je na osnovu činjenica predmeta podnosioca predstavke došlo do

nesrazmjernog ograničenja njegovog prava iz člana 11. Okolnosti predmeta podnosioca predstavke pokazale su da ovo nije dokazano. Podnosilac predstavke je bio u stanju zastupati svoje članove, pregovarati sa Kompanijom H. u njihovo ime i organizovati štrajk na njihovom radnom mjestu.

Ovaj predmet ilustruje kako Sud koristi materijale međunarodnog i komparativnog prava kada ocjenjuje djelokrug nekog materijalnog prava i utvrđuje obim polja slobodne procjene države u ograničavanju ostvarenja tog prava. Zanimljivo je što presuda različito koristi međunarodne i komparativne materijale. Na primjer, Sud za njima poseže kako bi zaključio da je član 11 primjenjiv, ali ne koristi materijale na isti način za tumačenje pitanja “prijeke društvene potrebe”.

Sud je zaključio da polje slobodne procjene Ujedinjenog Kraljevstva u vezi sa uređivanjem ostvarivanja slobode sindikata treba biti široko, obzirom da je državna politika industrijskih odnosa dio ukupne ekonomske i društvene politike, a osjetljiva priroda tih pitanja je općeprihvaćena. Sud je stoga bio mišljenja da izbor zakonodavca treba poštovati osim kada očigledno ne posjeduje razumne temelje. Sud je zaključio da nije bilo povrede člana 11.

Pravo na osnivanje i priključivanje sindikatima

Presuda u predmetu *Matelly protiv Francuske*¹²² ticala se zabrane osnivanja i priključivanja profesionalnim udruženjima za članove oružanih snaga, uključujući i žandarmerije. Od podnosioca predstavke u ovom predmetu, oficira žandarmerije, traženo je da se iščlani iz udruženja koje su njegovi nadređeni smatrali sindikalnim udruženjem jer je bilo namijenjeno zaštititi profesionalnih interesa žandarmerije. Podnosilac predstavke je u postupku po Konvenciji tvrdio da se radilo o miješanju u njegovo pravo na slobodu udruživanja garantovano članom 11. Sud je presudio u korist podnosioca predstavke.

Ovo je bio prvi put da se Sud morao izravno očitovati o djelokrugu zaštite koju član 11 pruža pripadnicima oružanih snaga. Vlada je, između ostalog, ukazala na činjenicu da, prema tumačenju Evropske komisije za socijalna prava, član 5 Evropske socijalne povelje daje pravo državama da nametnu zabranu osnivanja sindikata unutar oružanih snaga. U skladu sa svojom prethodnom praksom (vidi, na primjer, *Demir i Baykara*)¹²³ i

¹²² *Matelly protiv Francuske*, br. 10609/10, 2. oktobar 2014.

¹²³ *Demir i Baykara*, *supra* fusnota 121.

*Sindicatul "Păstorul cel Bun"*¹²⁴, oba navedena iznad) Sud je naveo da je moguće nametnuti zakonita ograničenja na ostvarenje sindikalnih prava pripadnicima oružanih snaga, policije i državne uprave. Međutim, ograničenja koja se nameću trima grupama navedenim u članu 11 treba tumačiti striktno i stoga ograničiti na "ostvarenje" prava o kojima je riječ. Ta ograničenja ne smiju narušiti samu suštinu prava na organizovanje, što podrazumijeva i pravo na osnivanje i pridruživanje sindikatu (vidi *Demir i Baykara*, §§ 97 i 144-45).

Sud je prihvatio da je zabrana u ovom predmetu bila propisana zakonom i imala legitiman cilj (očuvanje reda i discipline unutar oružanih snaga). Priznao je da je moguće nametnuti ograničenja – čak i značajna – na način na koji pripadnici oružanih snaga ostvaruju svoje pravo na osnivanje profesionalnih udruženja i štite svoj profesionalne interese kroz takva tijela. Međutim, smatrao je da se potpuna zabrana osnivanja profesionalnih udruženja, kao što je ovdje bio slučaj, ne može smatrati u skladu sa članom 11.

Zabrana diskriminacije (član 14)¹²⁵

Član 14 u sprezi sa članom 8

U predmetu *Hämäläinen*¹²⁶, navedenom iznad, pritužba podnositeljice predstavke po osnovu člana 14 ticala se njenog zahtjeva da dobije ženski identifikacijski broj i problema s kojima se u tom smislu suočila. Uporedila je svoju situaciju sa situacijom cisseksualnih osoba kojima je spol bio automatski po rođenju priznat i čiji brakovi nisu podlijevali riziku "prisilnog" razvoda kao što je to bio slučaj s njenim brakom. Veliko vijeće se složilo sa Vijećem da situacija podnositeljice predstavke i situacija cisseksualnih osoba nisu dovoljno slične da bi se mogle porediti. Stoga nije utvrdio povredu člana 14 u sprezi sa članovima 8 i 12.

Presuda u predmetu *Cusan i Fazzo protiv Italije*¹²⁷ ticala se nemogućnosti majke da svoje prezime prenese na svoje dijete. Zahtjev

¹²⁴ *Sindicatul "Păstorul cel Bun"*, *supra* fusnota 87.

¹²⁵ Vidi također *Emel Boyraz*, *supra* fusnota 83.

¹²⁶ *Hämäläinen*, *supra* fusnota 96.

¹²⁷ *Cusan i Fazzo protiv Italije*, br. 77/07, 7. januar 2014.

bračnog para koji je podnio predstavku da njihova kćerka po rođenju dobije samo majčino prezime bio je neuspješan. Prema pravilu, koje nije dozvoljavalo iznimke, “zakonita djeca” automatski po rođenju dobijaju samo očevo prezime, čak i kada roditelji zajednički izraze suprotnu želju.

Podnosioci predstavke su bili mišljenja da im je zakon trebao dozvoliti da izaberu prezime svog djeteta. U postupku po Konvenciji naveli su povredu člana 8, samostalno ili u sprezi sa članom 14.

Presuda se ticala nemogućnosti da se novorođeno dijete upiše u matični registar pod majčinim prezimenom, čak i uz saglasnost njenog supruga.

Sud je naveo da se prema osobama u sličnim situacijama, odnosno prema ocu i majci djeteta, postupalo različito. Izbor prezimena “zakonite djece” bio je određen isključivo na temelju diskriminacije na osnovu spola roditelja.

Sud je u svom rezonovanju naglasio važnost eliminacije svih oblika diskriminacije na osnovu spola u izboru prezimena (vidi, naročito, *Ünal Tekeli protiv Turske*¹²⁸). Iako pravilo po kojem se prezime supruga prenosi na “zakonitu djecu” može biti neophodno u praksi i ne mora nužno biti suprotno Konvenciji, nemogućnost da se odstupi od tog pravila pri registriranju rođenja djeteta bila je prekomjerno rigidna i diskriminatorna prema ženama. Sud je stoga utvrdio povredu člana 14 u sprezi sa članom 8.

Član 14 u sprezi sa članom 9

Presuda u predmetu *Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹²⁹ ticala se odbijanja zahtjeva vjerske organizacije da bude izuzeta iz lokalnih tarifa.

Crkva je 2001. godine podnijela zahtjev da jedan od njena dva mormonska hrama u Ujedinjenom Kraljevstvu bude skinut sa spiska prostora za koje se plaćaju poslovne tarife, na osnovu toga što kao “javna bogomolja” ima pravo na izuzeće. Zahtjev za izuzeće je odbijen na osnovu toga što hram nije ispunio uslove “javne bogomolje” jer je pristup bio ograničen na izabranu grupu najpobožnijih sljedbenika koji su imali posebno ovlaštenje.

Podnosilac predstavke se žalio da je odbijanje da hram bude izuzet iz poslovnih tarifa predstavljalo diskriminaciju po vjerskoj osnovi u suprotnosti sa članom 14 u sprezi sa članom 9.

Presuda je vrijedna pažnje utoliko što se tiče aspekta fiskalne politike u

¹²⁸ *Ünal Tekeli protiv Turske*, br. 29865/96, ECHR 2004-X (izvodi).

¹²⁹ *Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 7552/09, 4. mart 2014.

odnosu na vjerske organizacije, a naročito upotrebe izuzeća od poreza za promoviranje javnog pristupa vjerskim centrima.

Sud je naveo da iako države imaju široko polje slobodne procjene u ovoj sferi, još uvijek je neophodno osigurati da mjera nije nesrazmjerna, obzirom na važnost održavanja vjerskog pluralizma.

Bogomolje crkve koja je podnijela predstavku, a koje su bile otvorene za javnost, kao što su njene kapele, izuzete su od plaćanja tarifa o kojima je riječ. Stoga je odbijanje izuzeća vezano samo za dati hram, koji je ipak imao pogodnost sniženja od 80%. Nadalje, zakonodavstvo je bilo neutralno jer je bilo istovjetno za sve vjerske grupe po pitanju privatnog ispoljavanja vjerskih uvjerenja i jer je proizvodilo potpuno istovjetne negativne posljedice za sva vjerska tijela na koja se odnosilo. Konačno, sporni iznos je bio relativno mali, a utjecaj mjere nije bio uporediv sa štetom koju su pretrpjeli podnosioci predstavke u drugim predmetima.

Sud je zaključio da su domaće vlasti postupile unutar polja slobodne procjene koje im je bilo na raspolaganju u takvim situacijama. Stoga nije bilo povrede člana 14 u sprezi sa članom 9.

Zaštita imovine (član 1 Protokola br. 1)

Uživanje svoje imovine

Presuda u predmetu *Ališić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*¹³⁰ ticala se nemogućnosti tri podnosioca predstavke, sva tri državljana Bosne i Hercegovine, da podignu “staru” deviznu štednju uplaćenu prije raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (“SFRJ”) u mjestima u današnjoj Bosni i Hercegovini, kod Ljubljanske banke Sarajevo i podružnice Investbanke u Tuzli.

U toku reformi bankarstva 1989-90. godine, Ljubljanska banka Sarajevo postala je podružnica Ljubljanske banke Ljubljana (banke sa sjedištem u Sloveniji), a Investbanka je postala nezavisna banka sa sjedištem u Srbiji i nizom podružnica, uključujući i gorenavedenu podružnicu u Tuzli. Masovno podizanje deviza iz komercijalnih banaka natjeralo je SFRJ da preduzme hitne mjere za ograničenje podizanja deviza.

Nakon raspada SFRJ 1991-92. godine, države nasljednice preuzele su odgovornost bivše države za “staru” deviznu štednju u različitoj mjeri, ali je štednja podnosilaca predstavke ostala zamrznuta. Situacija u Bosni i Hercegovini je neko vrijeme ostala nejasna. Države nasljednice nisu uspjele postići sporazum o ovom pitanju ni nakon četiri runde pregovora

¹³⁰ *Ališić i drugi, supra* fusnota 2.

o pitanjima sukcesije.

U okviru ovog složenog činjeničnog i pravnog konteksta koji je pokretao pitanja građanskopravne i međunarodnopravne prirode, Sud je utvrdio, shodno prvom pravilu sadržanom u članu 1 Protokola br. 1, da nije sporno da je nemogućnost podnosioca predstavke da podignu svoju štednju, bar od raspada SFRJ, imala uporište u domaćem zakonu. Štaviše, nakon raspada SFRJ i oružanih sukoba koji su uslijedili, cilj koji su prvobitno nastojale postići odgovorne vlade bio je legitiman, jer su morale preduzeti mjere kako bi zaštitile svoje sisteme bankarstva.

Po pitanju toga da li su vlasti pogodile pravičnu ravnotežu između općeg interesa zajednice i zaštite prava na imovinu podnosioca predstavke, Sud je naveo da su domaći sudovi u Sloveniji i Srbiji nastavili smatrati Ljubljansku banku Ljubljana i Investbanku odgovornim za "staru" deviznu štednju u svim njihovim podružnicama, uključujući i one u Bosni i Hercegovini. Obje banke su bile u vlasništvu države i pod kontrolom državnih agencija. Slovenija je 1994. godine izmjenom zakonodavstva većinu imovine Ljubljanske banke Ljubljana prenijela na novu banku. Također su postojali dokazi koji ukazuju na to da je većina sredstava iz sarajevske podružnice Ljubljanske banke Ljubljana završilo u Sloveniji. Investbanka je, sa svoje strane, zakonom iz 2001. godine bila obavezana da otpiše značajna potraživanja od kompanija u državnom i javnom vlasništvu. Sud je stoga smatrao da postoje dovoljne osnove da se Slovenija, odnosno Srbija smatraju odgovornim za dugovanja prema podnosiocima predstavke. Naglasio je da su njegovi zaključci ograničeni na okolnosti predmetnog slučaja, vezane za raspad SFRJ i državno, odnosno javno vlasništvo nad bankama, i da to ne pretpostavlja da će ijedna država moći rehabilitovati propalu banku bez da snosi izravnu odgovornost za dugovanja banke prema članu 1 Protokola br. 1. Ova odredba također nije zahtijevala da inostrane podružnice domaćih banaka uvijek budu uključene u domaće planove garancije depozita.

Sud je na koncu ispitao da li je postojao valjan razlog za propust slovenačke i srbijanske vlade da tolike godine isplate dug podnosiocima predstavke. Vlade su ovo kašnjenje objašnjavale u suštini činjenicom da je međunarodno pravo o sukcesiji država zahtijevalo samo pregovore dobre volje, bez nametanja vremenskih ograničenja za dogovor. Također su na osnovu principa teritorijalnosti navele da odgovornost za dugove snosi Bosna i Hercegovina. Međutim, Sud je bio mišljenja da je vodeći princip međunarodnog prava o sukcesiji država po pitanju duga države bio princip "pravednog udjela" jer štednja podnosioca predstavke nije spadala u kategoriju lokalnih dugova na koje se primjenjuje princip teritorijalnosti. Shodno tome, u odsustvo sporazuma između država nasljednica, dugove države trebalo je pravedno podijeliti. Međutim, to bi zahtijevalo globalnu procjenu imovine i dugova bivše države i veličinu

udjela do sad pripisanog svakoj od država nasljednica. To je izlazilo daleko izvan okvira ovog predmeta i izvan nadležnosti Suda. Ipak, pregovori o sukcesiji nisu sprečavali države da usvoje mjere na državnom nivou za zaštitu interesa štediša. Zapravo su u Sloveniji i Srbiji nađena rješenja za neke kategorije “starih” deviznih štediša. Iako određena kašnjenja mogu biti opravdana u vanrednim okolnostima, podnosioci predstavke su ostavljeni da čekaju pretjerano dugo, a i pored širokog polja slobodne procjene vlada, Slovenija i Srbija nisu pogodile pravičnu ravnotežu između općeg interesa zajednice i prava na imovinu podnosilaca predstavke koji su snosili nesrazmjeran teret. Sud je stoga utvrdio da su i Slovenija i Srbija odgovorne za povredu člana 1 Protokola br. 1, ali nije utvrdio povrede kod drugih odgovornih država.

Pravo na obrazovanje (Član 2 Protokola br. 1)

Presuda u predmetu *Velyo Velev protiv Bugarske*¹³¹ pokrenula je pitanje da li zatvorska škola spada u djelokrug primjene člana 2 Protokola br. 1. Podnosilac predstavke je bio pritvorenik. Njegovi zahtjevi da mu se dozvoli pohađanje zatvorske škole kako bi završio svoje srednje školovanje su odbijeni, prvo od strane zatvorskih vlasti, a na koncu i od strane Vrhovnog upravnog suda.

Sud je podsjetio da član 2 Protokola br. 1 ne nameće državama ugovornicama obavezu organizovanja obrazovnih pogodnosti za zatvorenike tamo gdje takve pogodnosti prethodno ne postoje (vidi, na primjer, *Epistatu protiv Rumunije*¹³²). Međutim, pritužba podnosioca predstavke odnosila se na odbijanje da mu se dozvoli pristup već postojećoj obrazovnoj ustanovi, tj. zatvorskoj školi. Pošto se radilo o već postojećoj obrazovnoj ustanovi u smislu prakse Suda (vidi *Predmet “koji se odnosi na određene aspekte zakona o upotrebi jezika u obrazovanju u Belgiji”*¹³³ i skoriji predmet *Catan i drugi protiv Republike Moldavije i Rusije*¹³⁴), pravo na koje se pozivao podnosilac predstavke spadalo je u djelokrug primjene člana 2 Protokola br. 1.

Sud je ispitao da li je sporno ograničenje u skladu sa članom 2 Protokola br. 1, uzimajući u obzir, između ostalog, relevantne pravne instrumente Komiteta ministara Vijeća Evrope u ovoj oblasti. U datim okolnostima

¹³¹ *Velyo Velev protiv Bugarske*, br. 16032/07, ECHR 2014 (izvodi).

¹³² *Epistatu protiv Rumunije*, br. 29343/10, § 63, 24. septembar 2013.

¹³³ *Predmet “koji se odnosi na određene aspekte zakona o upotrebi jezika u obrazovanju u Belgiji”* (meritum), 23. juli 1968, str. 30-31, §§ 3-4, Serija A br. 6.

¹³⁴ *Catan i drugi protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV], br. 43370/04, 8252/05 i 18454/06, § 137, ECHR 2012 (izvodi).

zaključio je da vlada nije pružila ni praktične razloge, zasnovane na primjer na nedostatku resursa u školi, ni jasno obrazloženje pravnog osnova za ograničenje. Na osnovu predočenih dokaza Sud nije zaključio da je odbijanje upisivanja podnosioca predstavke u zatvorsku školu bilo dovoljno predvidivo, niti da je imalo legitiman cilj i bilo srazmjerno tom cilju. Stoga je došlo do povrede člana 2 Protokola br. 1.

Pravo na slobodne izbore (član 3 Protokola br. 1)

Odluka u predmetu *Mihaela Mihai Neagu protiv Rumunije*¹³⁵ ticala se odbijanja kandidature za izbore za Evropski parlament. U junu 2009. godine je podnositeljici predstavke, nezavisnoj kandidatkinji, onemogućeno da učestvuje na evropskim izborima u Rumuniji jer nije prikupila 100.000 potpisa podrške kako je propisano rumunskim zakonom. Nakon što je prikupila 15.000 potpisa, uložila je žalbu na odbijanje, navodeći da je broj postpisa bio pretjerano visok za nezavisnog kandidata i da je spriječio njeno kandidovanje na izborima. Njena žalba je odbačena.

Odluka je vrijedna pažnje jer je vezana za uslove kojima se uređuje pravo na kandidovanje za izbor u Evropski parlament, a poziva se na relevantne pravne materijale Evropske unije i Evropske komisije za demokratiju kroz pravo Vijeća Evrope (Venecijanske komisije).

Sud je naveo da sporno izborno zakonodavstvo transponira u domaće pravo odredbe prava Evropske unije o izboru članova Evropskog parlamenta. Pravo Evropske unije ostavlja značajnu slobodu državam članicama da uspostave kriterije za ostvarivanje prava na kandidovanje za izbor u Evropski parlament. Broj potpisa propisan rumunskim zakonom u odnosu na broj registrovanih birača nije prešao maksimum koji preporučuje Venecijanska komisija. Stoga se sporni uslov ne može smatrati pretjeranim. Podnositeljica predstavke je imala učinkovit pravni lijek u domaćem pravu. Konačno, odluke domaćih sudova, donesene na posljednjem stepenu prije održavanja izbora, nisu bile proizvoljne. Sud je zaključio da uslov za ostvarivanje prava na kandidaturu vezan za broj potrebnih potpisa nije narušio pravo podnositeljice predstavke da se kandiduje na evropskim izborima.

¹³⁵ *Mihaela Mihai Neagu protiv Rumunije* (odl.), br. 66345/09, 6. mart 2014.

Podnosilac predstavke u predmetu *Karimov protiv Azerbejdžana*¹³⁶, kandidat poražen na parlamentarnim izborima 2005. godine, požalio se na način na koji su domaće vlasti odbacile njegovo osporavanje uspostavljanja posebnih biračkih mjesta za vojna lica u njegovoj izbornoj jedinici. Shodno izbornom zakonu, vojna lica su bila dužna glasati na redovnim biračkim mjestima. Kao izuzetak od ovog općeg pravila, bilo je moguće dozvoliti im da glasaju na vojnim biračkim mjestima pod uslovom da je vojna jedinica smještena izvan naseljenog područja, da putovanje javnim prevozom do najbližeg redovnog biračkog mjesta traje više od sat vremena i da ta situacija pogađa više od pedeset vojnih lica. Podnosilac predstavke je pred domaćim sudovima tvrdio da ovi uslovi nisu ispunjeni jer su vojne jedinice bile smještene u naseljenom području i da su pripadnici vojske do redovnih biračkih mjesta u njegovoj izbornoj jedinici mogli doći pješke. Odbacujući njegovu pritužbu domaći sudovi su naveli da podnosilac predstavke nije predočio pouzdane dokaze o bilo kakvim nepravilnostima. Podnosilac predstavke se u postupku pred Sudom oslonjao na član 3 Protokola br. 1 uz Konvenciju.

Predmet je vrijedan pažnje utoliko što je Sud analizirao djelokrug svoje nadležnosti da preispituje da li se domaće vlasti pridržavaju svog izbornog zakona. Naveo je da kada se tvrdi da je kršenje domaćih pravila takvo da ozbiljno podriva legitimnost izbora u cjelini, član 3 Protokola br. 1 od Suda zahtijeva da procijeni da li je došlo do povrede koja je onemogućila održavanje slobodnih i pravednih izbora. Pošto su ovo pitanje ocijenili domaći sudovi, Sud je svoje preispitivanje mogao ograničiti na pitanje da li je zaključak domaćih sudova bio proizvoljan.

Sud je naveo da je u predmetnom slučaju bilo jasno da uslovi za uspostavljanje vojnih biračkih mjesta u izbornoj jedinici podnosioca predstavke nisu bili zadovoljeni i da je glasanje na tim biračkim mjestima stoga bilo nezakonito. Činjenica da su izborne vlasti rezultate sa tih biračkih mjesta uzele u obzir i objedinile sa legitimnim glasovima sa drugih biračkih mjesta, uz značajan utjecaj na ukupni ishod izbora, predstavljala je povredu integriteta cjelokupnog izbornog procesa u izbornoj jedinici podnosioca predstavke. Što se tiče ocjene domaćih sudova, Sud je utvrdio da je nemoguće ustanoviti koje druge "pouzdanе dokaze" se moglo očekivati da podnosilac predstavke predoči kako bi pokazao da nije bilo zakonske osnove za uspostavljanje posebnih biračkih mjesta za vojna lica. Sud je naveo da su ponašanje i odluke izbornih komisija i sudova u ovom slučaju ukazivale na odsustvo istinske brige za poštivanje vladavine zakona i zaštitu integriteta izbora.

¹³⁶ *Karimov protiv Azerbejdžana*, br. 12535/06, 25. septembar 2014.

Sloboda kretanja (Član 2 Protokola br. 4)

U presudi u predmetu *Battista protiv Italije*¹³⁷ podnosiocu predstavke uskraćeni su pasoš i lični dokument zbog njegovog propusta da se pridržava odluka domaćeg suda kojim mu je naređeno da plaća izdržavanje svoje djece. Ograničenja njegove slobode na napusti Italiju zasnivana su na riziku da bi on mogao selidbom u drugu zemlju izbjeći plaćanje. Mjere su bile na snazi od 2008. godine.

U postupku po Konvenciji podnosilac predstavke se žalio da su okolnosti njegovog predmeta dovele do povrede člana 2 Protokola br. 4 uz Konvenciju. Suštinsko pitanje pred Sudom ticalo se srazmjernosti mjere.

Sud nije ranije odlučivao o djelovanju člana 2 Protokola br. 4 u takvim okolnostima. Predmet je stoga pokretao novo pitanje. Presuda je vrijedna pažnje i zbog odgovora Suda na specifičnu pritužbu podnosioca predstavke i zbog svog manje-više iscrpnog pregleda postojeće prakse o toj odredbi. Primjenjujući doktrinu srazmjernosti na pritužbu, Sud je dao težinu činjenici da je odluka da se podnosiocu predstavke odbije zahtjev za pasošem i ličnim dokumentom bila automatski odgovor na njegovo neizvršenje svojih građanskih obaveza. Ograničenje je bilo vremenski neograničeno i apsolutno u svom obuhvatu. Nisu uzeti u obzir suprotstavljeni interesi i kako među njima postići ravnotežu. Sud je naveo propust domaćih vlasti da uzmu u obzir postojanje nekoliko međunarodnih elemenata koji su specifično osmišljeni za naplaćivanje dugova po osnovu izdržavanja djece od pojedinaca koji su pobjegli iz jurisdikcije u kojoj su dugovi nastali. Za Sud je bilo naročito značajno što domaći sudovi u odgovornoj državi nikad nisu ispitali da li opravdanje za mjeru koja je bila na snazi od 2008. godine još uvijek postoji.

¹³⁷ *Battista protiv Italije*, br. 43978/09, 2. decembar 2014.

Ostale odredbe Konvencije

Pravično zadovoljenje (član 41)

Presuda u predmetu *Kipar protiv Turske*¹³⁸ ticala se situacije na sjevernom Kipru od vremena kada je Turska tu provela vojne operacije u julu i avgustu 1974. godine i otkad traje podjela teritorije Kipra.

U presudi Velikog vijeća od 10. maja 2001. godine Sud je utvrdio brojne povrede Konvencije od strane Turske koje su uzrokovane njenim vojnim operacijama na sjevernom Kipru u julu i avgustu 1974. godine, trajnom podjelom teritorije Kipra i aktivnostima “Turske Republike Sjevernog Kipra”. Sud je po pitanju pravičnog zadovoljenja jednoglasno zaključio da nije spreman za donošenje odluke i odložio svoje razmatranje *sine die*. Procedura za izvršenje glavne presude još uvijek je u toku pred Komitetom ministara.

Kiparska vlada je 2007. godine obavijestila Sud da namjerava podnijeti zahtjev da Veliko vijeće nastavi razmatranje moguće primjene člana 41. Kiparska vlada je 2010. godine podnijela Sudu svoje zahtjeve za pravično zadovoljenje u vezi sa nestalim osobama u odnosu na koje je Sud utvrdio povredu članova 2, 3 i 5 Konvencije. Kasnije su unijeli sitne promjene u svoje zahtjeve po osnovu člana 41 vezane za nestale osobe i pokrenuli zahtjeve u odnosu na povrede počinjene protiv grčko-kiparskih stanovnika poluostrva Karpas koje se nalazilo u enklavi.

Presuda suda od 12. maja 2014. godine zanimljiva je iz nekoliko razloga. Prvo, Sud je morao odgovoriti na tvrdnju o neprihvatljivosti turske vlade koja je navela da zahtjevi Kipra podneseni oko devet godina nakon presude u meritumu trebaju biti proglašeni neprihvatljivim po osnovu neblagovremenosti. Sud je s tim u vezi podsjetio da se odredbe Konvencije ne mogu tumačiti i primjenjivati u vakumu, već da se radi o međunarodnom ugovoru koji treba tumačiti u skladu sa normama i principima međunarodnog javnog prava. Pozivajući se na presudu Međunarodnog suda pravde u predmetu *Određena fosfatna nalazišta u Nauruu (Nauru protiv Australije)*¹³⁹, Sud je priznao da opće međunarodno pravo u principu priznaje obavezu vlade koja podnosi

¹³⁸ *Kipar protiv Turske* (pravično zadovoljenje) [VV], br. 25781/94, ECHR 2014.

¹³⁹ *Nauru protiv Australije (Određena nalazišta fosfata u Nauruu)*, 26. juni 1992.

predstavku da djeluje bez nepotrebnog odlaganja kako bi se održala pravna sigurnost i izbjeglo nanošenje nesrazmjerne štete legitimnim interesima odgovorne države. Stoga, iako Konvencija nije sadržavala nikakve odredbe o ovom pitanju, nije bilo isključeno da zahtjev za pravičnim zadovoljenjem ove prirode može biti odbačen kao neblagovremen. Ipak, u specifičnim okolnostima ovog predmeta Sud je bio mišljenja da ponašanje kiparske vlade tokom perioda o kojem je riječ ne opravdava odbacivanje zahtjeva.

Drugo, Sud je po prvi put pozvan da odgovori na pitanje da li je član 41 Konvencije primjenjiv na međudržavne predmete. Zasnivajući svoje zaključke na *travaux préparatoires* Konvencije, smatrao je da se ukupna logika člana 41 suštinski ne razlikuje od logike reparacija u međunarodnom javnom pravu. Sud je stoga bio mišljenja da je član 41 primjenjiv kao takav na međudržavne predmete. Međutim, Sud je morao u svakom pojedinačnom slučaju ocijeniti i odlučiti o pitanju da li je davanje pravičnog zadovoljenja državi podnositeljici predstavke bilo opravdano.

Sud je s tim u vezi napravio razliku između dvije vrste pritužbi koje se mogu pokrenuti u međudržavnoj predstavi. Prva vrsta je podrazumijevala pritužbe države na opća pitanja (kao što su sistemski problemi i nedostaci ili administrativne prakse) u drugoj državi ugovornici. U takvim slučajevima je prevashodni cilj vlade koja podnosi predstavku da osigura javni red u Evropi i u takvim okolnostima nije nužno primjereno dodijeliti pravično zadovoljenje shodno članu 41. U drugu kategoriju spadaju pritužbe gdje država navodi povrede osnovnih prava koje počini druga država ugovornica protiv državljana prve ili protiv određenih identifikovanih pojedinaca ili pojedinaca koje je moguće identifikovati. Ova vrsta pritužbe je poput podnošenja tužbi u kontekstu diplomatske zaštite prema međunarodnom pravu, a dodjela pravičnog zadovoljenja može biti odgovarajuća pod uslovom da se dodjeljuje u korist pojedinačnih žrtava, a ne u korist vlade podnositeljice predstavke.

U ovom predmetu je Sud smatrao da zahtjevi kiparske vlade spadaju u drugu gore definiranu kategoriju i odlučio dodijeliti ukupan iznos od trideset miliona eura na ime nematerijalne štete preživjelim srodnicima nestalih osoba i šezdeset miliona eura na ime nematerijalne štete stanovnicima poluostrva Karpas koji su se nalazili u enklavi. Sud je također specifično naveo da iznose o kojima je riječ vlada podnositeljica predstavke treba podijeliti pojedinačnim žrtvama povreda o kojima je riječ. Smatrao je da treba prepustiti kiparskoj vladi da, pod nadzorom Komiteta ministara, uspostavi učinkovit mehanizam za raspodjelu gorenavedenih iznosa. Konačno je utvrdio da se podjela treba obaviti u roku od osamnaest mjeseci od datuma uplate ili u nekom drugom roku koji odredi Komitet ministara.

Materijalna šteta

U svojoj presudi u predmetu *Vistiņš i Perepjolkins protiv Latvije*¹⁴⁰ Sud je donio odluku o pitanju pravičnog zadovoljenja nakon glavne presude u kojoj je utvrdio povredu člana 1 Protokola br. 1141. U glavnoj presudi je Sud smatrao da je naknada dodijeljena podnosiocima predstavke za eksproprijaciju njihovog zemljišta bila nesrazmjerno niska i da je Latvija prekoračila svoje polje slobodne procjene i poremetila pravičnu ravnotežu koju je potrebno uspostaviti između zaštite imovine i zahtjeva općeg interesa.

Presuda Velikog vijeća je zanimljiva po metodi izračunavanja iznosa koji će biti dodijeljen podnosiocima predstavke na ime materijalne štete, a posebno po razmatranju pravednosti u tom pogledu.

Za razliku od predmeta *Guiso-Gallisay protiv Italije*¹⁴², koji se ticao eksproprijacija koje su bile same po sebi nezakonite, povreda utvrđena u ovom predmetu ticala se neopravdane nesrazmjernosti između zvanične katastarske vrijednosti imovine i dodijeljenih naknada. Sud je zaključio da iznos koji se dodjeljuje podnosiocima predstavke na ime materijalne štete ne mora odražavati ideju potpune eliminacije posljedica spornog miješanja, niti punu vrijednost imovine. Sud je smatrao primjerenim utvrditi iznose koji su bili “razumno vezani” za tržišnu vrijednost zemljišnih parcela u vrijeme kada su podnosioci predstavke izgubili svoju imovinu. Dodao je da mu, u svjetlu specifičnih okolnosti predmeta, treba biti omogućeno pribjegavanje razmatranju pravednosti pri izračunavanju relevantnih iznosa. Sud je podsjetio na svoje zaključke iz glavne presude u smislu da su latvijske vlasti opravdano odlučile da ne nadoknade podnosiocima predstavke potpunu tržišnu vrijednost ekspropisane imovine i da mnogo manji iznosi mogu biti dovoljni za ispunjavanje uslova iz člana 1 Protokola br. 1, iz različitih razloga vezanih za specifične okolnosti date situacije. Sud je stoga smatrao pravednim smanjiti za 75% iznos koji je odgovarao vrijednosti kvadratnog metra zemljišta. Rezultirajući iznos koji je trebalo uzeti za osnovu pri izračunavanju naknade za materijalnu štetu umanjen je za iznose već plaćene podnosiocima predstavke kroz naknade na domaćem nivou. Sud

¹⁴⁰ *Vistiņš i Perepjolkins protiv Latvije* (pravično zadovoljenje) [VV], br. 71243/01, ECHR 2014.

¹⁴¹ *Vistiņš i Perepjolkins protiv Latvije* [VV], br. 71243/01, 25. oktobar 2012.

¹⁴² *Guiso-Gallisay protiv Italije* (pravično zadovoljenje) [VV], br. 58858/00, 22. decembar 2009.

je zatim prilagodio iznose kako bi ublažio učinak inflacije i dodao zateznu kamatu.

Obaveznost i izvršenje presuda (član 46)

Izvršenje presuda

U svojoj presudi u predmetu *Kurić i drugi protiv Slovenije*¹⁴³, Sud je donio odluku o pitanju pravičnog zadovoljenja nakon glavne presude iz 2012. godine u kojoj je utvrdio povredu člana 8, člana 13 u sprezi sa članom 8 i člana 14 u sprezi sa članom 8¹⁴⁴. Predmet se ticao situacije osoba koje su “izbrisane” iz evidencije stalnog prebivališta nakon nezavisnosti Slovenije.

Presuda je zanimljiva utoliko što se tiče mjera koje je usvojila odgovorna država nakon pilot presude, a naročito uloge Suda, države o kojoj je riječ, odnosno Komiteta ministara Vijeća Evrope.

U svojoj glavnoj presudi Sud je odlučio primijeniti proceduru pilot presude i ukazao je odgovornoj državi da treba uspostaviti *ad hoc* domaći program za odštete u roku od jedne godine nakon donošenja presude kako bi pojedincima čija su imena nezakonito uklonjena iz evidencije stalnog prebivališta pružila adekvatno pravno zadovoljenje.

Veliko vijeće je navelo da vlada nije uspostavila takav program do dana kada je istekao jednogodišnji rok koji se spominje u presudi o meritumu. Međutim, naglasio je da vlada nije osporila da su opće mjere na domaćem nivou potrebne kako bi se uzeli u obzir interesi drugih “izbrisanih” osoba uz podnosiocima predstavke u ovom predmetu. U tom kontekstu je Sud uzeo u obzir činjenicu da je Zakon o upostavljanju *ad hoc* programa naknada usvojen i stupio na snagu. Zakon je predviđao naknade na osnovu paušalne sume za svaki mjesec “izbrisanosti” osobe, kao i mogućnost podnošenja zahtjeva za dodatnom naknadom shodno općim odredbama Zakona o obligacionim odnosima. Sud je u izuzetnim okolnostima ovog predmeta smatrao da je rješenje dodjeljivanja naknada “izbrisanim” osobama na osnovu paušalne sume na ime materijalne i nematerijalne štete – što je bio pristup koji je usvojio u pogledu materijalne štete u ovoj presudi, a u pogledu nematerijalne štete u glavnoj presudi – po svojoj prilici primjereno.

U skladu sa principom supsidijarnosti i poljem slobodne procjene koje

¹⁴³ *Kurić i drugi, supra* fusnota 1.

¹⁴⁴ *Kurić i drugi protiv Slovenije* [VV], br. 26828/06, ECHR 2012 (izvodi).

podrazumijeva, iznosi naknade koji se dodjeljuju na nacionalnom nivou drugim oštećenim osobama u kontekstu općih mjera iz člana 46 Konvencije spadaju u okvir diskrecionog prava odlučivanja odgovorne države, pod uslovom da su u skladu sa presudom Suda kojom se nalažu te mjere. U skladu sa odredbom člana 46, Komitetu ministara pripada zadaća ocjene općih mjera koje usvoji Republika Slovenija i njihove provedbe u onoj mjeri u kojoj se tiču nadzora nad izvršenjem glavne presude Suda.

Opće mjere¹⁴⁵

U predmetu *Cusan i Fazzo*¹⁴⁶, navedenom iznad, Sud je utvrdio povredu člana 14 u sprezi sa članom 8 zbog nedostatka u domaćem pravnom sistemu koji je zahtijevao da svako “zakonito dijete” bude zavedeno u evidenciju rođenja, brakova i smrti pod očevim prezimenom, bez mogućnosti odstupanja čak i kada se roditelji usaglasile da će koristiti majčino prezime. Praksa je Suda da, kada utvrdi nedostatak u nacionalnom pravnom sistemu, identifikuje njegov izvor kako bi pomogao državi ugovornici da nađe odgovarajuće rješenje, a Komitetu ministara da izvrši nadzor nad izvršenjem presude.

U ovom predmetu je Sud smatrao da država treba provesti reformu domaćeg zakonodavstva i/ili prakse kako bi osigurala njihovu usklađenost sa zaključcima iz presude Suda i poštivanje uslova iz članova 8 i 14 Konvencije.

Pojedinačne mjere

U predmetu *Grande Stevens i drugi protiv Italije*¹⁴⁷ nezavisno tijelo za nadzor berze nametnulo je podnosiocima predstavke novčanu kaznu koja je prema domaćem zakonu spadala u kategoriju administrativnih kazni. Podnosioci predstavke su optuženi za manipulaciju tržišta u vezi sa jednom finansijskom operacijom. Naređenje kojim im je nametnuta novčana kazna postalo je pravosnažno. U pogledu iznosa nametnutih, odnosno zapriječenih novčanih kazni, Sud je smatrao da su one krivične prirode u smislu člana 6 § 1 Konvencije. Na italijanskim krivičnim sudovima su također pokrenuti postupci u vezi sa istim osobama i istim činjenicama o kojima je već donesena konačna osuđujuća presuda. Sud je

¹⁴⁵ Vidi također *Kim protiv Rusije*, br. 44260/13, 17. juli 2014.

¹⁴⁶ *Cusan i Fazzo*, *supra* fusnota 127.

¹⁴⁷ *Grande Stevens i drugi protiv Italije*, br. 18640/10 et al., 4. mart 2014.

stoga utvrdio povredu člana 4 Protokola br. 7 uz Konvenciju u kojem je bio sadržan princip *ne bis in idem*¹⁴⁸.

Presuda je zanimljiva zbog pojedinačne mjere na koju je Sud ukazao odgovornoj državi u cilju ispravljanja povrede člana 4 Protokola br. 7. Sud je ukazao, i u svom rezonovanju i u operativnim odredbama, da se odgovorna država treba pobrinuti da svježe krivične postupke pokrenute protiv podnosioca predstavke u suprotnosti sa tom odredbom Konvencije, a koji su prema najskorijim dostavljenim informacijama još uvijek bili u toku, što prije obustavi i to bez negativnih posljedica po podnosioca predstavke.

U predmetu *Kim*, navedenom iznad, podnosilac predstavke, inače osoba bez državljanstva, uhapšen je jer nije imao lični identifikacijski dokument. Proglašen je krivim za administrativni prekršaj i smješten u pritvorni centar za strance do izvršenja mjere protjerivanja. Učinjen je niz pokušaja da se podnosilac predstavke ukloni u Uzbekistan. Međutim, uzbekistanske vlasti nisu odgovarale na upit o izdavanju putnih isprava podnosiocu predstavke. Podnosilac predstavke je na koncu pušten iz pritvornog centra nakon isteka maksimalnog perioda od dvije godine. Sud je utvrdio povredu člana 3 (uslovi u pritvornom centru) i člana 5 § 1 (nedostatak realnih izgleda za osiguranje uklanjanja podnosioca predstavke i propust da se provede postupak uz potrebnu revnost) i člana 5 § 4 (nepostojanje procedure za sudsku reviziju produžetka zakonitosti pritvaranja podnosioca predstavke).

Presuda je vrijedna pažnje zbog toga što je Sud primijenio član 46 Konvencije u odnosu na osobu bez državljanstva. Sud je bio zabrinut zbog mogućnosti da podnosilac predstavke, osoba bez državljanstva i bez ličnih dokumenata i stalnog mjesta stanovanja, bude izložen ponavljanju istog mukotrpnog postupka nakon puštanja iz pritvora. Naveo je da odgovorna vlada treba iskoristiti neophodna sredstva i procedure kako bi se spriječilo ponovno hapšenje i pritvaranje podnosioca predstavke za prekršaje koji proističu iz njegovog statusa osobe bez državljanstva. Naveo je da je zadaća Komiteta ministara da nadzire, na osnovu informacija koje pruža odgovorna država i uzimajući u obzir razvoj situacije kod podnosioca predstavke, usvajanje mjera koje su izvodive, blagovremene, primjerene i dovoljne da osiguraju maksimalne moguće reparacije za povrede koje je utvrdio Sud (pozivajući se na presudu u

¹⁴⁸ *Sergey Zolotukhin protiv Rusije* [VV], br. 14939/03, ECHR 2009.

predmetu *Savriiddin Dzhurayev protiv Rusije*¹⁴⁹). Sud je također naznačio prirodu općih mjera koje treba usvojiti kako bi se otklonili nedostaci identifikovani u skladu sa članom 3 i članom 5 §§ 1 i 4 Konvencije.

Presuda u predmetu *Ataykaya protiv Turske*¹⁵⁰ ticala se smrti tokom demonstracija nastale zbog ispaljenog suzavca (član 2 Konvencije). Sud je zaključio da je došlo do povrede prava na život¹⁵¹. Također je utvrdio da o tom incidentu nije provedena svrsishodna istraga. Posebno je naveo da je policijska praksa nošenja maski bez znakova raspoznavanja onemogućila identifikaciju službenika osumnjičenih da su nepravilno ispalili suzavce što je za izravnu posljedicu imalo to da su uživali imunitet od krivičnog gonjenja. Što se tiče izvršenja njegove presude, Sud je naveo da je istraga još uvijek otvorena na domaćem nivou i naznačio da treba preduzeti nove istražne radnje pod nadzorom Komiteta ministara. Naročito je od domaćih vlasti zahtijevao da preduzmu mjere suzbijanja nekažnjivosti, uključujući i učinkovitu krivičnu istragu u cilju identifikacije i, po potrebi, kažnjavanja odgovornih za smrt o kojoj je riječ.

Predstavku u predmetu *Amirov protiv Rusije*¹⁵² podnio je zatvorenik koji je imao paralizu i druge ozbiljne zdravstvene probleme. Sud je izdao privremenu mjeru u skladu sa pravilom 39 Poslovnika suda koja je od ruske vlade zahtijevala da dogovori pregled podnosioca predstavke kod nezavisnog medicinskog stručnjaka kako bi se utvrdilo da li je medicinska njega koju prima u kaznenom zavodu adekvatna i da li je njegovo stanje primjereno zatvoru ili zahtijeva da bude prebačen u bolnicu. Međutim, utvrdio je da se, suprotno članu 34 Konvencije, država nije pridržavala ove mjere jer je umjesto nezavisne medicinske ocjene vlada pružila vlastitu ocjenu stanja podnosioca predstavke. Sud je nakon toga utvrdio povredu člana 3 na osnovu neadekvatne medicinske njege koju je podnosilac predstavke primao u zatvoru. U presudi vrijedi uočiti da se radilo o ukazivanju na pojedinačnu mjeru za otklanjanje posljedica

¹⁴⁹ *Savriiddin Dzhurayev protiv Rusije*, br. 71386/10, § 255, ECHR 2013 (izvodi).

¹⁵⁰ *Ataykaya protiv Turske*, br. 50275/08, 22. juli 2014.

¹⁵¹ Vidi također *Abdullah Yaşa i drugi protiv Turske*, br. 44827/08, 16. juli 2013.

¹⁵² *Amirov protiv Rusije*, br. 51857/13, 27. novembar 2014.

povrede prava podnosioca predstavke. Od domaćih vlasti se zahtijevalo da preduzmu specijalne mjere kako bi osigurale da podnosilac predstavke primi potrebni nivo medicinskog nadzora i njege i da redovno procjenjuju stanje podnosioca predstavke uz pomoć nezavisnih medicinskih stručnjaka.

Obaveza pružanja svih potrebnih olakšica (član 38)

U predmetu *Gruzija protiv Rusije (br. 1)*¹⁵³, navedenom iznad, ruska vlada je odbila da Sudu dostavi kopije dva cirkulara koja su vlasti izdale krajem septembra 2006. na osnovu toga što se radilo o povjerljivim materijalima čije je objelodanjivanje bilo zabranjeno ruskim zakonom. Sud je u nizu prethodnih predmeta vezanih za dokumente koji se smatraju “državnom tajnom” utvrdio da se odgovorne vlade ne mogu oslanjati na odredbe domaćeg zakona kako bi opravdale odbijanje da postupe po zahtjevu Suda za dostavljanje dokaza. U svakom slučaju, ruska vlada nije dala specifično obrazloženje za tajnost cirkulara, a čak i pod pretpostavkom da se radilo o legitimnim sigurnosnim interesima zbog kojih se cirkulari nisu smjeli objelodaniti, pravilo 33 § 2 Poslovnika suda omogućavalo je ograničenje pristupa javnosti objelodanjenim dokumentima, na primjer putem garancija o povjerljivosti. Sud je stoga utvrdio da Rusija nije ispunila svoju obavezu pružanja svih potrebnih olakšica kako bi pomogla Sudu u njegovom zadatku da utvrdi činjenično stanje¹⁵⁴.

¹⁵³ *Gruzija protiv Rusije (br. 1)*, *supra* fusnota 13.

¹⁵⁴ Vidi također presudu u predmetu *Al-Nashiri*, *supra* fusnota 6, u kojoj je Sud odbacio argumentaciju vlade da je zadaća samog Suda da zatraži dozvolu od nadležnih domaćih vlasti kako bi dobio dokumente koje traži, u skladu sa procedurama propisanim domaćim zakonom.

Spisak citiranih predmeta

Predmeti su navedeni abecednim redom po imenu podnosioca predstavke. Presude Vijeća se podrazumijevaju i nisu posebno označene. Uz predmete Velikog vijeća, i presude i odluke, stoji oznaka “[VV]”. Odluke su označene sa “(odl.)”. Presude Vijeća koje još nisu “konačne” u smislu člana 44 Konvencije označene su sa “(nije konačna)”.

A

<i>Ališić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije i Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije</i> [VV], br. 60642/08, ECHR 2014	10, 87
<i>Al-Nashiri protiv Poljske</i> , br. 28761/11, 24. juli 2014	13, 38, 101
<i>Amirov protiv Rusije</i> , br. 51857/13, 27. novembar 2014	100
<i>Anzhelo Georgiev i drugi protiv Bugarske</i> , br. 51284/09, 30. septembar 2014	32
<i>Ataykaya protiv Turske</i> , br. 50275/08, 22. juli 2014	99

B

<i>Battista protiv Italije</i> , br. 43978/09, 2. decembar 2014	92
<i>Baytar protiv Turske</i> , br. 45440/04, 14. oktobar 2014	54
<i>Brincat i drugi protiv Malte</i> , br. 60908/11 et al., ECHR 2014	16, 22, 65
<i>Brūzītis protiv Latvije</i> (odl.), br. 15028/04, 26. avgust 2014	15
<i>Budanov protiv Rusije</i> , br. 66583/11, 9. januar 2014	33

C

<i>Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu protiv Rumunije</i> [VV], br. 47848/08, ECHR 2014	14, 21
<i>Cusan i Fazzo protiv Italije</i> , br. 77/07, 7. januar 2014	85, 97
<i>Kipar protiv Turske</i> (pravično zadovoljenje) [VV], br. 25781/94, ECHR 2014	93

D

<i>D. i drugi protiv Belgije</i> (odl.), br. 29176/13, 8. juli 2014	71
<i>DELTA PEKÁRNY a.s. protiv Češke</i> , br. 97/11, 2. oktobar 2014	73
<i>Dhahbi protiv Italije</i> , br. 17120/09, 8. april 2014	47

E

<i>Emel Boyraz protiv Turske</i> , br. 61960/08, 2. decembar 2014	59, 85
<i>Ergezen protiv Turske</i> , br. 73359/10, 8. april 2014	15

F

<i>Fernández Martínez protiv Španije</i> [VV], br. 56030/07, ECHR 2014	60
--	----

G

<i>Gruzija protiv Rusije (no. 1)</i> [VV], br. 13255/07, ECHR 2014	16, 41, 101
<i>Gerasimov i drugi protiv Rusije</i> , br. 29920/05 et al., 1. juli 2014	10
<i>Gough protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 49327/11, 28. oktobar 2014	77
<i>Grande Stevens i drugi protiv Italije</i> , br. 18640/10 et al., 4. mart 2014	98
<i>Gürtekin i drugi protiv Kipra</i> (odl.), br. 60441/13, 68206/13 i 68667/13, 11. mart 2014	25, 26

H

<i>Hämäläinen protiv Finske</i> [VV], br. 37359/09, ECHR 2014	65, 85
<i>H. i J. protiv Nizozemske</i> (odl.), br. 978/09 i 992/09, 13. novembar 2014	52
<i>Hansen protiv Norveške</i> , br. 15319/09, 2. oktobar 2014	43, 48
<i>Hanzelkovi protiv Češke</i> , br. 43643/10, 11. decembar 2014	67
<i>Harakchiev i Tolumov protiv Bugarske</i> , br. 15018/11 i 61199/12, ECHR 2014	37, 38
<i>Harrison i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> (odl.), br. 44301/13, 44379/13 i 44384/13, 25. mart 2014	27
<i>Hassan protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> [VV], br. 29750/09, ECHR 2014	12, 39
<i>Howald Moor i drugi protiv Švicarske</i> , br. 52067/10 i 41072/11, 11. mart 2014.....	46
<i>Husayn (Abu Zubaydah) protiv Poljske</i> , br. 7511/13, 24. juli 2014	13

J

<i>Jaloud protiv Nizozemske</i> [VV], br. 47708/08, 20. novembar 2014	11, 12
<i>Jelić protiv Hrvatske</i> , br. 57856/11, 12. juni 2014	24
<i>Jelševar i drugi protiv Slovenije</i> (odl.), br. 47318/07, 11. mart 2014	64
<i>Jeunesse protiv Nizozemske</i> [VV], br. 12738/10, 3. oktobar 2014	70
<i>Jones i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 34356/06 i 40528/06, ECHR 2014	43

K

<i>Karaman protiv Njemačke</i> , br. 17103/10, 27. februar 2014	53
<i>Karimov protiv Azerbejdžana</i> , br. 12535/06, 25. septembar 2014	91
<i>Kim protiv Rusije</i> , br. 44260/13, 17. juli 2014	97, 99
<i>Konovalova protiv Rusije</i> , br. 37873/04, 9. oktobar 2014	62
<i>Kruškić protiv Hrvatske</i> (odl.), br. 10140/13, 25. novembar 2014	14, 72
<i>Kurić i drugi protiv Slovenije</i> (pravično zadovoljenje) [VV], br. 26828/06, ECHR 2014 ...	10, 96

L

<i>Lindström i Mässeli protiv Finske</i> , br. 24630/10, 14. januar 2014	33
--	----

M

<i>Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske</i> , br. 70945/11 et al., ECHR 2014	79
<i>Malysh i Ivanin protiv Ukrajine</i> (odl.), br. 40139/14 i 41418/14, 9. septembar 2014.....	20
<i>Marguš protiv Hrvatske</i> [VV], br. 4455/10, ECHR 2014	56
<i>Marro i drugi protiv Italije</i> (odl.), br. 29100/07, 8. april 2014	22
<i>Matelly protiv Francuske</i> , br. 10609/10, 2. oktobar 2014	84
<i>Menesson protiv Francuske</i> , br. 65192/11, 26. juni 2014	66
<i>Mihaela Mihai Neagu protiv Rumunije</i> (odl.), br. 66345/09, 6. mart 2014	90
<i>Mocanu i drugi protiv Rumunije</i> [VV], br. 10865/09, 45886/07 i 32431/08, ECHR 2014	17, 18
<i>Murat Vural protiv Turske</i> , br. 9540/07, 21. oktobar 2014	76

N

<i>National Union of Rail, Maritime and Transport Workers protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 31045/10, ECHR 2014	81
<i>Natsvlshvili i Togonidze protiv Gruzije</i> , br. 9043/05, 29. april 2014	51
<i>Nusret Kaya i drugi protiv Turske</i> , br. 43750/06 et al., ECHR 2014	68

O

<i>O'Keefe protiv Irske</i> [VV], br. 35810/09, ECHR 2014	24, 29
---	--------

P

<i>Preda i drugi protiv Rumunije</i> , br. 9584/02 et al., 29. april 2014	10
---	----

S

<i>S.A.S. protiv Francuske</i> [VV], br. 43835/11, ECHR 2014	14, 74
<i>Shcherbina protiv Rusije</i> , br. 41970/11, 26. juni 2014	40
<i>Shvydka protiv Ukrajine</i> , br. 17888/12, 30. oktobar 2014	55
<i>Sokolov i drugi protiv Srbije</i> (odl.), br. 30859/10 et al., 14. januar 2014	19
<i>Stella i drugi protiv Italije</i> (odl.), br. 49169/09, 16. septembar 2014	10
<i>Stichting Ostade Blade protiv Nizozemske</i> (odl.), br. 8406/06, 27. maj 2014	77
<i>Svinarenko i Slyadnev protiv Rusije</i> [VV], br. 32541/08 i 43441/08, ECHR 2014	31

T

<i>Tali protiv Estonije</i> , br. 66393/10, 13. februar 2014	34
<i>Tarakhel protiv Švicarske</i> [VV], br. 29217/12, 4. novembar 2014	36
<i>Te Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> , br. 7552/09, 4. mart 2014	86
<i>Trabelsi protiv Belgije</i> , br. 140/10, 4. septembar 2014	34

U

<i>Urechean i Pavlicenco protiv Republike Moldavije</i> , br. 27756/05 i 41219/07, 2. decembar 2014	45
---	----

V

<i>Valchev i drugi protiv Bugarske</i> (odl.), br. 47450/11, 26659/12 i 53966/12, 21. januar 2014	43
<i>Velyo Velev protiv Bugarske</i> , br. 16032/07, ECHR 2014	89
<i>Vistiņš i Perepjolkins protiv Latvije</i> (pravično zadovoljenje) [VV], br. 71243/01, ECHR 2014	95

X

<i>Xynos protiv Grčke</i> , br. 30226/09, 9. oktobar 2014	10
---	----

Y

<i>Yıldız i Yanak protiv Turske</i> (odl.), br. 44013/07, 27. maj 2014	10
--	----